

Nõuandja,

kunda põllumees haigeid loomaskid peab ravitsema
ja parandama.

Kirjutanud

Dr. L. Steuert,

Weihenstephani põllutõõakatemia professor

Trükitud G. Pihlaka kulul.

1899.

A

AKHILYKUGU

Nõuandja

kuda põllumees haigeid loomasid peab
rawitsema ja parandama.

Piltidega.

Kirjutanud
Dr. L. Steuert,
Weihenstephani põllutöö-akademia prohvessor.

Geesti keelde kirjutanud
P. Grünfeldt.

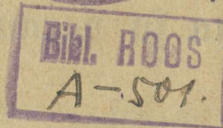

Tallinnas, 1899.
Trükitud G. Pihlaka kuluga.

2

12/1924

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 22-го Февраля 1899 года.

Armas Kuusiku peremees!

Sina oled agar, tubli talumees!

Sul on ilus talu. Sinu tallis on neli hääd hobust, kellest kõrb ja kimmel praegu tiined on.

Laudas on sul ligi 40 lehma, mullikat, pulli ja vasikat.

Sinu pullid ja lehmad on kõige paremad terwes ümbruses.

Ka sinu sigade kasvatamise osavus on ümberkaudu kuulus.

Et sul aga niipalju loomi on, siis on iseenesest mõista, et ka haigused ja õnnetused sinu laudast ja tallist eemale ei jää.

Sinu mure, Kuusiku peremees, peab selle pärast alati ju loomade juures viibima; ja pead katsuma haigusi ja õnnetusi võimalikult eemale hoida, ehk, kui see ei lähe, neid ju alguses ära parandada ja kõrwale saata.

See ei ole aga sugugi väike ja kerge ülesanne, sest, wabanda, kallid kaim, niisugustest asjadest tead ja alles wäga wähe.

Igaford ei ole sul aga ka kõige parema tahtmisegi korral võimalik loomaarsti käest abi saada, sest et neid meie maal alles wäga harwa on leida, enamasti ainult linnadest.

Wäga paljudel kordadel pead ise nõuu leidma ja abi anda ostama.

Uga mina tean weel teist nõuu!

Sinu piirimees, sinu üleaedne, on tark, õpetatud mees, kes põllutöökooli läbi teinud, kus talle muu seas ka seda on õpetatud, kuida ta õnnetuse ja haiguse puhul loomafid peab arstima ja ravitsema.

Tema käest küsi nõuu, kui loomade juures haigust märkad! Tema saab sulle kindlasti hääd nõu andma, vähemast esiotsja, kuni arst tuleb.

Tee tema nõuu järele; tee ta nõuu järele ka siis, kui ta sind linnast loomaarsti kärib tuua.

Teed sa seda, siis suudad nii mõnegi ahwardawa hädaohu ja karmi kahju oma talu päält ära pöörda!

Mis aga sinu piirimees iga kord sulle nõuaks annab, seda, armas Ruusiku peremees, leiad sellest raamatust!

Wõtta ja tarwita. Käigu su käsi hästi!

Weihenstephanis, sügisel 1898.

Wäljaandja.

Ruut kadunud heegeldamise nõel leiti.

Ruusiku peremehe täiskaswanud tütar söödas tüdrukule seltsis wäljas laudas elajaid.

Ta tundis elajate edenemisest ja kosumisest alati suurt rõõmu. Lüpsilehmadele tegi ta ise oma käega joogi walmis. Enam kui tosin korda käis ta päewajooksul laudas.

Ta oli wirt neiu, peaaegu ial ei olnud ta ilma tööta.

Täna on pühapäew! Ruusiku peretütar teeb käetööd.

Äkitselt tuleb talle meelde, et laudas waja üht lehma joota, kes kahetsa päewa eest poeginud.

Ta pani alustatud töö ruttu käest ja pistis tarwitatud nõela juukse sisse. Wäljas kõõgis tegi ta jooki walmis. Lõpuks kummardas ta ja segas käega jooki. Korraga tundis ta üht pikka, kõwa asja sõrme külles. Ta otsis, ei leidnud aga midagi ja uskus, et ta enne efsinud. Selle järele wiis ta joogi, mille sees keedetud, puruks tambitud kartohwolid, lehmale ette. Vehm jõi anuma tilgatuks tühjaks, sest et ta wäga kangesti juua tahtis.

Neiu sammus tuppa tagasi.

Kui ta aga juukse seest nõela otsima hakkab, on see kadunud. Ta otsib ja otsib terve toa läbi, waatab põrandale, laua alla, kõõki, lauta, õue. Ka joogianumasse. Aga anum on tühi, anuma põhja pääl pole midagi. Nõel on kadunud ja jääb kadunuks.

Nädalad läksivad mööda.

Lehm oli jälle tiine.

Sääl kuulis tüdruk ühel päeval lauta astudes, et lehm paar korda tafakefi, aga walufasti hoigas. Tu paarist päewast saadik oli ta lehma juures isu kahanemist märganud.

Pahema tühimuse kohast oli lehm kanatufepaistetanud.

Tüdruk teatas seda peretütrelle. Peretütar tuli filmapilt lauta, tõi tüki soolleiba kaasa ja andis selle lehmale. Selle soolleitwa sõi lehm kõige suurema isuga ära.

Warsti selle järele hakkas lehm mäletsema. See rahustas mõlemaid neiusid täiesti.

Jälle läks mitu päewa mööda. Hoigamine rohkenes.

Sääranis filmapaistetew oli see pärast söömist ja ka, kui lehm maha heitis.

Lehm ei jäänud enam ial kauaks maha. Waewalt oli ta maha saanud, juba ajas end jälle üles.

Seistes näitas lehmäl parem elewat.

Nüüd ei jäänud muud nõuu üle, kui asjalugu peremehele ehk isale teada anda.

Kuusiku peremees leidis lehma lauta minnes mäletsemast. Aga ta kuulis ka, kuida lehm selle juures mitu korda hoigas.

„Niikaua kui lehm sööb ja mäletseb, pole ta haige ühtigi!“ ütles peremees ja lahkus laudast, ilma et asja oleks tähtsaks pidanud.

Rahe päewa pärast sõi lehm weel vähem. Ra mäletsemine ei olnud enam nii elaw ja põhjalik, kui enne.

Tütar tõi isa teistkorda lauta. Peremees tõi natukene heinu kaasa ja pani lehma ette. Paremad heinad sõi lehm pikkamisi ära, pahemad jättis järele.

Nüüd saatis Kuusiku taat piirimehe järele. See tuli filmapilt.

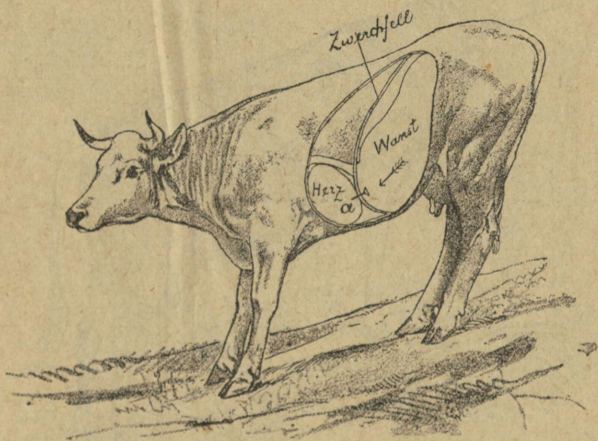
„Lehm on haige ja ei ole ka mitte haige,“ teatas taat piirimehele, kes lehma läbikatsuma hakkas.

„Suu on weel märg,“ sõnas piirimees, „aga sarwed ja kõrwad on natuke palawad!“

Nüüd kuulleb ka piirimees hoigamist. Seda peab ta pahaks märgiks.

„Lehmal on wististi mõni allaneelatatud nael ehk traaditükk südames,” sõnas ta. „On nael haiguse põhjuseks, nael, mille ots end südamesse puurib, siis peab hoigamine suurduma, kui lehma mäest alla wiime, nii et siskond naela edasi rõhub.” (pilt 1.)

Lehm toodi laudast wälja ja taheti temaga katjet teha. Mäest ei tahtnud ta sugugi alla minna. Aga teda tõmmati lööga pidi edasi ja anti talle piitsjaga paar jutti selga. Nõnda astus ta umbes kakskümmend sammumäest alla.

Pilt 1.

Siis aga hakkas lehm nii wäga hoigama ja puhklema, et katse pooleli jäeti. Mäest ülesse läks lehm ilma mingi raskuseta. Waewalt oli ta paari sammumäest üles poole astunud, kui ju kõik hoigamine hoopis kadus. (pilt 2.)

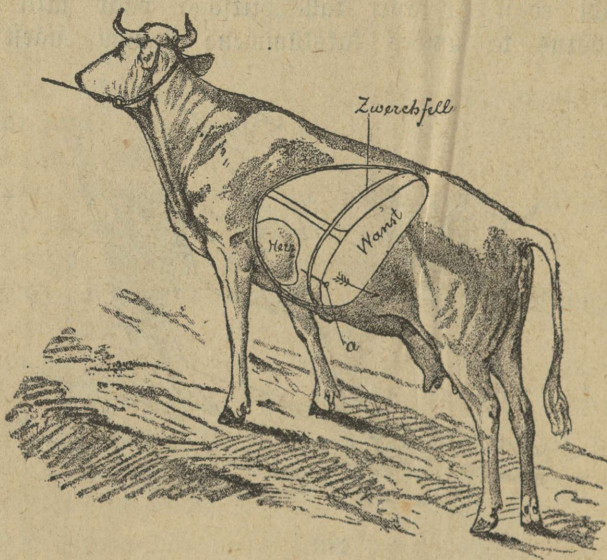
Lauta tagajärgides näitas lehm weel ergum olewat kui enne. Ta sõi nüüd needgi heinad ära, mis ta enne söömata jätnud.

„See lehm on kindlasti mõne terawa asja kõhtu neelatanud,” seletas piirimees.

„Siis on ta ka kadunud,” wastas Kuusiku taat.

„Asi on tõesti kardetav,“ sõnas piirimees, „Aga katsume veel midagi! Kui me lehma eest õige kõrgele saame seadida, kui talle tublisti hääd tühenduse rohtu anname ja kaheksa päeva teda vähem süüa lubame, nii et ta sififond vähemaks jääb, siis võiks nael, kui ta veel sügavasse pole tunginud ja alles kõhu seina sees on, veel kord hoopis maosse tagasi vajuda.“

Piirimees lastis selle järele lehmale 1 kilo glauberisoola ja 2 liitrit kumelitheed anda.

Bilt 2.

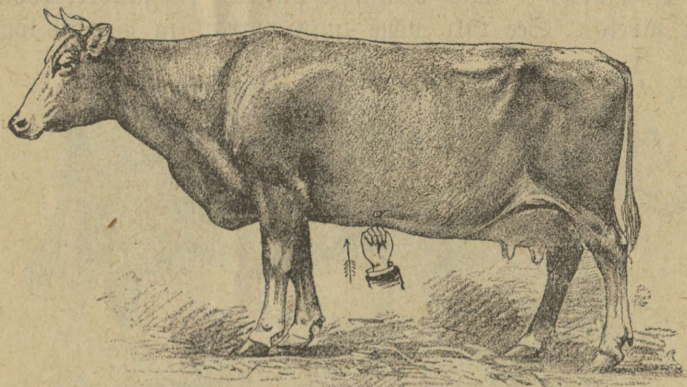
Ra pidi lehm 8 päeva paastuma. Glauberisool mõjus. Magu langes väga sisse. Lehm seisis wiimasena lauda seina ääres. Sõnniku abil oli lehma esimeste jalgade alune umbes seitse tolli kõrgemaks tehtud. Kuusiku peremees tahtis lehma jalgade alust umbes 9—10 tolli pääle kõrgendada, aga seda ei arivanud piirimees hääks, sest lehm oli tiine ja sel kombel oleks emakoja ettelangemist karta olnud.

Need nõuuanded näitawad väga kasulikud olevat. Hoigamine kadus täiesti, wana isu tuli jälle tagasi ja ka

piimaanni poolest ei pruugitud nuriseda. Ehk küll lehm ju neljandat kuud tiine oli, suurdus piimaand weel siiski. Samadesgi ei hoiganud lehm enam.

Jälle läks kaks kuud mööda. Oldi peaaegu ju ära unustatud, et lehm furd haige olnud. Kuusiku peremehel oli juwel muudgi mõtelda, kui lehma pääle, kes furd haige olnud. Pärast heinategu laskis peremees karja heinamaale ajada. Ka see lehm pidi kaasa minema. Usti, et liikumine tiinele lehmale kasulik oleks.

Aga see esimene väljaskäik pidi lehmale hädaohtlikuks saama.

Bilt 33.

Kui heinamaale taheti jõuda, pidi kari kaunis järsku teed mööda mäest alla minema.

Kui lehm ühes teistega järsu koha juurde jõudis, läks ta ehti julgesti edasi. Äkitselt jäi ta aga seisma. Kui karjane nägi, et üks lehm maha jäi, tuli ta ja walas talle piitsaga. Lehm pistis jooksuma. Alla jõudes aga hakkas ta ohkama ja hoigama ja ei läinud enam sammugi edasi, tapa wõi ära.

Karjane lõi kätt kätt kokku. Ta kusus peremehe. Kui peremees juurde sai, hoigas lehm südantlõhestawalt.

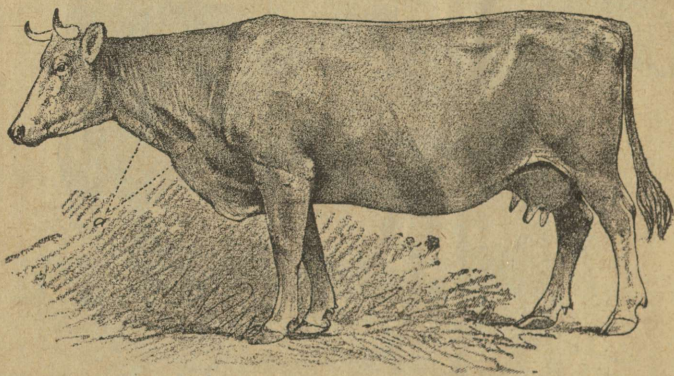
Kuusiku taat ehmatas wäga ära. Ta katsus looma jälle kodu wiia. Suure waewaga suutis ta seda forda saata. Aga lehma olek ei paranenud laudasgi.

Ruttu juurdetoodud piirimees katsus lehma läbi, kus juures ta rusikaga rinnaluu otja pihhta koputas (pilt 3.). Sga koputamise juures läks hoigamine walusamaks.

Nüüd andis piirimees nõuu, ruttu loomaarsti kutsuda. Kuusiku wana ei tahtnud sellest teadagi; tema tahtis weel kord seda wiisi katsuda, mis kord ju aidanud.

Lehmale anti siia jälle 1 kilo glauberisoola kumeli-
theega ja seati eest jalgualune kõrgek. See kord paastus
lehm ise. Ta sõi ainult õige wähe — aga loodetud para-
nemine jäi tulemata.

Wiimaks — alles wiendal päewal — saadeti looma-
arsti järele. See tuli mõne tunni pärast ja waatas lomoa

Pilt 4.

terawasti läbi. Iseäranis hoolega katsus ta südant. Kui järelekatsumine, mis enam kui pool tundi kestis, lõpetatud, ütles ta:

„Rahulemata on maost üks teraw asi südamesse tunginud ja seda ju haawanud. Südamesse on ju mitu liitrit mada kogunud. Rõige mõistlikum nõuu on nüüd: looma kobe ära tappa!“

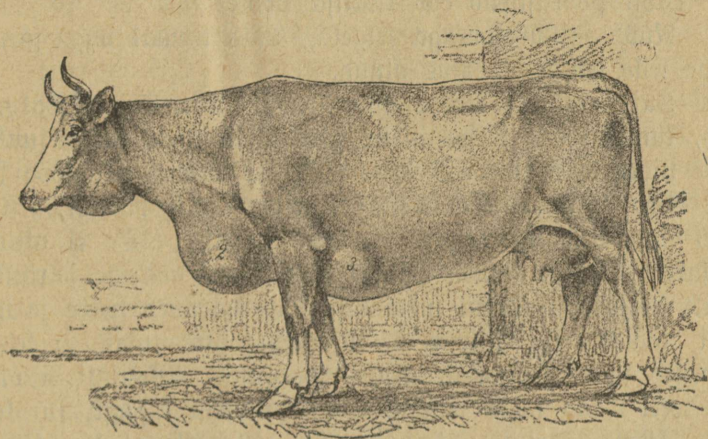
Nüüd näitas loomaarst Kuusiku wanale ja tema piiri-
mehele pikklisku ümmargust paistetust kahel pool lehma
kaela (pilt 4). Paistetuz liikus iga südamelöögiga natu-
kese üles kõri poole.

„See on kindel märk, et tapmisega enam viivitada ei või,“ sõnas loomaarst, „ootate veel paari päeva, siis pole liha tarvitamise pääle enam mõeldagi.“

Kuusiku wana kuulis ehmatusega jeda seletust. Nii paha ei näidanud asi tema meelest ometi veel mitte olemat. Ta ei suutnud mõeldagi, et oma kõige parema piimalehma, kes päälegi warsti pidi poegima, pidi ära tapma. Parem tahtis ta veel natufene kannatada.

Dma ettevõttes sai ta veel selle läbi julgust, et ta lehm nähtawasti paranema hakkas. Lehm sõi sel päewal jälle paremini ja hakkas ka elawamini mäletsema.

Tapmine lükati esiotsa veel edasi.

Pilt 5.

Kolme päewa pärast tuli paistetus ka alumise lõua juures nähtawale, nelja päewa pärast ilmus suur paistetus eesrinna kohal (pilt 5). Nüüd ei tahtnud lehm enam ülesgi tõusta. Enamasti pikutas ta parema külle pääl hoigades põhu sees.

Sõdmisega 'polnud tal enam asjagi.

Nüüd kutsus taat tapja. Lehm tapeti.

Tapmise juures oli ka Kuusiku wana piirimees, kes põnewusega asja lõppu ootas.

Naha nülгимise juures leiti, et naha all olemad liha-

jaod kõik süldised olivad. Kõik liha oli süldine ja määrin, mispärast liha tarvitamise päale enam mõeldagi ei olnud.

Kui kõhukoobas atvati ja magu wälja wõtta taheti, leidis tapja tatistust. Ta waatas järele ja leidis, et magu kelminahaga ühest kohast oli kokku kaswanud. Kui tapja maonaha kelminahast noaga lahutada tahtis, tundis ta äkitselt noa ees midagi kõwa asja. Ta katsus sõrmega ja leidis säält ühe pikerguse asja, mis ta wälja tõmbas. See oli heegeldamise nõel!

„See on ju minu heegeldamise nõel!“ hüüdis tütar, kes ka juures seisis, „minu heegeldamise nõel, mida ma ju pool aastat ilmaaegu olen otfinud!“

Kõik pöörasiwad end rääkija poole!

Nüüd sai üheforraga selgeks, mis lehmale wiga ja mis kõige selle haiguse põhjus olnud.

Kui peretütar teatud pühapäewal lehmale jooki walmistas, kummardas ta jooginõuu üle. Selle iuures kukkus juukste sisse pistetud nõel joogi sisse. Segades arwas neiu joogi sees üht kõwa asja tundwat. Ta ei leidnud aga midagi, sest et nõel tambitud kartohwlite keskele sattunud. Ta ei otfinud küllalt hoolega. Nõnda pääses nõel lehma maosse ja rändas säält ajajooksul lehma südamesse. Asi paranes wähe ja nõel tuli tagasi, kui piirimees tühenduserohtu andis ja lehma esimesed jalad kõrgemale alusele paigutas. Wististi ei oleks see weel kaua wiga teinud, wähest ülepea sugugi, kui karjane lehma järjast mäest ei oleks alla kihutanud. Lehma mäest alla-ajamise tõttu tungis süikond ette ja nõel tungis läbi mao wahenaha südamesse (pilt 1). Sellega oli lehma saatus otsustatud.

Kui nõel ju mao wahenaha läbi puurinud, ei aidanud lehma seadimine ja talle tühenduse rohtude andmine enam midagi.

Peretütar oli wäga kurb, et tema süü läbi üks nii ilus lehm otsta saanud ja mõtles iseeneses:

„Mis aitab kõik mu wirtus ja hää tahtmine, kui ma rumal olen ja asju ei tea, mis nii hädaohtlikuks wõiwad saada.“

Kuusiku talu naesterahwad aga panivad selle kibeda õpetuse kõrva taha; ial ei ole Kuusiku talus lehmad enam nõelu saanud ega nõela pärast furnud.

2.

Neelatatud naeris.

On sügis. Praegu toodakse koorem walgeid naerid õue. Riivi on tee pääl ees. Kui rotas sellest üle läheb põrub wanter; mitu naerist kufub koorma päält maha.

Warsti selle järele tuleb karjane karjaga karjamaalt kodu. Üks hää piimalehm on harilikult itka karjas wiimane loom, ta püüab weel koduteelgi maiuseid otsida ja süüa.

See lehm näeb nüüd õue pääl maasolewaid naerid. See on talle rõõmustawats leiduseks. Rähku asub ta naeriste kallale ja sööb ruttu mitu wähemat ära. Sää! märkab karjane kõhklejat ja kihutab teda piitsaga rutemale käigule. Ruttu haarab lehm maast weel ühe suurema naeri hammaste wahele. Ta närib seda weel nii ruttu kui wõimalik. Sel filmapilgul tabab teda karjase piits. Lehm ehmatab ja pistab ruttu jooksuma. Aga suure rutuga on ta naeri puruks hammustamata!t alla neelatanud, see jääb kõri päälmissesse kolmandikusse kinni. Kui karjane looma lõja otsa tahab panna, märkab ta, et lehm wahtu suust wälja ajab ja neelamise katseid teeb.

Ta hingab ka raskesti ja awal dab üleüldise karsitust. Ette pandud toitu ta ei puutugi.

Talle antakse wett. Ta katsub juua. Aga wesi jookseb tal warsti jälle suust wälja ja kugistamise (neelamise) katsed suurduwad.

Nüüd jookseb karjane ehmatades laudast wälja ja kutsub peremehe. See tuleb natukesse aja pärast.

Lehma olek on aga waherajal weel pahemaks läinud.

Karjane jutustab, et lehm õues ühe naeri ära söönud, mis talle wististi kõrisesse finni jäänud.

Peremees kobilooma kaela ja arwab kõrisõlme all üht kõwa asja tundwat.

Lehm aga rabeleb iga kobimise puhul ägedasti ja peremees peab warsti kõik katsed järele jätma.

Segadus on suur. Peremees on kui päata fana, ei tea, mis tegema peab, ja selle juures muutub lehma olemis- ja kardetawamaks.

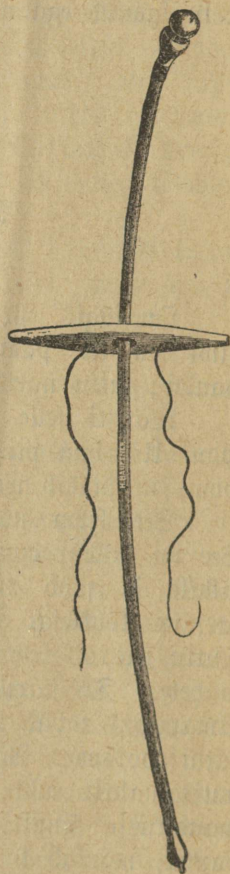
Ta oli küll kord kuulnud, et lehmale kõrisesse finni jäänud asju maosse võib tõugata. Ruda seda aga teha ja mis abinõusid selle juures tarwitada, sellest pole tal aimugi.

Tema esimene mõte oli loomakarsti järele saata. Siisgi näitas see lähema järelemõtlemise puhul tema meelest natuke liig olewat. Sääb tuleb talle meelde, et ehk wast piirimees nõuu teab. Kuttu lähed ta selle juurde ja jutustas loo ära. Piirimees wõtab kähku põidla-jämeduse, paar künnart pika nahast toru seina päält, mille ühes otjas tinakera oli. Nõndasama wõtab ta ühe pikerguse puutüki, millel keskel ümmargune auk sees (pilt 6).

Ka tema tundis järele katsudes kõris olewat naerist. Ta katsus naerist käega suhu tagasi wajutada.

Aga see ei läinud. Naeris ei liikunud paigast. Ka alla mao poole wajutamine ei aita. Nüüd peab naerist kõritoruga alla lükata katsuma.

Ta lasseb lehma laudast wälja tuua ning seab looma tasasele murule seisma. Piirimees ja sulane wõtawad lehma sarwedest tugewasti finni. Nüüd lükkab piirimees pikerguse

Pilt 6.

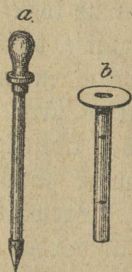
puutüki lehmale risti suhu ja seob ta lehma sarwede külge finni. Puutüki sees olewa ümmarguse augu läbi pistab ta siis kõritoru tinakuuli, kus juures ta ettewaatlik on, et kuul lehma hammaste wahele ei sattu, sest sel puhul saaks kuul terawad kandid ja teeks kõrile wiga.

Pöörates ja liikates aeti kõritoru lehmale pikkamisi kõrisse.

Warsti tundis ka üleaedne, et tinakuul naerist wastu pörkas. Ta keerutas ja wajutas kõritoru ettewaatlikult tasakesi edasi ja tagasi. Aktiiselt andis naeris järele. Üleaedne arwas ju, et asi täiesti jooles. Aga sääl jääb naeris weel kord finni, nimelt rinda sissemineku kohal. Ta surub kõwewini. Lehm awaldatab suurt walu; waewalt suudetakse teda finni hoida. Aga kõik on asjata. Naeris ei waju enam poolt tolligi alamale ja üleaedne peab kõik katsed järele jätma. Suurema jõuutarwitamise puhul lähaks kõri lihtsalt lõhki ja lehm oleks kadunud, ütleb ta. Aga ta annab Kuusiku peremehele nõuu arsti kutsuda ja lähed kodu. Waewalt on aga üleaedne lahkunud, kui ju uus hädaoht ähwardab. Et looma maos alati gaasid on ja need kõri kaudu enam wälja ei pääsenud, pidi lehmale warsti äge puhutus tulema. Rahem tühimuseauf kadus pikkamisi hoopis ära. Kubemefohase lohu afemele astus nüüd kumer kõhupind.

Ra parem külj ajas end pikkamisi üles. Lehm ähtis ja hoigas, wiskas end maha, kargas jälle püsti. Üleaedne kutsutakse weel kord tagasi. Kuusiku wana küsib, kas mitte hää ei oleks, kui loom õlewõruga üles tõmmataks ja ta kõhualust õlgedega hõõrutaks. Üleaedne aga naerab ja seletab, et see suur lollus oleks. Suhu seotud õlewõru sunnib looma rõhatama s. t. gaasid kõri kaudu wälja saatma. See ei ole nüüd aga tarwilik, sest et naeris kõri finni peab. Üleaedne tõi aga ruttu trofari kaasa (orasarnane riist, millel waseft kest ümber — pilt 7 ja 8). Selle pistab ta lehma pahema poolse tühimuse kohta sisse, nimelt umbes kolme sõrme kaugusele puusakondist edasi mõttes (pilt 9). Selle järele hoidis ta sõrmega wasekesta tagasi ja tõmbas ora wälja (pilt 7 ja 9).

Suur hull õhku woolas ora kesta kaudu wuhinal wälja. Lehma tühimus hakkas pikkamisi alanema ja loom sai ise nähtawalt ergumaks. Rui kest ferd finni jäi, wöttis üleaedne uue luua seest raofese ja keerutas sellega kesta sees, kuni jälle õhku tulema hakkas.

Pilt 7.

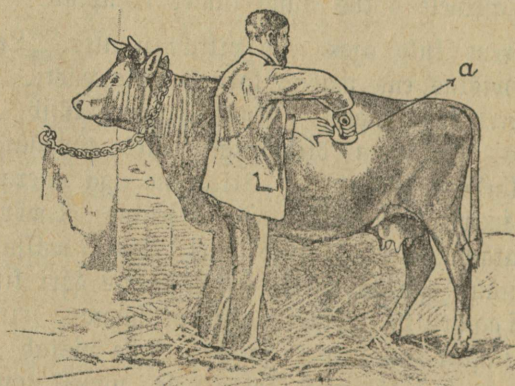

Pilt 8.

Runa alles lehma juures talitati, astus loomaarst lauta.

Üleaedne jutustas lühidelt asjaloov ära. Loomaarst kiitis kõik, mis ju sündinud, hääks ja seletas, et looma sisse pistmine wäga tarwilik olla olnud, sest et loom muudu lämmatuse kätte oleks ära lõpenud.

Rui lehm toibunud, toodi ta lähemaks läbiwaatamiseks weel ferd laudast wälja. Loomaarst tahtis ka ise naerist alla lükata katsuda. Ta tegi seda karwa päält niisama kui Kuusiku wana üleaedne, ja tal läks mitme ettewaatliku katse järele tõesti ferd, naerist umbes paari tolli wõrd alla poole nihutada.

Pilt 9.

Siis aga jäi naeris jällegi finni. Kõik katsed oliwad tagajärjeta.

Pahaselt enesele midagi habemesse pomisedes tõmbas loomaarst wiimaks kõritoru jälle wälja.

Nüüd oli asi õige kirju ja paha. Lõikaminegi oli wõimata, sest naeris oli nüüd rinnaruumis, ja lõikamise kaudu ei wõidud sinna juurde saada.

Aga loomaarst ei heitnud meelt. Ta seletas ehmatanud Kuusiku peremehele, et esiotsa midagi ei olla teha. Tapmine lükatagu aga weel 24—36 tundi edasi. Kui puhutus uuesti ei tulla, ei olla esiotsa looma elu eest just otsekohefekt karta.

Trokari kest jäetagu aga weel sisse, et wärskelt sündivad gaasid saaks wälja woolata. Weel wõidawat hääd otša oodata.

„Kaunis sagedasti tuleb ette,“ sõnas ta, „et niisugused asjad, nagu naerid, kartohwolid, kaalikad jne., kehasoojuse tagajärjel pehmeks lähewad ja 12—36 tunni pärast ise wälja libisewad. Ka maosse lükkamine ei ole siis enam raske, kui kõris olew asi ju pehmeks läinud, muidugi teada, kui kõri mitte paistetanud ei ole. Dtsstarbelik on ka, et lehmale iga tund pool tassii õli sisse walatakse, sellest hoolimata, et lehm seda jälle wälja ajab.“

Suure rõõmuga kuuldi seda teatust. Loomaarst ja üleaedne lahkusiwad. Kuusiku peremees ise jäi õõseks haige lehma juurde walwama. Ufinasti hoidis ta trokarikesta ifka lahti ja walas iga tund lehmale poole tassii õli sisse.

Teisel hommikul oli haige lehm kaunis erk. Kui teisi loomi söödeti, wõttis ka tema suu heinu täis, lastis aga heinad warsti jälle suust wälja.

Puhutust enam ei tulnud. Nagajalt aga woolas trokarikesta kaudu mao seest kaunis hulk õhku wälja.

Ka oksendamise ja lükatamise liigutused oliwad natuke wähenenud.

Hommil läks mööda, niisama lõuna.

Pärast lõunat raputas lehm korraga wäga tugewasti pääd ja kaela. Ka neelatusekatseid tegi ta.

Warsti selle järele lähenes ta ruhele ja hakkas säält rohuliblefid korjama ja matsutama. Efiti oli matsutamine

kaunis tasane ja arg, aegajalt aga läks ta elavamaks, suuremaks.

Rõõmuga nägi Kuusiku peremees, kuda lehmühe heinatuiki teise järele isuga nahka pani.

Selsamal filmapilgul tuleb loomaarst lauta. Rõõmuga kuuleb ta peremehelt, et lehm ju jälle sõõwat.

Läbi katsudes leiab arst, et lehmale enam midagi ei puudu. Rõri oli waluta ja palawikuta. Lasti loomale weel üks pange täis jooki tuua.

Lehm jõi küna, kui ta pikkamisi, aga ometi täiesti tühjaks. Loomaarst ütles, et iseäralikku ravitsemist tarwis ei ole, siisgi pidawat peremees sellele lehmale faks päewa pääasjalikult ainult wedelat toitu anda lastma. Heinad, hekslid, õled jne. pidawat ära jäetama, sest et need kõri pigistatud kohtasid äritada wõiwat ja palawikku tuua suutwat.

Ra ütles ta, et trokari kest seni lehma tühimuse fiske jäetaks, kuni lehm jälle mäletsema hakkab.

Lahkudes andis loomaarst Kuusiku peremehele aga weel hää nõuu: tulewikus pidawat ta wanfri päält maha kufkunud naerid kõik jälle üles forjata lastma, et lehmadel mahti ei oleks mõnda nendest jälle kõrisse neelatada.

Kuusiku peremees pidas seda meeles. Ta walwas edespidi hoolega selle üle, et üksigi loom kartohwli kottide ja naeriwanfri juurde ei pääsenud.

3.

Rimmel-mära õnnetu jünnitamine.

Kuusiku peremehel on faks tiinet (ramma) mära tallis. Kartes ootab ta seda päewa, mil warsad ilmale peatwad tulema. Esimest korda on ta oma faks mära täku juurde lastnud, ja tal enesel on selles asjas wähe tundmist ja elutarkust. Rimmel-mära on ju enam kui üksteistkümmend kuud tiine. Iga päew wõib jünnitamine tulla.

Üleaedne andis nõuu warsjade jaoks sulgu teha. Ra
ittles ta, et märal rauad tulewad alt ära wõtta.

Mõlemad nõuded täideti. Udar ja taguots on kimlil ju
wäga paistetunud. Paistetused ulatawad ju koguni maoni.
Üleaedne arwas, et paistetused alanewad, kui kimmel wanfri
ette rakendataks. Wedamine oli aga kimlile selles olekus
ometi natuke raske, sellepärast otsustati mära wedada ehk
jalutada (kõnnitada). Et ilm hää oli ja taewast lahke
märtsikuu päike maha waatas, kõnnitati mära kahetsal wi-
masel päewal iga päew 1 — 2 tundi wäljas, kus juures
tal kerge waip pääl oli. Kõnnitamise järele oliwad paiste-
tused iga kord wähemad. Kimlil oli hää söögi-isu. Ges-
wiimasel ööl oli ta isegi warsasulust kõik põhu ära söönud.
Et üsna dieti arwati, et see hää ei ole, kui kõhufisikond
enne poegimist wäga täis on, pandi kimlile päewal ja ööl,
niipea kui ta oma heinaportsjoni ära õginud, suukorw päha.

Joogi sisse pandi üleaedse nõuu järele pool naela
glauberisoola, et sõnnik pehme oleks.

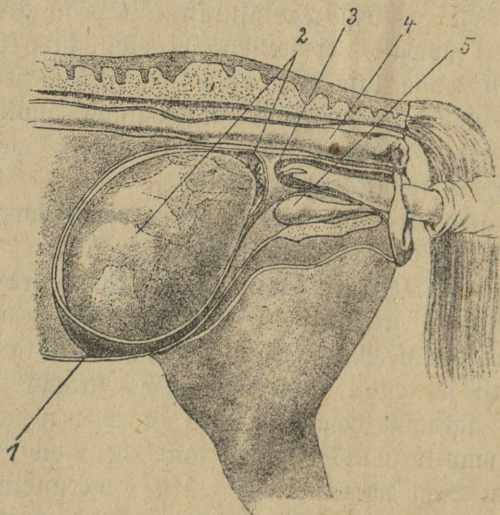
Nii kaugele oli nüüd kõik kõige paremas korras.

Wiimaks jõudis oodatud silmapilk kätte. Hommitul
ilmutasiwad end ju kerged wäitused. Selle juures sõi aga
kimmel weel üsna rahulikult. Tund aega hiljem läksiwad
wäitused suuremaks. Mära punnis wäga. Ta tantsis tallis
rahutult edasi ja tagasi, heitis maha ja kargas jälle püsti.
Punnides ja ägedasti hoigades kuses ta ja tegi musta.

Iga silmapilk uskus Ruusiku taat, et nüüd sünnitamine
peab algama. Aga weerandtund läks weerandtunni järele
— midagi ei ilmunud. Ahastades läkitas taat üleaedse
järele. See oli linna sõitnud ja ei tulnud wististi enne
paari tundi tagasi. Mis nüüd teha? Hää nõuu näitas
Ruusiku taadile kallis olewat. Pidi ta käega katsumise ette
wõtma ja järele uurima, kas mõnda takistust ees ei ole?
Mõni süü sel wiibiwal sünnitamisel ometi pidi olema. Ta
oli ju kuulnud, et märad enamasti ifka ruttu sünnitawad
ja et kõige enam poole tunni jooksul kõik on lõpetatud.
Nüüd wältas wäitamine aga ju kolmweerand tundi, ja wee-
pöiest, warsa pääst ja jalgadest polnud weel midagi näha.

Rähku tõmbab Kuusifiku taat kuue seljast, käänab särgi warrukad üles ja määrab käed searaswaga kokku. Sulane tõstab mära esimese pahema jala üles. Teine sulane asub hobuse paremale poole, toetab end hobuse puusa wastu ja tõmbab saba paremale poole kõrwale. Kuusifiku taat läheneb hobusele pahemalt poolt ja pistab oma parema käe läbi suguosade sünnituseteedesse. Käsi ulatab kuni emakasuumi. See on alles täiesti finni (pilt 10).

Ta arwab, et weel õige aeg käes ei ole, ja tõmbab käe jälle tagasi. Wäitamine wäheneb natuke. Weerand tunni pärast aga tulewad wäitused weel ägedamini tagasi. Mära

Pilt 10.

olet on niisugune, et Kuusifiku peremees wärisema hakkab. Igatsedes waatab ta wälja maanteele, kust üleaedne peab tulema. Usjata! Üleaedset pole kusagil näha. Keegi ei lähene.

Jälle läheb kolmweerand tundi mööda. Nüüd otjustab ta kätt weel kord sisse pista.

See kord ei ulata tema käsi kaugele.

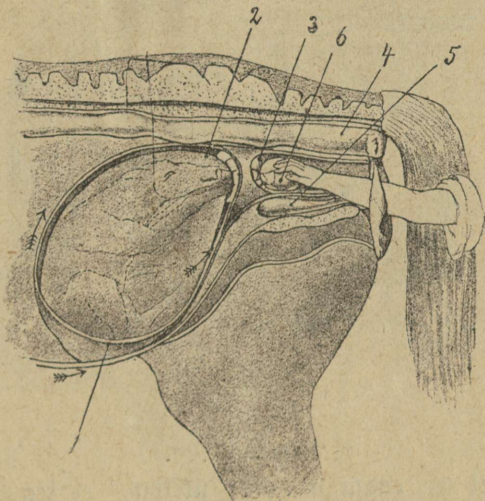
Ta leiab warsti pehme pöde, mis juba emakasuumist

natuke wälja tulnud (pilt 11). Ka tunneb ta weega täide-
tud kotis kaks jalga ära (pilt 11).

Ta rõõm on suur. Emakoda on ometi lahti läinud,
ja jalad on ka ju wäljas, mõtleb ta. Müüd pole muud, kui
hakka aga südisti külge.

„Möörid siia!“ käib ta sulaseid.

Mära waitab wäga ägedasti. Põis läheb pikkamisi suure-
maks ja wenib ikka enam wälja poole. Taat tunneb jeda käega
üsnä hästi. Tema meelest sünnib see aga liig aegamööda.

Pilt 11.

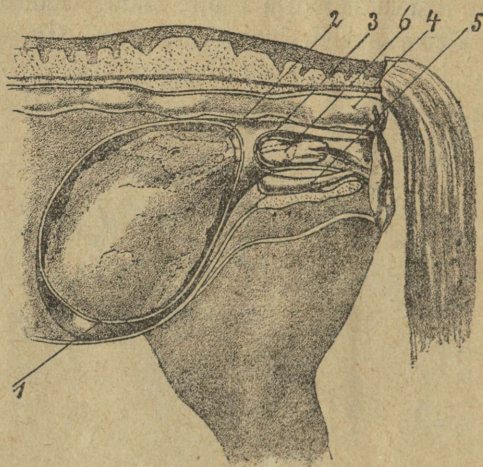
Südisti käristab ta põie katti, sest ta usub, et see takistuseks
on ja et warss ära lämmastab, kui sünnitamine weel kauemini
kestab.

Suur hull wett woolab wälja (pilt 12). Taat aga
tunneb kakkikäristatud munanahakotis kaks jalga.

Ta wõtab jalgadest timmi, sifutab ja kifub nad õnne-
likult suguosjades wälja. Aga kaugemale ta ei saa.

Ta otsib warss pään. Nimult suure waewaga pääseb
käsi jalgadest mööda emakotta. Emakasuu on alles liig wähe
laienenud. Pääst ei tunne ta muud kui kufalt (pilt 13).
Ta püüab pään edasi tõmmata; kõik asjata, ja mära wai-
tab ja punnib ikka ägedamini.

Taat on pagana keeru sees. Warfs ei tule mitte tolligi enam sünnituseteedesse edasi. Selle juures punnib mära kolebasti, nii et ju siskonnale wiga on karta. Aga kõif on ilmaaegu. Terwe tund lähleb mööda ja weel pool tundi. Nüüd aga wäsiw mära ära, ja wäitamine (punnimine) annab natufene järele. Mära on hoigades maas ja kõif ülesajamisefatsed on tagajärjeta.

Pilt 12.

Taat ei tea enam a ega e ütelda, ei tea end kudagi aidata. Ta mõtleb küll üleaedse ja loomaarsti pääle, ei suuda aga ärewuse pärast mingit otjust teha.

Wiimaks sõidab üleaedne õue.

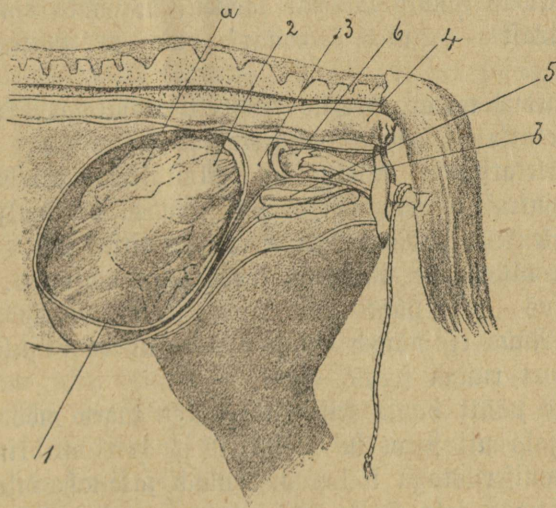
Temale jutustab taat tulise rutuga kõif, mis sündinud. Ta ütleb ka, et ta põie katki käristanud, uskudes, et see sünnitamist kiirustab ja warfa elus hoiab.

Üleaedne kuulab ta kõnet pääd kõngutades ja walmistab end järelekatsumisele. Ta kääwab särgitwarrukad üles, lasseb põlwili mära juurde ja pistab raswaga kokkumääritud käe sünnituseteedesse.

Rui ta tüki aja pärast käe jälle wälja tõmbab ja üles tõuseb, sõnab ta pääd kõngutades:

„Nfi on nüüd wäga paha. Mära wõib fergesti elu

kaotada! Põie katkikäristamine oli suur jõledus ja läbematu tegu. Kui põis mitte enneaegu ei oleks lõhki käristatud, nüüd oleks kõik kõige paremas korras. Põie lõhki käristamise tagajärjel aga ei ole end emakasuu tarviliselt laiendada suutnud. Weepõis on see, mis emakasuud laiendada ja laiendada peab. Et aga emakasuud alles liig finni oli, kui põis katki käristati, ei saanud emakajoja krampliku kokkutõmbamise pärast warsapää niuetesse tungida, ta pidi end pahema külle päale pöörama ja nii wiltu minema. Nüüd aga on pääd raske, peaaegu võimata, õieti seadida."

Bilt 13.

Üleaedne arwas, warsõ olla igatahes kadunud, ka mära elu olla kaalu pääl; nüüd ei olla muud nõuu, kui võimalikult ruttu loomaarst kutsuda, kes weel warsõ wälja lõigata peab katsuma.

Shmatades kuuldas hää taadikene seda teatust ja sajas oma jõledat läbematust. Aga mis see nüüd enam aitas!

Ruttu kirjutas üleaedne paari sõna paberile ja annab selle tähe oma sulase kätte, kes õues hobusega ootab. Sulane sõidab teist korda linna, et säält loomaarsti tuua. Kolme tunni pärast wõib see kohal olla.

Mära wäsiß ifka enam ja enam ära, wäitused jääwad ifka nõrgemaks ja nõrgemaks. Waene loom ägab ja hoigab südantlõhestawalt.

Toitu ta ei puutugi, küll aga joob ta pikali olles suure jänuga wett.

Pikkamisi hakkawad ka suguosad paistetama.

„See pole hää märk,“ sõnas üleaedne. Warss näitas ka ju furnud olewat.

Wäljarippuwate jalgade siße pisteti nõelaga; warss ei liigutanudgi end.

Põnewad tunnid lähewad mööda. Wiimaks ometi — 4 tunni pärast — tuleb loomaarst oma arstimise riistade kastiga.

Üleaedne teatab arstile lühidelt asjalugu, kuna arst end järelekatsumiseks ette walmistab.

Järelekatsumine kestab kaua. Arst leidis järele katsumises kuiwa sünnitufetee eest, sest et kõik wesi ju oli wälja jooksnud; pääle selle leidis ta, et emakasuu kitsas oli.

Pää oli niuete sißefäigu kohal selga wajunud. Silmapilt katsus arst pääd jälle õieti seadida. Aga see ei läinud. Nüüd ei jäänud muud nõuu, kui warja jalad wälja tõmmata, et ruumi saaks.

Kõige päält pandi teise jala külge tugew nõör. Siis tõmmati jalg nii sirgu kui võimalik ja hoiti nii kinni.

Lõikamiseriistaga lõikas arst nüüd jalanaha pikuti lõhki, ja nülgis naha jala päält kuni rinnuni ära. Kui see sündinud, lastis arst naha alt fondi juurest katki lõigata ja siis pidiwad neli meest ilma nahata jalga fikutama.

Mitme asjata katse järele rapsatas terve jalg ühes õlaga wälja. Teise jalaga tehti sedasama.

Pooletunnilise raske töö järele oliwad mõlemad jalad naha seest wälja tõmmatud ja ainult nahk rippus weel kehaga ühenduses.

Nüüd oli rohkesti ruumi.

Uuesti katsus arst pääd õieti seadida. Wiimaks läks tal ühe haagi abil korda pääd üles tõmmata. Nuttu pandi tugew nõör pää ümber. Oli aga ka wiimane aeg, et warss

wälja tuli, sest sünnituseteed ühes suguosadega hakkasivad ikka enam ja enam paistetama.

Et sünnituseteed wäga kuiwad ja lõhkenud oliwad, pritsis arst enne tõmbamist gummtitoru kaudu sinna umbes pool toopi õli. Siis hakkasivad neli meest sikutama. Kümne minuti pärast oli warfs niueteeni üles tõmmatud, weel wiis minutit, ja ta oli wäljas. Ta oli maas, rikutud, werine kogu, ja tema kõrwal oliwad wäljakistud esimesed jalad. Wiimase weerandtunni sees oli mära wäga nõrgaks jäänud.

Arst katsus haige looma läbi.

Wigastust ei olnud. Südamelöömine oli küll natuke nõrk, aga ikka weel korralik. Tubli kimmel kosus weerandtunni jooksul natukene. Ka tuli jõud pikkamisi tagasi, kui talle 25 grammi weewlietrit ja pool toopi sooja õlut pudelitest sisse raputati.

Kahe tunni pärast kargas kimmel mõne asjata katse järele kahe sulase toetusel jälle üles. Paari järgmise tunni pärast sõi ta ju natukene. Kimmel oli päästetud, aga warfs kadunud.

Ka loomaarst ütles, et weepõie liig warajane katte-käristamine selle õnnetu sünnitamise põhjuseks olnud.

Kuusiku peremees oli nõndawiisi ise oma süü pärast ilusa warfa kaotanud; ta wõis weel õnne tänada, et loomaarst talle ta kimli oli alles hoidnud.

4.

Kõrb mära toob warja.

Neli nädalat hiljem oli ka kõrwi mära kätte poegimise kord tulnud ja juba mõeldi poegimise aseme ehitamise pääle. Aga iseäraliselt ei rawitsetud teda mitte.

„Kergem töö ei tee talle midagi wiga,“ sõnas üleaedne.

Ja et ilm ilns ja soe oli, tarwitati kõrbi peaaegu terve päew põllul.

Ta oli erk ja sõi hästi, ka ei ismunud tema tagumiste reite, kõhu ja udara külles jugugi nii suuri paistetusi, kui enne kimsil. Tiinuseaeg oli nüüd möödas. Kuusiku taat arwas, et kõrbi karwa päält 338. päewa tiine olnud, sest ta oli möödaläinud aasta maikuu 21. päewal täku juures olnud. Nõnda siis pidi ta umbes 25. aprillil warsa tooma, ja täna oli ju Jüripäew — 23. aprill. See arwe oligi õige. Sellepärast tehti kõrwi seiskukoht ju walmsis.

Kui mära kodu tuli, pandi ta igakord sinna.

25. aprillil lõunaajal arwati kõrwi juures rahutust märgatawat. Ta jalutas tallis natuke kärsitult ümber. Ka oli ta kord söömisaial maha heitnud. Üleaedne oli kogemata juhtumise tõttu tallis ja nägi seda. Ta arwas, et warsa tulek enam kaua ei kestwat. Mära ei tohitawat milgi tingimisel enam kodust kaugele wiia.

Kõrb sõi weel suure isuga, ja paar tundi pärast söömist polnud midagi näha, mis peast sündimist oleks wõinud ette kuulutada.

Ilm oli ilus, päike paistis, mingit tuuleõhku polnud liikumas.

Sellepärast pandi kõrbi weel kord adra ette, ja ta töötas ilusasti ja kärmesti kui ennegi.

Kuusiku taat oli ise wäljas töö juures. Ta pidas kõrwi hoolega silmas, et näha, kas ta rahutuks saab ehk fergeid wäitusi awalbab.

Esimese märgi järele oleks ta kõrwi lähedasse talli tagasi wiinud.

Mõne tunni pärast oli töö lõpetatud ja taat wiis hobuseid talli. Kõrb sõi suure isuga. Aga ettewaatuse pärast oli talle ühe kolmandiku osa wähem toitu ette pandud.

Kell 8 oli taat weel tallis. Ta mõtles, et täna õösel midagi ei pidanud sündima.

Kell 9 läks ta üleaedse feltsis, kes tema juurde juttu ajama tulnud, weel kord talli. Tall oli kaunis pime. Pisike

petroleumi lamp, mis laes rippus, laotas ainult wähe walgust laiali.

Mära oli põrandal maas.

Juba talli fiske astudes kuulsiwad mõlemad mehed tajaft hoigamist.

Megajalt punnis mära natuke, kus juures ta jällegi tasefesi hoigas.

„Mära poegib,“ sõnas üleaedne.

Taat kuuleb seda ja saab jälle ärewaks.

Ta tahab tallist wälja jooksta ja sulased talli kutsuda, et nad nõõrihid tooksiwad ja enam walgust.

Ta oleks ka tõesti wälja jooksnud ja terve talu kihama pannud, kui ta tark üleaedne teda kättpidi ei oleks kinni hoidnud. Paari minuti pärast oleksiwad siis kõik rüsinall talli rutanud ja aidata tahtnud, kuna siin aga mitte midagi polnud aidata. Selle läbi oleks aga suur ärewus ja kole käre tõusnud, mis sünnitaja looma pääle wististi kõige õnnetumat mõju oleks awaldanud. Üleaedne aimas seda.

„Jää siia ja ära tee käre,“ sõnas ta taadi wastu. „Tuld ei ole nüüd tarwis. Poegimine on märal kõige fergem ja õnnelikum, kui ta poolpimedas ruumis wiibib, kus waitus walitseb. Hele walgus, käre ja müra ning paljude inimeste edasi-tagasi jooksmine efsitab sünnitajat. Ta katsub siis waitusi tagasi hoida ja see teeb talle kahju, nii et terve sünnitamine takistatud saab!“

Taadil oli küll suur waew ennast rahustada, aga ta tegi, mida tark sõber soovis.

Mära ei pannud rahulikult feiswaid mehi tähelegi. Ta punnis ju natuke kõwemini, aga siisgi oli weel waheaegasid.

See kestis umbes weerand tundi, siis kargas mära üles. Ta käis edasi tagasi, kuses, tegi musta, hoigas ja punnis jällegi.

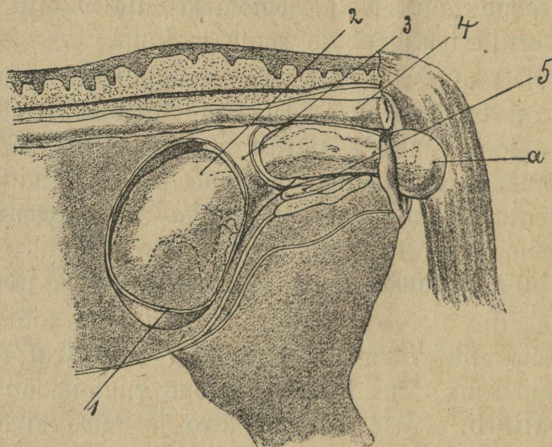
Jälle läks wiis minutit mööda. Rärstitus, punnimine, aõkimine ja hoigamine suurduis. Pää toetas kõrb hammaste pääle põrandat wastu.

Taat arvas oma ärewuses, et üleaedne ometi järele peaks vaatama, kas kõik korras on, kuna ta ise sulaseid kutsuks.

„Seda ma ei tee,“ tähendas üleaedne. „Niisama on kõik korras. Warsti tuleb weepõis. Aga põis tarwitab emafasuu laiendamiseks aega!“

Ja nii see ka oli.

Weel läks wiis minutit mööda. Siis ilmus äkitselt tugewa wäituse järele suguosade seest punakas, pääsuurune, wedelikuga täidetud kott (pilt 14).

Pilt 14.

Särgmise wäituse ajal lõhtes kott ja warsa jalad ilmusiwad sugulõhes.

Mära oli pärast põie lõhkemist üles karanud.

Üleaedne oli waheajal tuue seljast ära wõtnud ja särgiwarrukad üles käänanud. Ta pistis käe sünnituseteesse ja leidis peagi warsa pää. Ta aitas pääst ja jalust natuke, aga warsis nihkus ainult pikkamisi edasi.

„Nüüd wõta nõör ja tõmba,“ sõnas üleaedne.

Ruttu seati kaks käepärast olewat nõöri warsa jalgade ümber. Üleaedne wõttis parema käega warsa pääst kinni ja hoidis seda edasinihutamisel õieti. Taat tõmbas tasakefi nõöridest. Mära heitis jälle maha. Umbes minuti jooksul

oli warfs ju puusadeni wälja tõmmatud. Mära toetas mõlemate meeste waewa tugewate wäituste waral.

Kui warfs nii kaugele oli wälja tõmmatud, et ju naba näha oli, wõttis naaber warfa keha ümbert finni, et nabanõõr äkilise wäljatõukamise puhul wägivaldselt ei katkeks.

Beel ferd punnis mära ägedasti, ja sünnitamine oli lõpetatud.

Üleaedse käte pääl oli tugew warfs, kes aga ainult wähe elu awaldas, kui ta õlgede pääle maha pandi.

Et warfa tugewasti hinge tõmbama sundida, patutas üleaedne warfale mitu korda kergesti rinnakorwi pääle. See aitas. Warsti hingas warfs elawasti. Ta püüdis pääd üles tõsta ja jalgadega rabeleda.

„See polnud mitte üsna kerge sündimine,“ tähendas üleaedne. „Enamasti tulewad warfad ilmale, ilma et weepõis lõhke, ja siis peab seda kohe awama ruttama. Kaunis fagedasti lämmatawad warfad ära, kui kedagi juures ei ole, kes weepõie lõhki teeks, kui warfad katkemata põies ilmale tulewad. Sellepärast ei tohita märafid, kel poegimist oodata, mitte kauaks üffi jätta.“

Nüüd wiidi warfs ema juurde, kes wäheajal püsti tõusnud ja uudishimuliku õrnusega poja poole waatas.

Warsti katsus ka warfs püsti tõusta. Mitme asjata katse järele läks see tal wiimaks korda.

Kõik see sündmus oli natuke enam kui tund aega tuuritud. Nüüd kutsus Kuusiku taat talurahwa ja kuulutas neile, mis sündinud.

Kõik ruttasiwad talli.

See ei näidanud aga märke mingit rõõmu tegetwat. Ta näitas ahwardades hambaid ja tõmbas kõrwad ligi pääd. Muidu nii waga hobune oli nüüd korraga kui ära wahetatud.

Üleaedne jaotis warsti kõik uudishimulised tallist wälja ja jättis ainult wanema sulase finna.

Nüüd oli tarwis warfa, kes wankuwatel jalgadel seisib, udara külge panna.

See oli aga rassem, kui arwatud.

Nii õrn kõrb muidu oma poja wastu ka oli, niipea kui warša mokad ta udara lähedale ulatafiwad, sai ta kohe waenuliseks ja tigebaks. Niipea kui waršs niasft finni wõttis, käänas kõrb pää ümber ja napsas hammastega warša, ehf katsus teda jalaga lüüa.

Waršs oli aga ka õige oskamata ja löi ninaga kaunis tugewasti walusa, piimaga täidetud udara pihta.

Üleaedne lastis selle pääle sulasel mära esimese pahema jala üles wõtta, kuna peremees ise mära suitsetest finni pidas. Kui see sündinud, silitas üleaedne tasakesi udarat. Selle juures oli mära kaunis rahulik. Kui üleaedne aga käega udara pääle natuke wajutas, katsus mära jällegi hammustada. Wististi tundis ta udara pääle wajutamise puhul walu.

Nüüd katsus üleaedne udarat natuke tühjemaks lüpssta. See läks mõne aja pärast ka korda. Põnewus andis järele ja walu kadus pikkamisi.

Niipea kui walu wähenenud, seadis üleaedne warša mokad nisa otsa. See kord oli lugu parem.

Taat rääkis märaga sõbralikult ja pani talle natukesse toitu ette. Sulane tõstis esimese pahema jala jälle üles ja üleaedne hoidis warša pääd. Natukesse harjutamise järele oli waršs ju imema õppinud ja ka kõdikartew kõrb oli rahulisemaks jäänud.

Ta jäi ka siis rahuliseks, kui ta pahem esimene jalg jälle maha pandi.

Õnneks ei teinud talle nähtawasti enam suurt walu, sellepärast ei awaldanud ta ka warša wastu enam mingit waenlust.

Üleaedne oli ainult wähe piima wälja lüpsnud, ainult niipalju, kui tarwis oli, et udara walus põnewus natuke wäheneks. Ta ütles Kuusiku taadile, et siin sagedasti rängasti eksitawat. Mõned usuwad, et esimene piim, mis mitte ilus wälja ei näe, waršale kahjulik olla. See on aga suur eksitus. Waršs peab seda esimest piima saama, muidu saab ta kõhuhäiguse.

„Selle piima ülesanne on nimelt nõndanimetatud warsapigi, mis warja soolikates, säält wälja ajada,“ seletas ta. „Warsadele, kes esimest piima mitte ei saa, jääb see pigi sisse ehk tuleb ainult puudulikult wälja, ning selle tagajärjeks on raskeid eksitused warja terwiseolekus. Wõetakse warsadelt esimene piim ära, siis peaks neile kõige ebaloomulisemal wiisil selle tasuks tühenduserohtusid ehk klistiiriseid (tagast sissepritsimised) andma.“

Kuna niimoodi warja juures talitati, oli ju natuke rohkem kui pool tundi mööda läinud.

Pikkamisi tuliwad jälle kerged wäitused. Mõne minuti pärast kukkus järelsünnitus, purustatud munanahakott wälja.

Rui järelsünnitus maha kukkunud, keeras kõrb end ümber, nuusutas seda, wõttis ta siis äkitselt hammaste wahale ja tahtis seda sööma hakata.

Üleaedne nägi seda aga õigel ajal, rebis selle hobuse lõugade wahelt jälle wälja ja wiskas eemale. Ta ütles, seda tulla sagedasti ette, et märad järelsünnituse ära sööwat, mis tegu aga alati enam ehk wähem raskeid seedimisekorratusi toowat. Sellepärast peab alati niikaua ootama, kuni järelsünnitus wälja tuleb. Siis wisatagu see metsa. See-ford ei olla ta seda tähele pannud ja mära oleks järelsünnituse peaaegu ära söönud.

Kuna warja esiti udara juurde oli panna püütud, oli mära lahti lastud. Rui järelsünnitus wälja tulnud ja wars jäälle udara üles otsis, mis mära häameelega laskis sündida, tahtis Ruusiku taat kõrbi jälle finni siduda.

Üleaedne aga arwas, et parem olla, kui mära esimeste päewade sees tallis wabalt wõib ümber käia. Siis saawat ta end paremini liigutada ja ei tegewat warsale nii hõlpsasti midagi wiga. Kinni olles aga wõiwat kergesti midagi õnnetust juhtuda.

Mära näitas ka tõesti warja wastu üsna imestamise wäärt osaw ja ettewaatlik olema.

„Märadel, kes oma warsade wastu waenulised ehk oskamata on,“ sõnas üleaedne, „pole mingit kaswatamisewäärtust. Neid ei tohitaks kaswatadagi, olgu neil ka muud omadused

Sumal teab kui hääd, sest wõimata on alati nende juures walwata ja nad wõiwad warsadele raskesti wigata teha."

Kõrwi juures polnud seda enam karta, sestsaadik kui ta imetamisega harjunud. Ta oli päälegi otse liig hää; ei tahtnud jallida, et keegi warsa puutus, ja hammustas sulase warrukat, kui see warsa silitas.

Üleaedne lastis omale weel termomeetri tuua, mille ta talli üles riputas. Termomeeter näitas 16 kraadi Reaumuri järele, millega üleaedne rahul oli.

"15—17 kraadi sooja on sündinud warsadele kõige parajam ja mõnusam," sõnas ta.

Kui piisike lamp tallis weel põlema pandud, lahustiwad nad tallist.

Üleaedne käskis weel, et määrale kahetsa esimese päewa jooksul mitte liiasti toitu ei antaks, sest et ta piim siis liig rammusaks minewat.

"Nagu näha," sõnas ta, "on kõrwil väga palju väga hääd piima. Sellepärast andke talle kõige enam ainult kaks naela kaeru, häid heinu, natuke hekslid, mis heintest ja kaeraõlgede segust walmistatud, seisnud kaewuwett ja ka natuke jahujooki, wiimast ainult tühendawa mõju pärast. Toidate teie mära liiasti, wõib warsi pasanduse saada, ja see pole hää."

Kuusiku taat kirjutas seda omale kõrwa tahta ja tegi, nagu üleaedne käskinud.

See nõuu oli wististi hää, sest warsi jäi ikka terveks ja kosus edespidigi ilusasti.

Dösel waadati weel kord järele, kas mära ja warsa tertwis korras oleks.

Aga õo läks ilma mingi wahetuhtumisetä mööda.

Teisel hommikul awaldas mära suurt isu. Aga talle anti ainult seda, mis üleaedne õpetanud.

Mära ja warsi oliwad nüüd üksteisega täiesti ära harjunud. Ilus oli waadata, kuida warsi end usaldawalt ema najale surus ja kui õrnasti mära warsaga ümber käis. Esimesel ja teisel päewal jäeti mära warsaga talli. Kolmandal päewal, waiksel, pilwisel ilmal, wiidi mõlemad aeda,

fus ju haljas rohi tärkamas. Mära sõi isuga. Warfs ldi
esiti ema ümber kepsu. Wäsfides jäi ta wiimaks ema lähe-
dale seisma. Warsti hakkas tal külm, ta keha hakkas
lõdisebma.

Üleaedne, kes Kuusifule tuli ja ilusat warja meele-
hääga silmitses, uskus, parem olla, kui mära kõnnitatakse.
Warfs läheks siis emale järele ja oleks alati liikumas.
Sääb ta aga ikka ühte murka seisma, siis külmetawat ta
end kergesti ära.

Nõnda siis tehti.

Weel umbes weerand tundi kõnnitak mära wäljas. Warfs
käis rahulikult ema kõrwal ja liikus.

Järgmisel päewal oli muutlik ilm.

Kord paistis päike, kord sadas sooja wihma. Warfs
tuli ühes māraga jälle wälja, kuna päike paistis. Kui wih-
ma sadama hakkas, uskus Kuusiku taat, et see warjale mi-
dagi ei tee. Üleaedne aga ütles, et parem olla, kui nüüd
warfs jälle talli wiidaks. Warja karwad kuiwawat nimelt
wäga pikkamisi ja mārjad karwad wõiwat külmetamise põhju-
seks saada.

Rahetsja päewa pärast sõõdeti mära nagu enne sünni-
tamistgi. Ta sai kaeru weel natuke rohkengi, sest nähta-
wasti oli imetamine ta natuke kõhnemaks teinud.

Juba wiendal päewal pärast poegimist, esimesel mail,
tarwitati mära kergemate tööde tarwis. Ilm oli päikese-
paistne ja waike. Warfs pidi üksi kodu jääma, mis talle
muidugi pahanduseks oli. Ta oli wäga karsitu ja hirnus
wahet pidamata. Kahe tunni pärast tuli mära jälle talli.
Warfs oli wahetajal isuseks saanud ja asus nüüd näljajelt
udara kallale. Aga kahe tunni jooksul, mis mära adra ees
olnud, oli ainult paras osa piima udarasse tulnud, ja warfs
ei saanud sugugi suuri portsjonisid.

Oleks mära wiis ehk kuus tundi ära jäänud, siis
oleks warfs liig palju piima korruga saanud ning — hai-
geks jäänud.

Kuuendal ja seitsmendal päewal, kui ilm jälle wäga
ilus oli, tahtis warfs paariks tunniks mära seltsis põllule

minna. Töö waheaegadel otsis ta udara koha üles. Nõnda ei olnud siis mära ja warsis ial kaua lahus ja mära wõis ühe oma harjunud kohustest ära täita, ilma et ta oma kohust warja wastu oleks unustama pidanud.

Üheksandal päewal hakkas mära jälle tätku otsima. Kuusiku peremees wiis ta sellepärast kahe tunni tee eemal olewasse linna.

Jah, tume päew oli. Linna minnes sadas hoog külma wihma, mis kõrwi läbi ja läbi leotas. Linnas pidi ta uulitsal, kus tuul läbi tõmbas, tüki aega ootama, ja külmetas end ära.

Teisel hommikul sõi mära wiletsasti, tuli kaunis äge pasandus. Kolmandal päewal oli ka warja kõht lahti.

Warsis jäi kurwaks ja ei tahtnud imeda. Suurdekutsutud üleaedne filmitses teda.

Ta arwas, haigus ei olla suurem asi, ja pasandus kaduwat, niipea kui mära paraneb. Mära paranes aga ka tõesti. Pasandus oli iseenesest lõpnud ja isu oli jälle tagasi tulnud.

Üleaedne seletas, sellest olla küll, kui mära päew wõi paar ainult fergete tööde jaoks tarwitawat, talle külma ilmaga waiw wäljas päale pandawat ja ainult leiget jookki antawat. Tema andis ka seda nõuu, et warsale päewas kolm korda tass kumelitheed jisse antaks ja teda esiotsa talli jäetaks. Negajalt pidawat warja kõhtu sooja, willase lapiga tublisti hõõrutama, see aitawat ka.

See sündis, kui ka mõne raskeusega. Niihästi warsis kui ka mära pidasiwad kuhu hõõrumist waenluse atwaldamiseks. Aga kui mära tallist wälja wiidi ja warsis üksi jäi, läks asi korda.

Neljandal päewal oli warsis jälle terve ja tohtis mära feltsis jälle wälja minna. See tegi talle suurt rõõmu.

Kõrw wiidi 17. päewal pärast poegimist parema ilmaga weel kord täku juurde. See kord ei külmetanud ta enmast enam. Ka sai ta nüüd jälle tiineks.

Buhutusēs lehmad.

Toidutarandus oli kewadel fokku kuitwanud. Dōkülmad tatistafiwad aprilli ja maikuul rohufaswamift.

Tāna aga on kōik hāda lõpnud, jefst efimene ristifheina foorem fōitis praegu õue.

Kuufiku taadi lehmad õgiwad fuure ifuga ammugi igatfetud toitu.

Warsti on tertwe māgi maitfewaid ristifheinu kadunud.

Üks punane lehm on ifeāranis maias ja ahne fōōma. Ta õgib ristifheinu, mis ta ette pandi, nii ruttu kui wāhegi wōimalik, et fiis ka weel teiste eeft āra nofida faaks.

Wiimaks on kōik loomad fōōnud. Mitte leheliblefefgi pole enam kōina fees. Ağa lehmad ei nāita weel rahul olewat. Poomaridade wahel kāigus on weel hullk ristifheinu hunikus, ja lehmad pūiawad igat wiifi fāält weel midagi kätte faada. Punane lehm, fes eme nū ahnefti fōi, tōufef efimefte jalgadega üles kōināffe ja fātsub fel kombel weel midagi kätte faada.

Tūdruf nāeb lehma pūūdmiift ja mõtleb, et loomad nūūd fofd ometi kōhūd peakfiwad tās fūūa wōima, jefst et nad wiimāftel kuudel ju ifegi kullalt pidiwad paāftuma. Ruttu haarak ta hōlma ristifheinu tās ja paneb heinād teiftforda kōina fiife.

Warsti on ka fee portfjon otfas ja loomade kōhūd nāitawad nūūd tōēfti tās olewat.

Tūdruf waatab rahulolewalt naeratades nende pāāle. Nii tāt kōhtu ei olnud ta ju ammuft aega enam lehmade juures nāinud.

Ta hākkab laudas muid talitufi toimetama.

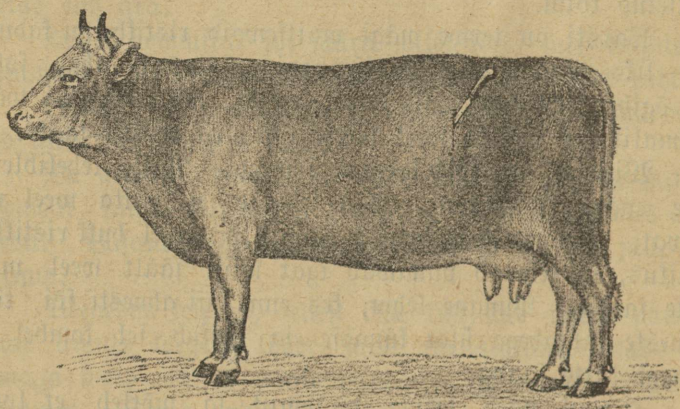
Korrāga kuuleb ta tafāft hoigamift. Ta waatab järele ja leiab, et punane lehm hoigāja on. See lehm feifab nūūd wāljāfirutatud kaelāga laternas. Ta kōht on kole fōrgefš paifunud. Lehm on lõhfemifeni tās puhutud.

Tüdruk silmitsseb lehma tüki aega. Hoigamine läheb ägedamaks, lehm rahutumaks. Ta keerutab end siia ja sinna poole ja heidab wiimaks maha, aga maas olles ei leia ta alles õieti rahu. Ruttu laseb ta jälle püsti, wängub siia ja sinna poole ja ähwardab raskesti ähkides jälle maha kukkuda.

Nüüd asub tüdruku südamesse suur hirm.

„Lehmal on midagi wiga!“ kisendab ta ja tormab laudast õue, kus peremees parajasti üleaedsega räägib.

Lühidelt jutustab ta loo ära.

Pilt 15.

Peremees ruttab üleaedse seltsis koha lauta. Taat ehmatab peaaegu surnuks, kui oma paremat looma niisuguses olekus näeb. Lehm pikutab maas parema külje pääl, on kõik neli jalga wälja sirutanud ja löötsutab framplikult.

Weel mõni minut ilma abita, ja lehm laskastab ära. Minult filmapilkline abi wõib siin weel aidata.

Üleaedne näeb esimese pilguga, kuida lood on.

Rähku ajab ta lehma weel furd jalule, tõmbab tastust noa ja lükkab selle rutulise, tugewa tõukega looma kõhtu (pilt 15), selle koha pääle, kus tühimus kõige kumeramaks on paisunud. Sissepiistmise kohta laiendatakse siis weel alla poole natufene.

Wuhisedes woolab suur hulk õhku haawa kaudu wälja.

Peaaegu filmapilkselt muutub hingamine kergemaks. Hästi puhastatud sõrmega katsub üleaedne haawaääresid jälle lahti teha, kui toiduollused auku finni matta ahwardawad. Veel tuleb suur hulk õhku wälja, pääle selle weel kaunis hulk pudrutaolist, wahutawat maosisu. Haaw on umbes poolteist wersokit pikk.

Kohkudes waatab Kuusiku taat üleaedse tegu päält. Ta arwab, et niisugune piste lehma maosse tingimata surmaw peab olema. Suure rõõmuga näeb ta aga ka, kuida lehma olef sekundist sekundini paraneb.

Veel ei ole wiit minutitgi mööda läinud, ja lehm hingab juba jälle üsna rahulikult. Rahutus ja hirm on täiesti kadunud. Lehm ei hoigagi enam.

„Praegu pole enam midagi karta,“ ütleb üleaedne. „Aga nüüd wõib maonaha põletik tulla, kui seda wahutatawat toitu liig palju on maokoopasse kukkunud.“

Õsiotsa aga ei nähtud lehma juures enam midagi haiguse märki. Aegajalt aga woolas kõhuhaawast hulk haisewat õhku wälja.

Kuna alles punase lehma juures talitatakse, tuleb tüdruk jälle jookstes ja teatab, et ka üks teine lehm puhujil olla.

Kähku rutatakse sinna. Ka see lehm on wäga täis, ometi mitte nii täis, kui punane.

Üleaedne arwab, et paaril lähemal minutil weel elu eest ei olla karta, ruttab kähku oma kodu ja toob trofari. Et lehm alles seista wõib, lasseb ta teda pääst finni pidada ja pistab siis trofari pahema poolsesse tühimusesse, sinna, kus tühimus kõige kumeramaks paisunud.

Oleks ta trofari parema külje sisse pistnud, siis ei oleks see mitte maosse ulatanud, waid soolikatesse (pilt 16). Sel puhul ei oleks mingit õhku wälja tulnud, ja lehm oleks soolika haawa tätte ära lõpnud.

Kui see sündinud, hoiab ta parema käega trofari kesta finni ja tõmbab ora kesta seest jälle wälja (pilt 9). Sel-

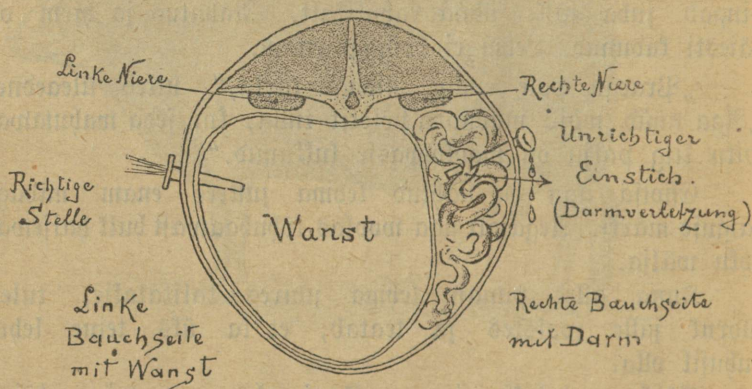
Samal silmapilgul woolab august suure wuhinaga juur kogu haisewat õhku wälja. Silmapilk löpneb lehmas hoigamine.

Ra hingamine läheb nüüd kergemaks.

Maos olew ora-kest jäi aga ju natuke aja pärast kinni. Kui üleaedne jeda märkas, keerutas ta lüüa seest wõetud kaseoksfatsega niikaua kesta sees, kuni õhk uuesti wälja woolas.

Umber kümne minuti pärast on see teine lehm jälle üsna rahulik ja tühi. Ta katsub ju künast rohufõrri koku forjata ja neid närida.

Ra punase lehma lugu ei näita efiotsa midagi kartust awaldatawat.

Pilt 16.

Wäga erk ta küll ei ole, aga ka mitte wäga, täis. Ettepanud toitu ta aga ei puutu. Maos sees olew haaw teeb ta weel nähtawasti rahutuks.

Nüüd teatab tüdruk, et weel üks kolmas lehm ja ka üks wäiskas puhusil olla.

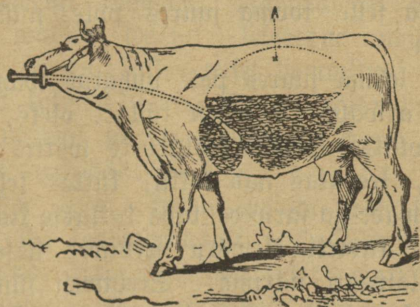
Üleaedne ja Kuusiku taat leiawad asja tõesti nii olewat, aga see lehm ja wäiskas on ainult wäikesel määdul puhutusel. Wäiskas hoigab ka mõnikord.

Üleaedne katsub nad läbi ja leiab, et maoliikumine täiesti seisab.

Wäiska juures katsub ta õhku fõritoru kaudu wälja

tühendada. Selleks otstarbeks lasseb ta omale kodust kõritoru ühes suupuuga tuua.

Suupuu lükatakse lõugade wahela ja seotakse järele külge kinni. Suupuu augu läbi pistetakse siis kõritoru, kus juures üleaedne selle pääle waatab, et kõritoru tinakuul looma hammaste wahela ei sattu.

Pilt 17.

Toru sisselükkamine ei tee seekord mingit raskust. Aga ainult wähe õhku tuleb wälja, kui toru seest ora wälja tõmmatakse. Nüüd lasseb üleaedne lehma ühes toruga laudast

Pilt 18.

wälja tuua karjaaeda. Sääi seab ta lehma eest kõrgele ja tagaist madalale (pilt 17 ja 18).

Õfiti lükkab ta ora weel kord toru sisse, et toru lahti teha, siis tõmbab ta ora jälle wälja.

Uuesti woolab toru kaudu õhku wälja. Nüüd nähtakse ka, et põnewus tühimuse kohal järele annab.

Üleaedne tõmbab nüüd kõritoru jälle wälja ja loom rõhatab paar korda. Selle järele lasseb üleaedne lehma tühimust harjaga hõõruda. Kümne minuti pärast hakkab magu jälle liikuma, rõhatused sagenewad. Pikkamisi wajub tühimus jälle sisse. Ka selle looma juures pole nüüd filmapilklist hädaohtu enam.

Neljanda lehma juures pole puhutus wäga suur.

Üleaedne arwab, et sellest küllalt oleks, kui lehmale õleside suhu seotaks. Selleks otstarbeks wõttis üleaedne peotäie pikki õlgi, keerutas nad kokku, lükkas lehmale suhu ja sidus otsad kõrwade ja sarwede taha kulusse finni (pilt 19).

Enne aga kasteti õlewõru seebiwee sisse. Silmapilt hakkas lehm elawasti närima. Seebiwesi sünnitas läiluse tundmust ja lehm hakkas warsti rõhkima, kus juures aeg ajalt juur hull wäga haigewat õhku wälja tuli. Pääle selle hõõruti lehma weel kahelt poolt kõhuseinast tublisti. Weerand tunni järele oli ka selle lehma tühimus jälle sisse langenud. Kui õleside ära wõeti, hakkas lehm jälle mäletsema. Ka kahe teise lehma juures oli tähtsat paranemist märgata. Teise lehma juures oli tühimus hästi sisse langenud. Maag sees olewa trokarikesta kaudu woolas aeg ajalt natuke õhku wälja. Üleaedne arwas,

Pilt 19.

et keft wõfeks haawa sisse jäetaks; see ei tegewat midagi wigat ja paha õhk, mis weel õffel sünnib, woolawat selle kaudu wälja.

Niipea kui lehm mäletsema hakanud, ütles ta, pidawat keft wälja wõetama, sest et siis paha õhku enam ei koguwat, sest et mäletsemise juures pahad õhud loomulikku teed mööda kõri kaudu wälja tulewat.

Pärast kefta wäljatõmbamist pidawat aga haaw pigi-plaastri läbi finni pandama.

Seda pidas Kuusiku taat meeles. Kui lehm mõne tunni pärast mäletsema hakkas, tõmbas taat kefta wälja ja kleebis

haawa kohale walmis tehtud, pehme pigiga üle tõmmatud linase lapi.

Punase lehma juures, kellele noaga sisse pisteti, polnud lugu weel sugugi häa. Ta ei söönud põrmugi. Wististi oli tal kerge palawik. Kurwalt seisis ta laudas. Hingamine oli aga nagu terwelgi loomal. Maohaawast woolas wahete wahel wahust maofisu wälja. Üleaedne andis nõuu loomaarsti kutsuda; see tuli alles teisel hommikul.

Teine ja kolmas lehm, kui ka täispuhutud õhwakene olivad teisel päewal täiesti terwed ja ergud. Mäletsemine ja söögisu oli neil häa.

Ka punane lehm, kellele noaga sisse löödud, oli ju natuke parem, kui loomaarsti tuli. Ta sõi suure isuga ettepannud heinapundi ära. Berejsoon tussus natuke rutemini kui muidu. Hingamine oli aga rahulik ja maost ei woolanud enam midagi wälja.

Loomaarst ütles, et asi sugugi kardetaw ei olla. Ta uskus küll, et ehk kerge maonahapõletik saaks tulema, sest et maowedelikku maokoopasse sattunud. Aga see ei olla sugugi otshohe kardetaw, aga siisgi olla parem, kui uut wedelikku enam maokoopasse ei lastaks. Sellepärast olla kõige päält tarwis selle eest hoolt kanda, et lehm midagi süüa ei saaks, nii et magu tühjemaks jääks. Pääle selle laskis arst haawaäred supilusika täie Vyjoli ja poole kortna sooja wee seguga kofku wõida.

Siis käskis ta selle eest hoolt kanda, et haige lehm pahaema külle pääle maha ei heidaks; niipea kui lehm seda tegewat, pidawat ta koha jälle jalule aetama.

Toiduks käskis ta näputäie heinu ja natuke jahujooki anda.

Seda kõik täideti karwa päält.

Umber kümne päewa pärast oli punane lehm jälle peaaegu terve. Maohaaw oli suuremalt osalt ju kinni kaswanud.

Kuujiku taat läks pärast ford loomaarsti ja üleaedse seltsis wälja lähedale ristitheina põllule. Ristithein oli sooja, paras-märja ilma tõttu wäga lojsakasti kaswanud, sest põld oli tublisti superwoswatiga wäetatud.

Ristitsein mustendas aga põllul. Loomaarst arwas, puhutus olla sellest tulnud, et wärskeid, lopsakas-mahlaseid ristitseinu lehmadele korraga liig palju antud.

Palju parem oleks olnud, kui ristitseinadele oleks õlgesid sekka pandud, ehk kui pääle ristitseinte lehmadele weel maahenu oleks antud. Kangesti wäetatud ristitseinaga pidawat wäga ettewaatlik oldama, sest et see palju mahlasem ja toitwam olla, kui kõhnal, wäetamata põllul kaswanud ristitsein.

Ka ei tohitawat ristitseinu enne söötmist lauta kauaks hunnitnsse jätta, sest et finnis es ruumis suurtes hunnitutes seisaw ristitsein — nagu elus ära nähtud — palju enam ja rutemini puhutust sünnitawat, kui wäljas waba õhu käes seisew ristitsein, millele tuul igalt poolt juurde pääseb.

Seda pidas Kuusiku taat meeles; ka tüdruk, kes oma ebatõhase pehme südamekiigutuse tõttu punase lehma peaaegu oleks surmiks söötanud. Seeford läks aga hädaoht üleaedse rutulise ja julge abi pärast weel õnnelikult mööda.

6.

Tiine punastkirja lehm ei saa üles seista.

Kuusiku peremehe tüdruk läheb hommikul lauta ja annab lehmadele süüa. Kõik tõusewad maast üles ja ruttawad tüdrukule nälaselt wastu, ainult üks lehm jääb pikali ja ei liigu paigast. Tüdruk hüüab teda nime järele; ei midagi; lehm jääb pikali.

Tüdruk lööb talle piitsaga turja ja selja pääle. Lehm tatsub püsti tõusta, langeb aga jälle maha ning jääb hoi-gades pikali.

Tüdruk tarwitab weel üht abinõuu. Ta ulatab lehmale heinu.

Lehm jõob, jääb aga fiisgi maha.

Nüüd teatab tüdruk asjalugu peremehele.

Peremees ruttab lauta ja leiab kõik, nagu tüdruk ütelnud. Nüüd katsuvad nad kahekesi lehma jalule aidata, aga kõik on ilmaaegu.

Kuusiku taat on nõuuta. Niisugust lugu ei ole ta veel näinud.

Ruttu kutsub ta üleaedse.

See tuleb koha ja waatab lehma. Ta tõmbab lehma jalgu siia ja sinna, painutab neid jaku kohast ja jõuab wiimaks otsusele, et fondid terwed on. Ka niuete juures ei näidanud midagi murtud olevat. Loom ei avaldanud niuete ja reite pääle wajutamise puhul mingit valu.

Üleaedne ütles, tema olla niisugusest haigusest ju kuulnud ja uskuwat, et seda kinnilamamiseks kutsutawat. Paljudel forbadel wõidawat loomad ära parandada, kui nad üles saadakse. Kõige päält olla nüüd tarwis looma üles tõsta ja koti pääle riputada katsuda.

Rutsuti Kuusiku ja ka üleaedse sulased kofku. Ka mõlema talu naesterahwad pidiwad lehma üles winnama tulema.

Kõige päält tarwis suur kott lehma kõhu alt läbi pista. Suure waewa järele läks see wiimaks forda. Weel üks teine kott pandi alla. Siis algas tõstmine.

Aga tagajärg oli wilets.

Niipalju kui inimesed kotti ka tõstiwad ja wenitasiwad, lehma tagapool ei ferkinud ometi üles. Hoigades langes ta jälle maha.

Ka iga järgmine katse läks luhta.

Kuusiku peremees tahtis juba lihuniiku järele saata. Üleaedne aga arwas, et enne parem oleks linna loomaarsti järele saata. Wahest wõiwat see weel aidata.

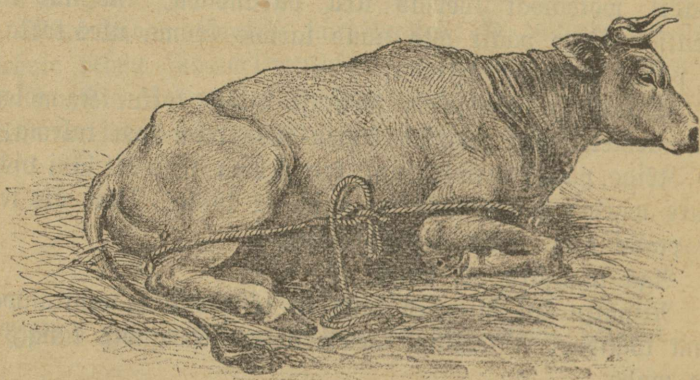
Ruttu pandi kimmel wankri ette.

Kolme tunni pärast oli arst Kuusikul. Ta kobis esiti lehma jalgu, konta ja jakkusid, siis niueteid ja lülijammast wäljast, wiimaks ka seeft, nimelt pärasoolika kaudu.

„Katti pole midagi; parandamiseks järelikult weel lootust!“ seletas ta wiimaks.

Ta laskis weel kord mõlemate talude julased kofku kutsuda, et siis lehma üles tõsta. Kottisid ei tahtnud ta aga sugugi tarwitada, waid ütles, et tal üks palju parem tõstmise wiis olla. Ta käs kis pika painduwa kõie tuua ja ja tegi kõige päält kõie sisse filmuse. Silmuse pani ta looma ümber ja tõmbas kaunis kõwasti kinni (pilt 20). Selle juures waatas ta, et kõie ees rinnaluu alla läks, taga aga reite alla.

Rui see sündinud, seadis ta neli inimest kummagile poole lehma, pääle selle ühe pää ja ühe saba juurde. Kaheska kahel pool lehma seiswat inimest pidiwad mõlemate kätega kõiest kinni wõtma ja ühtlasi ja ühel wiisil tõmbama. Sel kombel wõidi ilus ja ühetooline tõstmise mõju saada, mis enne kottidega tõstmise juures mitte wõimalik polnud. Tõmbas üks kotti edasi, tõmbas teine jälle tagasi.

Pilt 20.

Üsna teine oli lugu nüüd kõiega tõmbamise juures.

Mis peaaegu wõimata näitas olewat, läks natufese ajaga korda. Waewalt üks minut läks mööda, ja lehm oli ülewäl.

Õtimeste jalgadega seisis ta kindlasti maa pääl, ka parema tagumise jalaga natufene, pahemat jalga aga ei tahtnud ta sugugi koormata.

Kõie ole wahel ajal oma põnewuse kaotanud ja pidi

kindlamini finni tõmmatama. Riipea kui kõis jälle pingul oli, wõidi lehma kõiega ilusasti finni pidada.

Pikkamisi lastis lehm ka pahema jala natukefeks maha.

Zoomaarst lastis talle natukefese toitu ette panna, mida lehm ijuga õgis. Runa ta ette pandud heinad ära sõi, pritsis arst ta jalgu tublisti kampferipiiritusega. Selle järele lastis ta weerand tundi õletuustidega ja willaste kinnastega tublisti lehma jalgu hõõruda. Esiotsa olitwad jalad üksna kanged ja külmad. Pikkamisi saiwad nad soojemaks.

Nüüd wõis lehm ka ilma kõie abita seista. Aga ta tuikus riisluudest süia ja sinna ja teda pidi sabast finni peetama.

Zoomaarst oli selle esiotsalise tagajärjega wäga rahul ja seletas, et paranemine peaaegu kindel olla, kuigi lehm weel karta ei suutwat jalul seista. Zuba seegi olla hää märk, kui lehm ainult weerand tundi suutwat jalule jääda.

Umbes kahelümne minuti pärast ahwardas lehm maha kukkuda. Zoomaarst käs kis õlgedest aseme teha ja siis lasti lehm kõie abil jälle pikkamisi maha libiseda.

Küsimise pääle kuulis arst, et lehmäl weel umbes kuus nädalat kandmise aega alla. Ta ütles küll, et see looma olefu pääle waadates weel pikk aeg olla, lootiwat aga, et loom siisgi paranema saawat, kui teda õieti arstitawat.

Selle järele määras ta, et lehma kolm korda päewas pidawat üles tõstetama. Igakord pidawat teda niikaua seista lastama, kuni ta end alles kindlasti jalgade pääle toetawat.

„Ahwardab lehm maha kukkuda,“ sõnas ta, „siis peab ta jälle maha lastama. Pääle selle peab ta tagumisi jalgu päewas wiis korda kampferi piiritusega määritama ja tublisti hõõrutama. Riipea kui lehm paremini seista suudab, tehtagu kottidest ehk tugewatest wõõdest rippuw matt, kuhu pääle lehm ennast wõib toetada.“

Pärast arsti lahkumist walmistati matt, mis kuut kōit pidi lae külge finnitati. Lehm nõjatas end natuke kōti najale, kui ta teisel päewäl üles tõsteti. Kauemini kui poolteist tundi ei wõinud ta aga mati pääle rippuma jääda. Kuita end wabalt kōti sisse asendas, ahwardas ta tagurpidi wälja

kukkuda. Sellepärast seati weel üks wõõ juurde, mis reite ümber seoti. See aitas natufene.

Kolmandal päewal suutšiwad ju neli meest lehma ütles tõsta. Ka jäi ta kolmandal päewal ju kolm tundi seisma ja tarwitas ainult natufese aega rippuwat matti toetamiseks.

Loomaarst oli ka rohu kirjutanud (Tinctura veratri), mis sisse pidi antama. Sellest sai lehm iga päew kaks korda iga kord 10 grammi weega segatult.

Neljandal päewal suutšiwad ju kaks meest lehma jalule aidata. Ka jäi ta nüüd neli tundi püsti.

Wiendal päewal wõidi rippuw matt ju hoopis ära wõtta.

Kuuendal päewal suutis lehm ju ainult tüdruku abiga jalule tõusta; seitsmendal päewal wõidi looma ju natufe õues kõnnitada. Kahelandal päewal waatas loomaarst lehma weel kord läbi ja seletas, et see nüüd ju peaaegu täiesti terve olla. Üks suur hädaoht olla aga lehmale weel karta. Lehm saawat nüüd, ütles ta, ise jalule tõusta katsuma. Kujuk ta selle katse juures maša, wõiwat ta end kergesti elufardetawalt wigastada. Selle pärast pandagu lehmale õige rohkesti põhku alla ja mäsfitagu ka laterna terawafandilistele postidele õled ümber.

Kui aga üheksandal päewal lehm ju ühšipäinis jalule tõusis — kus juures tüdruk teda muidugi õige natufene aitas — ja rohkem kui wiis tundi ühš seisis, usti, et talle enam midagi abi tarwis ei ole, ja unustati loomaarsti sõnad ära.

Kui tüdruk kümnendal päewal lauta astus, leidis ta lehma hoigades maast. Ettepanud toitu sõi ta wastu tahtmist.

Sulased ei suutnud kõie abil mitte enam lehma jalule aidata. Juurdekutsutud üleaedne kõngutas pääd. Ta kartis, et niuded murtud. Kui ta nimelt kõega wigastatud kohta otsis, awaldas loom suur walu, niipea kui üleaedse kõi parema puusa kohta jõudis.

Ta ütles, et kõhe loomaarst tõodagu, kes otjuse annab, kas looma ära tappa wõi elusse jätta tuleb.

Kui mõne tunni pärast loomaarst tuli, katsus ta looma läbi ja ütles, et niuded katti olla murtud. Pärast läbikat-

sumist juhtis arst peremehe tähelepanemise selle pääle, et looma alune liig libe olla. Sääal ei oluud peaaegu sugugi põhku. Ta ütles, lehm olla üles tõusta tahtnud, selle juures libisenud ja kõige ränkusega parema külle pääle kukkunud, mille tagajärjel niue katti murdunud. Oleks lehmäl tublisti põhku all oluud, ei oleks jeda õnnetust mitte tulnud.

Lehm pidi ära tapetama. Rahju oli suur. Ju mõne nädala pärast oleks lehm wafika toonud. Nüüd oli lehm ja wafikas kadunud.

7.

Kõige parem lehm poegib; emakoda langeb wälja.

Kirjak on täna ilusa wafika ilmale toonud. Sünnitamine läts seeford iseäranis ruttu ja õnnelikult. Abi ei oluud peaaegu tarwisgi.

Niipea kui lehm tüki aega poega laskunud, õgis ta weel suure isuga heinu; siis aga heitis ta maha.

Umbeš tund aega pärast poegimist tuli perenaene lauta ja nägi, et lehm mäletsedes maas lamas. Ta nägi ka, et järelsünnitus weel mitte polnud wälja tulnud ja et lehm ka mäletsedes wahetewahel natuke punnis ja wäitas.

Ta ei aimanud mingit õnnetust, waid rõõmustas weel koguni ilusa wafika ja lehma tubliduse üle, selle pungis udar rohket piima töotas.

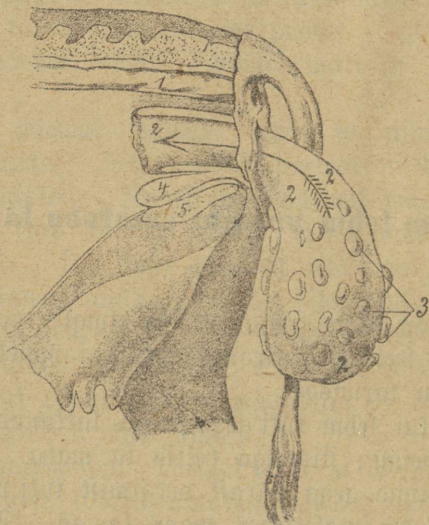
Ta mõtles küll looma jalule ajada, sest ta oli ford ju kuulnud, et lehmased mitte kauaks ei tohi maha jätta, kui nad pärast poegimist wäitama hakkawad. Aga ta kartis lehma ta rahus ja teenitud puhkamises eeskawat.

Perenaene kutsuti laudast ruttu wälja. Umbeš weerand tunni pärast aga tuli ta lauta tagasi. Mis ta aga nüüd nägi, täitis teda suure hirmuga.

Lehm oli jalad wälja sirutanud ja punnis wäga ägedasti. Järelsünnitus oli lehma kõrwal maas. Aga sugupraost rippus werine kott wälja.

Perenaene tahtis lehma jalule ajada, aga alles mitme katse järele läks see forda.

Wiimaks ometi kargas lehm püsti. See tegi aga asja weel halvemaks. Emakoda tuli weel enam wälja ja ulatas ju peaaegu reiefondini (Pilt 21).

Pilt 21.

Seismine ei meeldinud lehmiale nähtawasti sugugi. Ta heitis warsti jälle maha.

Sellejuures wajutas lehm aga wäljarippuwa, werise koti karebastei laternaposti wastu, mille tagajärg paari emakoda kāsna lõhkemine ja äge werejooks oli.

Perenaene oli kui pääta kana. Ta hüüdis õues wiibiwat taati, kes silmapilk lauta ruttas ja kohkudes asjalugu nägi.

„Lehm on ju emakoda wälja punninud,“ sõnas ta pahaselt; „no sellest tuleb jälle tore lugu.“

Ta käs kis perenaest puhta linase riidetüki tuma ja ämbri (pange) täie leiget wett.

Perenaene tõi juure rutuga mõlemad.

Kuufiku peremees kästis wana linase rätikutüki leige wee sisse ja lükkas rätiku siis naese abil wäljalangenud emakoja alla. Sel kombel ei saanud must põhk ja terawad ölekõrred kotti reostada ja wigastada. Kui rätik alla lükatud, mäsiti rätiku ülejäänud otsad koti ümber, nii et see hästi kaetud oli. Siislastis peremees wäikese kannu tuua, millega ta ühte puhku sooja wett koti pääle lastis, et see külmafs ei läheks.

Nüüd kutsuti üleaedne.

See tuli filmapilk. Kui ta nägi, mis sündinud, kästis ta täiskaswanud pojad ja teenijad, kui ka sulased kutsuda. Ta tahtis kotti tagasi lükata katsuda.

Selleks oli aga rohkesti ruumi waja. Neli lähedal olewat lehma wiidi wälja; siis oli ruumi küllalt. Nüüd lastis üleaedne kümme kubu õlgi tuua. Need seati lehma taha ja kahele poole kõrwale nii üles, et ölekord umbes kaks jalga paks oli. Kui sulased tuliwad, päästeti lehm lõja otsast lahti ja tõmmati tagupoolt pidi üles õlgede pääle, nii et tagupool umbes jalg maad rinnast kõrgemal seisis. Et emakoda hästi rätiku sisse mäsitud, kanti tõmbamise juures selle eest hoolt, et kott wiga ei saanud.

Tagupoolle ülestõmbamine näitas wäga praktilalik olewat. Lehm ei saanud nüüd enam niipalju punnida kui enne.

Üleaedne katsus nüüd kotti jälle tagasi ajada. Efsiti waatas ta hoolega järele, kas kott ka terve. Ta oli terve. Oleks tal lõhe sees olnud, siis ei oleks enam muud nõuu üle jäänud, kui loom ära tappa.

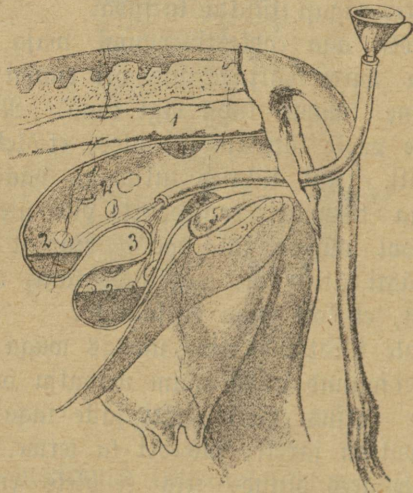
Selle järele pühkis üleaedne weel wiimased järelsünnituse riismed ära, mis alles emakoja käsnade külles rippusiwad, niisama ka ölekõrred, mis emakoja külge jäänud.

Siis loputati terve kott weel kord sooja weega üle. Üleaedne oli karbi sees ka toorest maarjajää pulbrit kaasa toonud, mida ta niisuguste loode jaoks alati tagawaral hoidis. Sellest maarjajää pulbrist riputas ta kaks wäikest peotäit koti pääle; siis loputas ta seda weel kord sooja weega.

Nüüd wõis tagasitoppimine algada.

Tagupoole kõrgema seisju tõttu oli toppimine palju kergem, kui jeda enne oleks uskuda mõeldud.

Õfiti topiti need osad tagasi, mis alles jalgupraos seisiswad, siis wäljaspool olewad osad. Kui ju umbes pool sel teel jälle oli sisse topitud, katsus üleaedne koti põhja, selle ümberpööratud otsa, rufitaskäel jälle sisse wajutada. See ei oleks mitte wäga raske olnud, kui lehm koledasti ei oleks punnima hakanud. Kui lehm tagast mitte wäga kõrgel ei oleks seisnud, üleaedne ei oleks enam midagi teha suutnud. Mõnda aga langesiwad — raskuse seadust täites — wäljalangenud osad peaaegu iseenesest wanasse olekusse jälle tagasi, niipea kui nad niuetesse oliwad tõugatud.

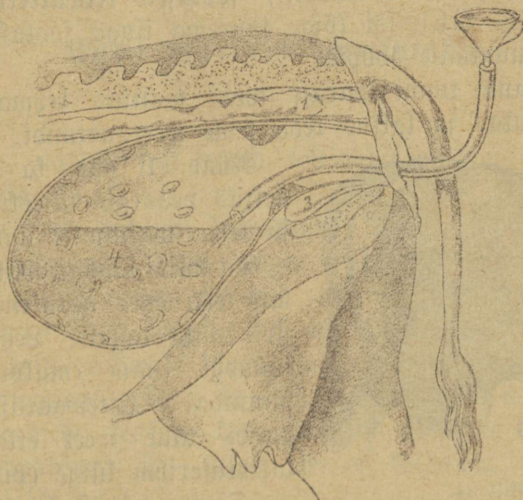
Pilt 22.

Üleaedne katsus siis lõpuks weel kätt kuni õlani sisse pista, et sees emakoda dieti korda seadida. Aga emakojatipuni ta käsi siisgi ei ulatanud. Aga just see jagu, emakojatipp, näitas weel pahupidi olewat. See pidi weel igal tingimisel ära parandatama, sest muudu mõis lehm prandilise emakojapõletiku saada ja — surra.

Selle pahupidi oleku wastu oli aga weel üks abinõu. Üleaedne laskis nimelt ämbritäie wett tuua. Selle wee sisse wiskas ta kaks peotäit toorest maarjajää (alauni) pulbrit.

Siis ajas ta põidrajameduse toru emafotta; toru väljasolewa otša fisse pani ta trehtri. Kui see sündinud, laskis ta maarajajää wee ruttu trehtrisse kallata ja toru kaudu lehma fisse joeksta (pilt 22). Mida käsi ei olnud suutnud korda saata, seda toimetas nüüd wefi mõne minutiga. Nüüd oli emafoda täiesti jooes (pilt 23), ja terve arstimine oleks õnnelikult täielik olnud, kui aga lehm punnitamise (wäitamis) oleks järele jätnud.

Lehm punnis aga pärast emafoda tagasitõukamist weel enam kui enne. Kui punnimine ei wähenenud, wõis emafoda uuesti wälja tulla.

Pilt 23.

Ex bibl. univ. Tart.

Kas siis mingit abinõuu ei olnud, kuda lehma punnimast oleks keelda jaadud?

Wiimaks leidis üleaedne hää nõuu.

Ta laskis heinu tuua ja lehmale ette panna. Lehm sõi filmapilk. Hein kadus heina järele ja lehm unustas punnimise süües hoopis ära.

Sel kombel juudeti weerand tundi lehma tähelepanemist kättkestada ja teda punnimast keelda.

Üleaedne arwas, nüüd olla hää, kui lehm s^eisma saadaks. Wäljalangenud osad wajusiwad siis kohe jälle dieti.

Ruttu wiidi ölefood ära. Piits toodi platsi. Raks hoopii lehma kaela pääle, ja lehm seisis.

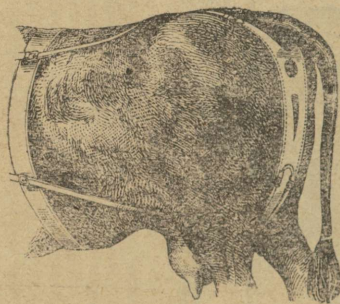
Waewalt oli ta aga jalul, kui ju punnimine jälle algas. Lehm tõmbas end küüra ja iga filmopill ahwardas emakoda jälle wälja tulla.

Ratsuti selga sisse painutada ja hõdruda, aga lehm heitis jällegi maha. Piitsa abil aeti ta küll jälle jalule, aga loom sai ikka rahutumaks. Heinu ta ei puudutanudgi.

Mis oli nüüd teha?

Üleaedne käskis wäikesi, soolaseid leiwakeerufesi tuua. See aitas! Lehm sõi kõige suurema isuga soolast leiba ja unustas punnimise hoopis.

Weerand tunni pärast toodi wafikas lehma juurde; lehm nuusutas ja lakkus teda teine weerandtundi.

Pilt 24.

Nüüd oli aga ka punnimise äritus peaaegu täiesti kadunud ja lehm wäitamise unustanud.

Ta wiidi laudast wälja, kõnnitati teda õues natufene ja toodi siis lauta tagasi. Lehm ei katsumudgi enam emakotti wälja punnida. Ettewaatusse pärast pandi talle weel ettelangemise takistuserihm külge (pilt 24).

Tunni pärast heitis ta jälle

maha ja hakkas mäletsema.

Ta ei punninud enam. Nüü oli seekord õnnelikult lõpnud.

Teisel päewal oli lehmäl õige hää isu. Ta andis weel suure hulga piima. Ettelangenud osades ei tulnud ei põletikku ega mädanemist.

Kahelkümnekahelja päewa pärast otjis ta ju jälle pulli. Ta tahtmist täideti: ta jäi jälle tiineks.

Üleaedne arwas, et asi seekord sellepärast nii hästi lõpnud, et kuusiku taat ettelangenud osad kohe puhta linase

rätiku sisse mäsinnud, weega soojad ja wigastamise eemale hoidnud. Ei oleks seda mitte sündinud, siis oleks tagajärele kindlasti veel raske põletik tulnud. Iseäranis kardetakse olla, tähendas ta, kui juuresolewad teised loomad väljalangemise emakoja päale astuvad, nagu see väga sagedasti sündiwat, kui kedagi juures ei ole, kes sündimist õigel ajal wõiks teatada.

8.

Kuda warja wõõrutatakse.

Kuus nädalat oli nüüd sestsaadik mööda läinud, mil kõrb warja ilmale tõi.

Warjs oli tublisti kaswanud. Ta sõi juba häid heinu ja pigistatud kaeru suure isuga.

Ta katjus ruhest ka ema seltsis süüa, kus juures ta pää muidugi hästi kõrgele pidi ulatama. See tegi tervele Kuusiku talu rahwale suurt nalja. Aga see oli ka tõesti naljakas waadata, kuda ta emaga wõidu püüdis süüa.

Üleaedsele, kes seda kord nägi, meeldis see kõrgeist ruhest söömine vähem. Ta ütles, see ei kõlbatwat, see tegeiwat warja seljale wiga.

Wõidigi igakord näha, kuda warja selg kangeisti lohku (nõuguse) wajus, niipea kui ta pää kõrgeisse ruhte pistis.

„Palju parem oleks,“ ütles üleaedne, „kui warsale ise ruhekene tehtaks, nii et ta pää süües peab longu lastma.“

Tehtigi wäike ruhekene.

See wõttis küll aega, ennegu wars omaist wäikesest ruhest sööma hakkas, aga wiimaks ometi leidis ta säält söömise parema olewat ja läks suure ruhe juurde ainult siis veel, kui ta oma ruhi tühjaks saanud ja märas oma ruhesse veel mõne terakese alles jätnud. Üleaedse nõu oli tõesti

kuldamäärt. Selle läbi, et warfs alati longus pääl sõi, kaswas warfa selg korraliseks, ilusaks ja tajaseks.

Rahetja nädala pärast arwas Kuusiku taat, et nüüd waja oleks warfa imemast ära wõõrutada, sest et ta ju isegi küllalt kaeru ja heinu sõi.

Üleaedse arwamine oli aga teine. Ta uskus, warfs jäetagu weel kuueks wõi seitsmeks nädalaks mära juurde.

Wäga hää olla aga, arwas ta, kui warfale pääle emapiima hästi rohkesti häid kaeru ja heinu antaks. See segatud toit olla talle kasulik ja saawat teda wäga kõwendama.

Warfs kaswas aga ka tõepoolest ilusaks. Ilusamat ei nähtud ligidal ega kaugel.

Mära pidi nüüd jälle täiesti tööd tegema. Sellepärast jäi piim natuke kasinaks. Et warfs aga tublisti pigistatud kaeru ja heinu sõi ja wäljas ka kõikjugu maitsewaid taimi nofis, mis tee ääres ja koplis kaswasiwad, siis ei arwatud seda jügugi puuduseks, et piimahallikas ikka kasinamaks jäi.

Warfs sai ju 15 nädalat wanaks.

Oli just parajasti lõikuseaeg. Mära oli terve päewa põllu pääl töös.

Nüüd otstustati warfa ära wõõrutada.

Seks otstarbeks taheti warfa tühja talli wiia, kus praegu ajutiselt õhwakejed ja wafikad asusiwad.

Üleaedne arwas, enne pidawat talli puhtaks tehtama ja paar päewa tuulutatama, sest halb õhk olla warfadele wäga kahjulik. Mäna, mis nii tehtud, et õhtupäikese heledad fiired otse ruhe pääle langesiwad, laskis üleaedne finni katta. Ta ütles, et hele walgus warfa filmadele wigat tegewat ja tal oli õigus. Muud aknaid oli tallis isegi küll. Liig pime tall, ütles üleaedne, olla filmadele niisama kahjulik, sest et walgusewähetus liig filmiweletaw on, kui hobused tallist wälja wiidakse. On filmad alati poolpimedusega harjunud, siis peawad nad hellaks ja wigaseks jääma, kui äkitielt walge kätte lähewad.

Wäike ruhi toodi siia ja tehti kõik, et warfal lõbus ja hää oleks.

Seleda hirnumisega läks warfs juurde talli.

Uga tal oleks aeg warsti igawaks läinud, kui teda päewal öue alla koplisse ei oleks wiidud. Sinna jäi ta jagedasti terweks päewaks ja tundis rohkesti rõõmu.

Koplist käis maantee mööda ja sääal oli nii mõndagi huwitawat asja ja juhtumist näha. Hobused ja lehmad, inimesed ja elajad käiswad sääalt mööda. Uga weerewat wankert teretas wars heleda, rõõmsa hirnumisega. Ta jooksis, niipea kui lähenewat wankert nägi, tuhatnelja kopli aia äärde ja traawis siis maanteed mööda sõitwa hobusega ühes kuni kopli nurka. Uga ka raudtee, mis kopli lähedalt mööda läks, tegi wäikele, ergule warsale suurt rõõmu. Esiotsja tahtis ta seda siistades ja wilistades möödatornawat tonti karta ja põgenes tema eest kopli kõige kaugemasse nurka.

Uga ta harjus sellega warsti. Wiimaks sai ta koguni julgeks ja oleks ford hiljemini peaaegu masina alla jäänud, kui ta eme teisi põllult tuli ja kepsu lüües üles raudtee tammile jooksis, kuna rong lähenes. Weel wiimasel filmapilgul põgenes ta. Raudteed ei kartnud ta ka pärastgi enam, kui ju suuremaks sai.

Kui warsa ära wõõrutada taheti, wiidi ta hommikul wارا oma talli ja anti talle natuke süüa. Pärast wiidi ta koplisse ja jäeti kuni kellu kümneni sinna. Kell 10 toodi ta talli, sest et päike wäga heledasti kõrwetas ja koplis wähe warju oli. Sääal sai ta jälle pigistatud kaeru ja heinu ning selle järele natukese wett.

Lõunaajal wiidi ta talli mära juurde. Sel puhul imes ta siis ema udara täiesti tühjaks, aga sai ainult wähe piima.

Pärast lõunat wiidi ta jälle oma talli ja õhtul, kui suur palawus mööda, koplisse. Öösel lasti mära ja wars jälle kofku. Kolme päewa pärast toodi wars ainult öösel ema juurde. Päewal pidi ta tallis ehk koplis wiibima.

Kahetja päewa pärast ei lastud teda enam ööselgi ema juurde. See ei tahtnud talle küll sugugi meeldida. Ta oli wäga rahutu ja hirnus igatsedes. Ka mära tundis lahutuse üle wähe rõõmu. Uga ju mõne päewa pärast jäiwad mõlemad rahuliseks.

Kolmepäewase lahuseleku järele lasti wars weel ford

ema juurde, et ta udaras olewa piima wälja imeks. Aga warfs ei saanud peaaegu midagi enam: piimahallikas oli täiesti kuiwanud. Mära udara lüpsmist polnud tarwisgi; raske töö, mida mära tegi, aitas tähtsalt piimahallikat ruttu kuiwatada.

Warfs sai pärast wõõrutamist iga päew tats karnitsat pigistatud kaeru, ja heinu, niipalju kui ta süda soowis. Slufatel päewadel lasti ta peaaegu terve päew wabalt karata, koplis karata ja toodi ta ainult söötmiseajaks talli.

Kui sügisel pahem ja jahem ilm tuli, wiidi ta siisgi weel mõneks tunniks koplisse. Riikaua kui ta ergult ja priskesti jooksis, wõis ta wälja jääda; niipea kui ta aga talli näitas igatsawat, wiidi ta talli tagasi. Paha ilmaga kõmitati teda päitseidpidi õues warjulistes kohtades.

Õistja ei tahtnud talle päitsetest wedamine põrmugi meeldida. Sõbraliku juksutamise ja maiuste andmise järele aga lastis ta omale päitfed paha panna ja wedada. Peagi harjus ta sellega.

Sel kombel harjutati warfs suwe ja talwe mõjudele wastupanelikuks ja elas esimese talwe, mis warsadele jagedasti kardetawaks saab, ilufasti üle. Kui ta pärast raske nõle sai, jäi ta küll nõrgaks ja jõuetuks, aga suwel kosus ja toibus ta jälle täiesti.

Kui teda ilma waheldusega mitte ei oleks harjutatud, nii et ta selle mõjudele suutis wastu panna, ta oleks kindlasti kadunud olnud, kui nõletõbi kuusiku talli ilmus. Nüüd aga oli ta terwis tugevam, ja ta sai haiguselt jagu.

9.

Poegimise palawik.

Täna on jälle üks lehm poeginud. Nii kerge kui see-ford ei olnud sünnitamine weel ialgi. Inimeste abi polnud sugugi tarwis. 8—10 minutiga oli kõik walmis.

Poegija oli väga ilus lehm. Tal oli suur, palju piima töötav udar. Aga ta oli poolenisti muumatud, mis olek piimalehmadele ja sünnitajatele mitte just soovitav ei ole. Aga see lehm oli ka Kuusiku peretütrel parem ja armsam lehm: Et tal hää isu oli, sai ta pääle harilise toidu veel eralt süüa ja juua. Neeranis aga viimastel päewadel anti talle rohkesti juua. Teati, et lehm väga palju piima andis, ja sellepärast taheti joogirohkuse läbi ka seeford piimahallikat rikkalikult woolama panna.

Praegu astub peretütar ämbritäie joogiga lauta. Lehm annub ja mõniseb rõõmsasti; ta teab, et see temale toodakse. Suure isuga joob ta ämbri tühjaks. Mõne tunni pärast järgneb veel lord väike ämbritäis. Lehma magu on nüüd täis, lõbusasti mäletsedes pikutab ta põhu pääl. Järelsünnitus oli warsti pärast poegimist wälja tulnud, ja kõik näitas kõige paremas korras olevat.

Teisel päewal ei ole lehma olekus veel midagi muutust märgata. Ta annab väga palju piima, sööb hästi ja joob liig rohkesti toodud joogi kõige suurema jänuga nahka. Ka nuusutab ta häämeelega wäikikat ning mängib temaga.

Kolmanda päewa hommikul aga muutub korraga pilt. Lehm tahab ainult weel wastu tahtmist püsti tõusta ja sööb ettepanud toidust ainult wähe. Ka jooki puudutab ta ainult. Kurwalt lasseb ta pää lonqu.

Peretütar ehmatas ägedasti.

„Mis tal nüüd ometi peaks wiga olema?“ hüüab ta.

Lehm heidab mõne minuti pärast põrandale. Esiotsa kannab ta pääd weel püsti — warsti aga toetab ta tema põrandat wastu.

Peretütar tahab lehma üles ajada. Mitme asjata katse järele läheb see wiimaks forda.

Aga lehm ei jää kauaks seisma.

Teistforda heidab ta pikali.

Täis hirmu kutsus tütar isa.

Umbes kümne minuti pärast tuleb see tütre seltsis lauta. Nähtus teeb talle wähe rõõmu. Lehm lamab põhu sees parema külle pääl ja ajab kõik neli jalga sirgu. Suust

ripub keel väljas (pilt 25) ja filmad on finni. Kui ta hingates külleluid ja tühinust ei liigutaks, võiks teda suruks pidada.

Taat kobib kõrvu ja sarvekandusid. Kõrvad ja sarved on natuke jahedamad kui harilikult.

Ta puudutab filmamuna sõrmega. Silmalauad on halvatud, ka filmamuna ei taha puudutamise juures liikuda. Lehm ei tõmba keelt mitte enam sisse, kui taat selle veel enam välja tõmbab. Hüüdmine, hoobid, raputamine, lükkamine ei avalda looma kohta enam mingit mõju. Isegi nõelapisteid ei tunne ta enam.

Pilt 25.

Kuttu kutsutakse jälle üleaedne. See tuleb kobe. Niipea kui ta asjalugu näinud, ütleb ta kuusiku taadile, lehmale olla poegimise palavik ja saawat ta selle kätte küll surema. Kõige päält olla aga tarvis loomaarst tuua.

Lehma firus olekuga ei ole aga üleaedne põrmugi rahul. Ta seletas, et see külle pääl wiibimine firus jalgadel lehmale kõige õnnetumaks seisatuseks olla, sest et talle selles olekus väga kergesti surmav kopsuhaigus võivat tulla.

Kui nimelt poegimise palavikku põdevad lehmad välja sirutatud pääga põhu pääl lamavad, siis võivad üheaegse kõrilihaste haltumise läbi toiduosad läbi kõri kurku tagasi tulla ja jäält hingekõri kaudu kergesti kopsu sisse sattuda.

Selle eest hoidmise pärast andis üleaedne nõuu, lehma teijiti jängitada ja ta pää kõrwale painutada.

Sulaste abiga ja mitme koo õlgede alla laotamise järele suudeti lehm wiimaks nõnda asendada, et rinnaluu põhu pääl oli ja pää külle pääle oli painutatud (pilt 26).

Lehm jäi aga sellest hoolimata endisesse metaolisesse olekusse.

Üleaedne soowis selle järele, et udar täiesti tühjaks lüpstaks. Aga udaras ei olnud peaaegu enam sugugi piima. Just enne lehma mahahetmist oli udar tühjaks lüpstud. Üleaedne arwas weel, et lehma selga kuuma triikrauga triikima pidawat; enne aga pandagu loomale kerge waiw selja pääle.

Pilt 26.

See sündis.

Kuusiku taat aga, kes uskus, et lehm tingimata kadunud, tahtis lihumiku järele saata. Üleaedne aga käs kis teda wähemast loomaarsti tulekuni oodata.

Wiie tunni pärast tuli arst. Lehm oli ikka weel endises seisukorras.

Ta oli küll enne loomaarsti tulekut natuke ergumaks saanud. Siis oli igaford, nagu oleks ta sügawast unest ärrganud. Ta kandis natuke kaela ja awaldas tundmust. Ka tõmbas ta wäljatõmmatud keele jälle sisse; siis aga langes ta jällegi endisesse unefarnasesse seisukorrasse.

Loomaarst katsus lehma läbi. Ta teatas kõige päält, et südametegewus õieti nõrk olewat, aga elu eest ei olla lähema paari tunni sees weel mitte karta.

Kõige päält katsus loomaarsti nüüd selgusele jõuda, kas lehm neelatab suudab või mitte. Toodi kähku pudeli sees umbes kortna osa vuhast wett. Pää tõsteti üles ja wesi walati sisse. Selgesti oli näha, kuda lehm wee alla neelatas. Nüüd arwas loomaarst tarwiliseks, loomale midagi sisse raputada, nimelt sooja wee sees sulatatud okseweiniikiwi (Brechweinstein).

Ühtekokku pidi lehm kolme tunni jooksul 40 grammi okseweiniikiwi saama, nimelt kuue korraga, mis jaod iga kord poole toobi sooja wee sees pidi ära sulatatama. Pääle selle kirjutas loomaarst leiged seebiweepritsimised pära-foolikasse ette. Ka prittis ta ise haigele loomale 10 grammi Jodkaliumi toobitäre feedetud wee sees piimakathetri ja gummitoru abil nisaaukudesse.

Kuusikutaat küsis, kas parem ei oleks looma koha ära tappa lasta. Loomaarst aga ütles, et sel puhul tapmine tingimata weel tuleb edasi lükata, sest et lehm jälle feelt liigutada ja neelata suutwat. Üleüldse, ütles loomaarst, ei tohita poegimisepalawiku puhul looma nii ruttu ära tappa, sest et wäga paljudel kordadel haiged loomad jälle terweks saawad, kuigi alguses kõik lootus näitab kadunud olewat. Päälegi ei olewat lihhal midagi wiga, kui loom ka alles surmawõitluse puhul ära tapetakse.

Taat jäi rahule ja lubas weel homseni oodata. Aga ta walmistas tapmise jaoks kõik walmis.

Teisel hommikul näitas lehm parem olewat. Ta kandis pääd umbes 10 minutit püsti. Kinnised filmad läksiwad jälle lahti ja lanta tulnud peretütar nägi, et lehm korraks wasika poole piilus, kes lähedal seisis. Toitu ta ei puudutanud, küll aga jõi ta söömu wett. Pääle selle oli weel muid muutusi sündinud. Piimaerandus oli jälle käimas. Kaks toopi lüpsiti wälja. Ka maotegewus sai kuuldawaks; wälja tuli hulk pudrutaolist sõnnikut. Lehm langes küll weel kord une-sarnasesse olekusse, aga mitte enam kauaks. Kell kümme oli paranemine ju nii kaugel, et lehm püsti tõusta katsus. Aga see oli weel ilmaaegu. Umbes kell 12 fargas ta. aga korraga üles ja astus ruhe juurde.

Seinu sõi ta piffamiisi, pakutud jooki jõi ta ka natukene.

Kui peremees lõunaajal lauta tuli ja lehma nii usinasti närimas nägi, ei tahtnud ta oma filmi uskuda.

Paranemine festis edasi. Wastu õhtut oli lehm jälle terve ja haigus kadus niisama ruttu, kui ta tulnud.

Wähem imestust selle hää tagajärje üle awaldas üleaedne. Ta oli ju mitu korda lehmi näinud, kes poegimise palawiku ära wõitnud. Ta ütles aga Kuusiku taadile, et see seda looma mitte enam suguloomaks ärgu tarwitaagu, sest ta oli ju näinud, et poegimise palawik teistkorda häameelega tagasi tuleb, kus juures siis lehmad harilikult surewad.

Haiguse tuleku põhjuse asjus arwas üleaedne, et selle juures enne ja pärast sünnitamist antud liig rohke toit ja jook süüdlased olla olnud. Seda kuulis peretütar kookud.s. Tema oli see olnud, kes oma armsamale lehmale alati era-toitu ja jooki walmistanud, kuni wiimaks poegimise palawik tuli.

Juba ükskord oli ta ühe lehma surma juures süüdlane olnud, kui ta heegeldamise nõela künasse lastis kukkuda. Ka seekord oleks tema rumalus ja asjatundmise puudus ühe ta parema ja paima lehma peaaegu surma ajanud.

10.

Maske poegimine.

Mammik wõis iga päew poegida. Ta on juba 4—5 päewa üle aja tiine. Poegimine ei wõi enam kauem wiibida, sest udar on väga üles paistetanud; ka parasoolika koht ja tagumised reied on kergesti paistetanud.

Udara puudutamine teeb Mammikule suurt valu. Riipea kui keegi udarat puudutada ehk niisadest tõmmata tahab, lööb ta wihaselt jalaga.

Muidu näitab ta üsna terve olewat ja sööb ettepanud

toitu suure isuga. Et talle üleaedse nõuu järele läheda poegimise pärast vähem toifu anti, siis katsub ta oma kõrval seiswate lehmade eest weel midagi juurde saada.

Udara fange paistetust teeb Kuufiku taadile muret. Ta lasseb üleaedse kutsuda.

Uga see waigistab taati. Ta ütleb, see paistetust ei olla sugugi kardetaw ja tulla esimest korda sünnitawate lehmade juures sagedasti ilma wiga tegemata ette. Ta andis aga taadile jeda nõuu, et lehma — kes esimest korda sünnitab — tühjas laudas ehk õues usinasti kõnnitataks. Ka see olla hää, ütles ta, kui udarat ja nisanibusid glitseriiniga wõdietaks.

Mõlema nõuu järele tehti. Vähem rõõmu tundis aga üleaedne, kui kuulis, et lehm ju mitu päewa üle õige aja tiine olla.

„Siis tuleb raske lugu,“ sõnas ta. „Sünnitab esimest korda, on wiis päewa üle aja tiine, ja toob wististi ka härgwafika!“ pomises ta weel habemesse.

Uga ta lubas aidata, kui abi waja oleks.

Weel läks faks päewa mööda. Kolmanda päewa hommikul sõitis üleaedne linna; tal oli sääl hädalisi asju toimetada. See ei meeldinud Kuufiku taadile põrmugi, sest iga filmapilk wõis Mammik poegima hakata. Uga üleaedne lubas lõunaks tagasi tulla.

Waewalt oli üleaedne ära sõitnud, kui Mammik ju waitama hakkas. Ta oli selle juures väga rahutu, heitis maha, fargas jälle plüsti ja punnis väga ägedasti. Poole tunni pärast tuli werepõis nähtawale ja lõhkes iseenesest. Jalgu aga ei olnud wäljas weel näha.

Taat otsustas jalgu otsida.

Ta puhastas käe ja käewarre puhtaks ja pistis sünnitufe teesse. Peagi leidis ta mõlemad väga tugewad eesjalad; pääst aga ei olnud täppigi tunda. Alles kui ta käe suure waewaga üle küünarnukki sisse pistnud, tundis ta pää ära; see oli pahemale poole pööranud. Uga tal läks alumisest lõuast tõmmates korda pääd kuni niuete sissekäiguni edasi tõmmata.

Pää oli väga suur. Käega ei saanud ta teda niuetesse tõmmata. Sellepärast otsustas taat nõbrile filmuse sisse teha ja selle filmuse siis wafika pää ümber panna. Nõör määrati enne searawaga kokku. Umbes pooltunnilise waewa järele suutis taat wiimaks filmuse üle wafika pää saada. Aga väga raske oli nõõri üle kõrwade wiia. Wiimaks ometi oli ta ju üle pahema kõrwa. Taat uskus aga, et nõör paremini peaks, kui ta tema ka üle parema kõrwa juudaks lükata. Et lehm alles seisjis, siis läts tal umbes kümne minutilise raske töö järele korda nõõri ka üle parema kõrwa lükata.

Wõidutundmus käis ta rinnust läbi. Ta oli oma teo pääle uhke ja uskus ju, et tal tulewikus targa naabri abi enam tarwisgi ei ole ning et ta siis häid jõnu ilmaaegu ei pruugi kulutada. Lahkuse eest, mis üleaedne alati üles näitas, ei osanud ta kudagi tasu anda, ja see tegi talle häbi.

Oleks ta aimanud, misfuguse jõleda tüki ta selle läbi teinud, et nõõri üle mõlemate kõrwade lükkas, ta oleks oma teo pääle wähem uhke olnud.

Wõidurõõmsalt nagu wäepäälil, kel wõit kindel, lastis ta kõik täiskaswanud inimesed kokku kutsuda. Nad pidiwad tõmmata aitama. Et see raske sai olema, uskus ta kindlasti.

Ra jalgade külge seoti nõõrid.

Raks inimest tõmbasiwad jalgadest, kolm pää ümber olewast nõõrist. Käe pistis taat sünnituseteesse. Ta haaras käega wafika alumisest lõuast kinni ja katsus seda dieti hoida.

Esiti liigutas wafikas weel elawasti keelt ja tegi wahete-wahel ka suu lahti.

Sääl aga märkas taat, et wafikas keele ifka enam ja enam wälja ulatas. See ei hirmutanud aga taati esiotsa põrmugi. Tema soowib aga nii ruttu kui wõimalik wafikat wälja saada.

Aga esiotsa see ei läinud.

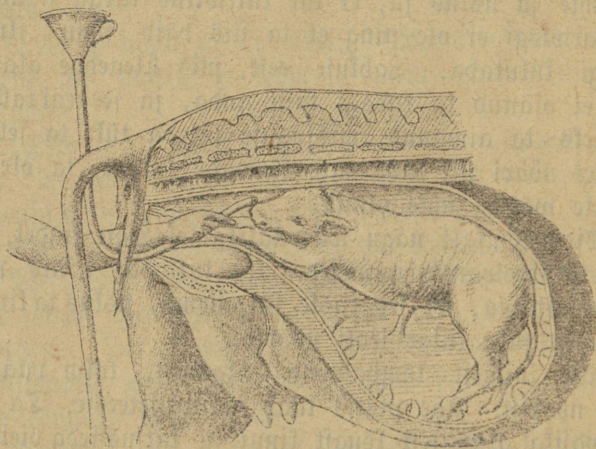
Wiis inimest tõmbasiwad kõigest jõuust. Mammik ise punnis ägedasti, ja ometi ei ulatanud poole tunni pärast wafika pää weel niuetesse. Pikkamihi tundis ka taat, kuida sünnituseteed kuitwaks ja konarlikeks läkšiwad. Ta oli mitu korda näinud, kuida üleaedne jarnasel puhul gummitoru ja

trehtri kaudu õli suguteedesse lastis. Sellepärast lastis ta üleaedse poolt gummitoru ja trehtri ning kõögist toobi linaseemne õli tuua.

Toru pisteti üle wärika pää sisse, hoiti ots kõrgele ja walati õli trehtri abil torusse (pilt 27). Käega katsus taat siis õli sünnituseteedesse ühtlaselt ära jagada, mis tal ka kaunis hästi forda läks.

Nüüd lastis ta jälle tõmmata ning märkas oma suu- reks rõõmuks, et wärikas paari tolli edasi nihkus.

Pää oli ju kaunis kaugel, nukk ju peaaegu wäljakäigu lähedal.

Pilt 27.

Nüüd aga ei tahtnud lehm enam seista. Ta heitis maha. Sedawiisi aga wõisivad tõmbajad weel kõwemini tõmmata.

Äkitselt nakkatas midagi niuetes. Tõmbamine pidi natukeseks järele jäetama.

Wiie minuti pärast hakkas lehm jällegi väga ägedasti punnima. Taat arwas jälle tõmbamise häiks.

Äkitselt tuli wärika pää nähtawale.

Nüüd pidi aga weel forbd õige fardetaw takistus tulema.

Lehma kitsas sugupragu ei tahtnud end küllalt laiendada. Wäsi pää tuli ainult otsaesiseni wälja. Tugewama tõmbamise puhul ähwardas kõik lõhki karieseda.

Nüüd oli hää nõuu kallis. Nõnda ei wõidud asja jätta. Wäsi pidi wälja tulema, muidu oli ka lehm kadunud.

Häda kõige suuremal filmapilgul ilmus üleaedne. Ta nägi kohe esimesel filmapilgul asjalugu ja mõistis, et tugewama tõmbamise puhul lihtsalt terwe sugupragu lõhkeks.

Ta haaras kohe noa ja lõi kas kummagile poole pragu kaks wäikest tärget. Selle järele lastis ta jälle tõmmata. Neli tärget rebiti laiemaks, nii et neli toll kuni poolteist tolli pikka lõhet nähtawale tuliwad; wäsi pää aga tuli kohe läbi ja mitme tugewa tõmbamise järele oli wäsi sündinud.

Nüüd seletas üleaedne taadile ära, mistarwis ta need tärgmed teinud. Kui ta seda mitte ei oleks teinud, oleks sugupragu ülevalt katti rebenenud ja lehm oleks siis kurjasti wiga saanud. Tärgmete tegemise läbi aga hoiti suguprao ja püraoolika lõhkemine eemale.

„Wäikesed tärgmed aga kasiwawad jälle kergesti kinni,“ sõnas ta, „ega too midagi paha tagajärge, küll aga oleks püraoolika lõhkemisel paha tagajärg olnud.“

Wäsi juurde astudes leiti, et ta surunud oli.

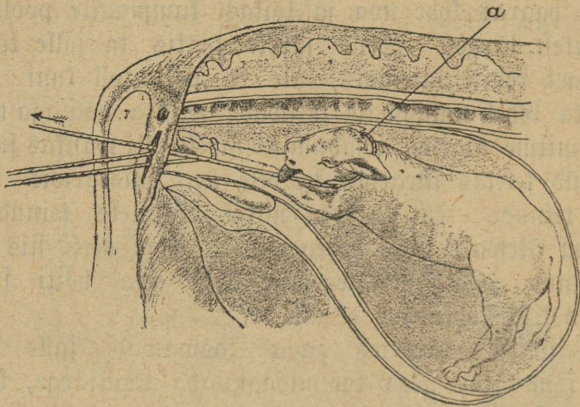
Üleaedne päästis päänööri lahti ja nägi, et nõör üsna kõri pääle alla oli libisenud. Kael oli nõori läbi täiesti kokku tõmmatud ja wäsi lihtsalt ära kägistatud. Wäsi pidi järelikult ajurabandusesse ära surema, sest nõör takistas wõre südamesse tagasi jooksmist, kuna süda ikka weel wõrd pääajusse pumpas. Kõik ilanahad pää küljes oliwad tulipunased ja keel rippus wäga pikalt juust wäljas.

Waadates ütles üleaedne, et wäsi mitte ei oleks ära kägistatud saanud, waid et ta oleks wististi elusse jäänud, kui taat nõori ainult üle ühe kõriwa oleks pannud. Siis ei oleks nõör mitte kaela alla saanud minna, sest kõriw oleks teda selle juures takistanud. Aga niipea kui nõör üle mõlemate kõriwade läinud, pidi ta tõmbamise puhul ikka enam kaela wajuma, ja wäsi — kägistati ära (pilt 28).

Kuusiku taat vihastas end oma lolluse üle. Aga mis see nüüd enam aitas.

Mammik oli enam kui kolmetunnilise sünnitamise ja vältava venitamise läbi õige ära väsinud. Raskesti ei näidanud ta aga mitte wiga saanud olevat. Aga ta pifuras väljasirutatud jalgadel ja nähtawasti osawõtmatalt põhu pääl maas.

Pää ja sarwed näitasiwad tal soojad, tundmus natuke muutunud olevat.

Bilt 28.

Kui üleaedne lahtist filma puudutas, pigistas lehm filmad finni ja tõstis natuke pääd.

„Ta ei sure weel mitte nii ruttu,“ sõnas üleaedne ja käs kis heinu tuua.

Toodi.

Lehm tõstis pää üles ja sõi ifuga.

Warsti tõi perenaene poole ämbritäit jahujooki. Ka feda sõi lehm enam poole ära.

„Sel puhul ei ole mitte poegimise palawikku karta, kui lehmale enam juua antakse,“ sõnas üleaedne. „Sünnitamine kestis kaua ja oli raske.“

Mammik lastis nüüd pää jälle põhu pääle wajuda, firutas jalad wälja ja hakkas ägedasti punnima. Särelsünnitus oli alles tulemata.

Punnimist pidas üleaedne kardetawaks. Ta arwas, et emakoja ettelangemist karta on, sest raskete sünnitamiste järele tuleb see kergesti.

Ratsuti lehma jalule ajada. Mõne katse järele sai lehm ilma isääralise raskuseta üles. Weerand tunni pärast tuli ka järelsünnitus wälja, aga punnimine ei lõpnud. Nüüd kästis üleaedne lehmale ettewaatuse pärast ettelangemise takistuserihma (Vorfalbandage) külge panna (pilt 24).

Wäikeste portsjonide kaupa anti lehmale ka süüa. Ta sõi isuga ja unustas peagi punnimise.

Suguprao küljes olewaid tärkmeid pesti poole toobi sooja weega, mille sisse supilusika täis Uysoli pandud. Raha ka päewa pärast oliwad nad kinni kaswanud.

Baha tagajärge selle lehma juures ei tulnud, aga wafikas, keda wäga hästi oleks wõidud elus hoida, oli taadi oma süü pärast kadunud.

* * *

Weel üks teine lehm, Päitsik, oli warsti poegimas. Ta kandis kolmandat wafikat. Ju taks korda oli ta ilufasti sünnitanud ja loodeti, et see ka nüüd pidi õnnelikult minema.

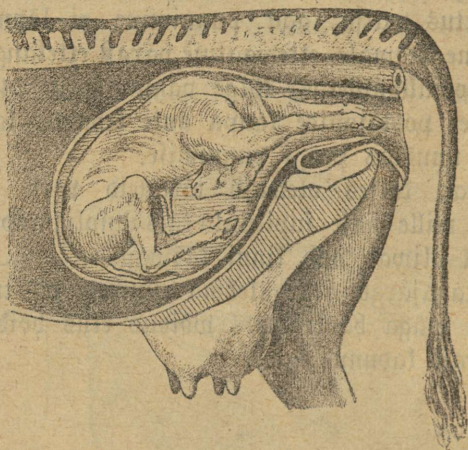
Ühel pärastlõunal ilmusiwad wäitused. Raua aega ei tahtnud werepõis ilmuda. Lehm oli wäga rahutu, kargas plüsti ja heitis maha. Ühe ägeda wäituse puhul langes ta pikali, ta taguots läis kaunis kõwasti wastu põhku. Selsamal filmapilgul lõhkes weepõis, mis mitte weel sugupraost ei olnud wälja tulnud, wististi mahakukkumise põrutuse pärast. Sünnituse wesi jooksis ojana wälja. Aga wafika jalgadest polnud weel midagi näha.

Nüüd läkitati üleaedse järele ja üteldi temale, mis süündinud.

Üleaedne tuli filmapilk ja katjus lehma läbi. Wafika jalad oliwad ju kaunis kaugele niuetesse tunginud aga pään ei olnud weel tunda. Käsi ulatas ainult tukla külge, sest pään oli wafikal jalgade wahese langenud. See oli nõndani metatud tuklaseisatus (pilt 29).

Üleaedne katsus, kuna lehm seisib, pääd käega üles winnata ;
et ta aga nuki juurde ei ulatanud, ei läinud see tal forda,
niipalju kui ta seda ka katsus.

Lehm heitis pikali.

Pilt 29.

■ Nüüd lastis üleaedne lehma jalad nõõriga kinni siduda.
Kui see sündinud, käänati lehm seljale. Üleaedne ajas käe
jälle sisse.

Pilt 30.

Nüüd oli lugu palju parem kui enne. Peaaegu iseene-
sest langes wafika pää alla, raskuse seadust täites. Kerge
waewaga wõis käsi nukist kinni wõtta ja tõmmata.

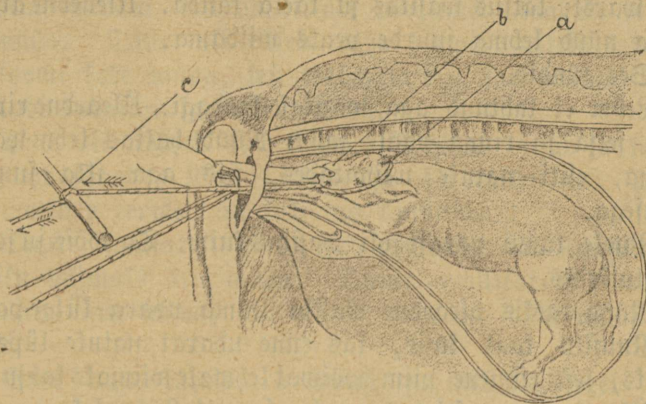
Et aga pää jällegi kõrwale ei wajuks, pani üleaedne

vasikale filmuse üle pää. Ta lütkas filmuse üle vasika parema kõrva, pahema jättis ta lahti (pilt 30).

Siis seoti nõõr jalgade külge ja üleaedne käsits tömmata. Et vasikas väga suur, lehma niuded aga kitsad, siis oli vasika tõmbamine hästi pikaldane.

Üleaedne lastis lehma jalad jälle lahti teha ja ajas lehma jalule. Aga lehm heitis ikka jälle maha, niipea kui kõwemini tömmati.

Viimaks jäi ta parema külje pääle. Tõmbamise juures pidiwad ka aitajad põlwili lastma. Üleaedne lastis mitu ja mitu korda gummitoru ja trehtri abil (pilt 27) õli sugu-

Pilt 31.

teedesse. Vasika pääd hoidis üleaedne nukist kinni ja püüdis talle ikka jälle õiget seisukohta anda, niipea kui ta kummagile poole seina ehk üles lae külge puutus (pilt 31).

Viimaks suure waewaga tuli vasikas wälja. Rui ta puusadeni wälja oli tõmmatud, wõttis üleaedne ta keha ümbert kinni ja hoidis teda tõmbamise puhul natuke tagasi. See oli väga otstarbelik. Oleks see tegemata jäetud, oleks vasikas järsku wälja tõmmatud ja ta nabanõõr wägiwadselt katki rebitud, mille tagajärjel nabanõõletik oleks wõinud tulla.

Nüüd oli vasikas sündinud. Aga elumärki ta ei awaldanud.

Üleaedne patšutas talle paar korda pahemapoolse tühi-
muse kohta ja hõõrus teda tublisti wiimaste küljekontide kohalt.

Peagi järgnes kerge kõhatus ja selle järele nõrk hingamine.

Ruttu tehti ka nõõr pää ümbert lahti. Ilmus, et nõõr kaelale midagi ei olnud wiga teinud, sest et ta üle pääluu põigiti oli olnud. Ta ei saanud tõmbamise puhul kaela wajuda, sest et pahem kõrw teda tagasi hoidis. Kägistamisest ei olnud siis see kord juttugi.

Kui wasikas paar korda hinganud, lastis üleaedne külma wett tuua ja seda wasika tühimuse kohta walada. Sel oli suur mõju. Wasikas hakkas elawalt hinge tõmbama ja katsus ju päädgi tõsta.

Nüüd oli wõit käes. Hingamine läks ifka elawamaks. Dige warsti katsus wasikas ju kaela kanda. Üleaedne arwas, et teda nüüd lehma juurde peaks wiidama.

See sündis.

Lehm ei tahtnud aga wasikast teadagi. Üleaedne riputas wasika selja ja rinna pääle jahu. Nüüd hakkas lehm wasikat laskuma, esiti natuke wiivitades, siis aga ifka suurema sübidusega.

Boole tunni pärast oli wasikas kuiw. Ta wõis ju seista, kuigi tuikudes.

Nüüd lastis üleaedne wasika lehma udara külge panna.

Kuusiku taat küsis, kas enne udarat natuke lüpsia ei wõidak, sest esimene piim wõiwat lehmale wiimaks kahju teha.

Üleaedne aga seletas, et see suur lollus oleks.

„Lehma esimesel piimal on oma kindel otstarbe,“ sõnas ta. „Ta peab nimelt soolikatest ema ihus sündinud pigisarnase sifu wälja toimetama. Lüpsitaks see tühendawa mõjuga piim wälja, wõib wasikas kõhummistuse saada ja — surra.“

Imemine läks kaunis ladusasti. Lehm ei keelanud ja wasikas näitas kaunis osaw olema.

Niipea kui ta isu waigistanud, pandi ta kuiwa, puh-
tasse murka finni. Ta heitis warsti aseme pääle maha, mis talle pikkaest õlgedest walmistatud.

Seeford oli poegimine õnnelikult lõpnud.

Suu- ja sõrataud laudas.

Waherajal oli suwi kätte jõudnud. Ju mitu kuud möl-
las maal suu- ja sõrataud. Kuusiku talu lähedale ei olnud
ta veel tulnud ja linnas lubati veel laatagi pidada.

Laat oli lähemal esmaspäeval.

Kuusiku taat mõtles üht tiinet mullikat ja Päitsikut,
kes kolme nädala eest õnnelikult poeginud, laadale wiia ja
ära müüa. Talle oli esiteks raha tarwis, teiseks tahtis ta
neid loomi kohe müüa, sest teadmata oli, kas pärast suu- ja
sõrataudi lubatigi laatasid pidada.

Laat oli seeford õige harw. Wõõrad ostjad ja kauple-
jad puudusiwad. Kartus suu- ja sõrataudi eest peletas
ostuhimulised eemale ja takistas kaubitsemist.

Suure waewaga ja kaunis odawasti sai Kuusiku taat
Päitsiku wiimaks ära müüa. Tiinet mullikat ei saanud ta
aga mitte ära müüa, mispärast ta tema kodu tagasi pidi
wiima.

Enne aga tahtis ta hobust ja mullikat veel natuke
puhata lasta.

Ta läks „Hamaa hotelli“, kuhu ta alati hobuse jättis.
Et ilm wihmane, ei tahtnud ta mullikat wälja jätta. Ta
pani looma talli, kus ka teisi elajaid oli. Aga tallis oli
weel ruumi. Kui ta tallist lahkuda tahtis, tõi üks lihunik
sinna kaks mullikat sisse ja sidus nad mõne sammu Kuusiku
taadi mullikast eemale kinni.

„Need on aga wäga wäsinud,“ mõtleb taat, „waewalt
jõuawad nad veel käia!“

Waewalt on need mullikad kinni seotud, kui nad juba
maha heidawad. Lihunik toob sületäie heinu ja paneb ruhte.
Teine mullikas tõuseb jalule ja närib wastu tahtmist. Teine
aga jääb maha ja nilpsab põrandale maha kukkunud heina-
tuusti järele. Aga ta lasseb heinad warsti juust maha kuk-

kuda. Kuusifutaat märkas ka, et maasolew loom natuke wahtu suust wälja ajas.

Seda kõik näeb Kuusifiku taat, aga ei mõtle selle juures midagi. Oleks ta aimanud, et need mullikad, kes jääb tema mullika lähedal seisnivad, suu- ja sõrataudi põdesiwad, ta oleks oma mullika kähku lahti sidunud ja tallist wälja wiinud.

Taud ei olnud tõesti weel mitte külge hakanud, sest Kuusifiku taadi mullikas ei olnud lihuniiku mullikatega weel kokku puutunud; nad oliwad üksteisest mitu sammu eemal.

Uga säält uksest, kust taudiga mullikad sisse tulnud, ei oleks Kuusifiku taat oma mullikat mitte wälja nii tohtinud, sest uksealune ja sõnnik oli ju haiguseidudega reostatud.

Uga selle pääle Kuusifiku taat ei mõtelnud, ta läks trahterisse ja lastis enesele jääb süüa ning juua anda. Peagi oli ta tuttawate ja sõpradega elawas jutus, nii et kodumineku hoopis ära unustas.

Alles mõne tunni pärast läks ta jälle talli.

Sääb märkas ta, kuda tema mullikas lihuniiku mullika poolt näritud ja maha jäetud heinu söi.

Tõõg, millega mullikas kinni seotud, oli natuke lõdwe- maks libisenud ja ta oli ju haigete mullikate lähedale ulatanud.

Taat andis mullika sulase hoole alla, kes temaga laadale kaasa tulnud.

See wiis mullika tallist wälja. Selle juures astus mullikas selle sõnniku ja muda sisse, mille sisse enne haiged mullikad oliwad astunud.

Nüüd oli mullikal haigus küljes, niihästi suu kui ka sõrgade küljes.

Mullikas seoti wanfri külge ja mindi kodu. Mullikaga ühes aga sammus suur õnnetus: suu- ja sõrataud.

Peremehel, kes väga lõbusas tujus ja pool nokastanud olekus, 'polnud aimugi, missuguse paha külalise ta ise kodu tõi.

Kaks päewa hiljem luges Kuusifiku taat „Postimehest“, et lihuniiku N. N. kaks mullikat linnas „Samaa hotelli“

tallis suu- ja sõrataudi kätte haigeks olla jäänud, wõõraste-
maja wõi „hotelli“ tall olla sellepärast katkupesana finni
pandud.

See pani taadi lõdise ma.

„Kas wahest need mullikad ei olnud, keda lihunik minu
mullika lähedale finni sidus? Siis on minu mullikal wiimaks
ka weel taud!“ mõtles ta ja jooksis kähku lauta.

Ta filmitsees mullikat. Mullikas oli maas ja mäletsees.
Taat ajas ta jalule. Mullikas kargas püsti ja sirutas end,
nagu seda kõi teriwed loomad teha armastawad.

Kuusifiku taat pani mullikale weel tuusti heinu ette.
Suure isuga sõi mullikas heinad ära. Nüüd jäi taat täiesti
rahuliseks. Tema mullikal 'polnud siis midagi wiga.

Praegu küll mitte, aga haigus oli tal siisgi küljes.
Enne pidi aga weel neli päewa mööda minema, kuni taud
nähtawale tuli.

Suu- ja sõrataudiga on lugu nimelt niisamafugune,
kui kõigi teiste külgehakkawate haigustega. Külgehakkamisest
kuni haiguse ilmumiseni on aega. See aeg on aga igal
haigusel isefugune. Suu- ja sõrahaiguse juures läheb pärast
külgehakkamist umbes 4—8 päewa mööda, läbisti, 5—6
päewa.

Haigus oli mullikale esmaspäewal külge hakanud, täna,
kolmapäewal, ei wõinud siis mullikas weel mitte haige olla.
Õfimesed haigusemärgid wõisidwad alles laupäewal ehk püha-
päewal ilmuda.

Oleks Kuusifiku taat seda teadnud, ta ei oleks mitte nii
rõõmsa meelega laudast lahkunud. Aga warsti pidi ehmatuse
tulema.

Pühapäewa hommikul teatas tüdruk, et see mullikas,
kes laadal käinud, süüa ei tahtwat ja maas lamawat.

„Zuba õhtul,“ teatab tüdruk, „sõi ta wähe ja ajas
wahtu ja ila suust wälja.“

Wärisewa südamega läheb taat lauta. Sääal näeb ta,
et mullikas, keda ta laadal odawasti ei tahtnud ära müüa,
maas oli, palawikus, püsti karwul ja ila suust wälja
ajades.

Ta ajab haige looma jalule. Aga alles suure waewa ja mitme asjata katse järele läheb see korda. Toitu loom ei puuduta. Ta tuigub edasi tagasi ja heidab siis jälle hoigades ja ähkides maha.

„Mis tal ometi peaks wiga olema?“ ümised taat.
„On tal suu- ja sõrataud, wõi on tal midagi muud wiga?“

Selle üle ei suutnud taat esiotsa otsusele jõuda. Sellepärast otsustab ta üleaedset kutsuda lasta.

See tuleb ja waatab looma. Kui ta taadilt kuuleb, et loomal wähest suu- ja sõrataud wõiwat olla, on üleaedne natuke pahane, et teda siia lauta meelitatud. Tal oli enesel ilus ja kallis kari ja see oleks talle wäga piinlik olnud, kui ta Kuusiku taadi laudast katku ka oma lauta oleks wiinud.

Lühikese mõtlemise järele otsustas ta, et tarwis mullikat lähemalt läbi waadata. Ta mõtles; loomaarstid peawad ka taudist reostatud lautades käima, ja ial weel pole kusagilt lugeda olnud, et taud loomaarstide läbi oleks laiali lagunenu. Rülgehakkawaid olluseid oli ometi kudagi moodi wõimalik jälle eemale kihutada, nii käte kui riiete küljest.

Kui ta looma läbi katsuda otsustanud, lastis ta mullika jalule ajada ja pääst finni hoida. Siis tõstis ta parema käe sõrmedega looma päalmise moka ertewaatlikult üles. Säälnägi ta sellel kohal, kus päalmine mott päalmise löua külge kaswanud, ilanaha pääl mitu suurt willi. Kui ta üht willi puudutas, lõhkes see ja selle alt ilmus punane, ilma ilanahata koht, mis puudutamise puhul mullikale suurt walu tegi. Ka suulaes ja keele pääl oli sarnaseid paisetaolisi plekkisid.

Selle järele lastis üleaedne mullika mõlemad esimesed jalad üles tõsta. Parema jala küljes nähti sõralõhe sees üks will, mis ähest sõralõhe otjast teise ulatas. Pahema jala sõralõhes oli will ju katki läinud ja tema asemel oli nüüd punane, paisene koht näha, mis loomale wäga suurt walu tegi.

Sellepärast ei wõinud mullikas ka kaua seista. Jala pääl olemine ja iga puudutus tegi talle suurt walu.

„See on juu- ja sõrataud,“ tähendas üleaedne kuiwalt; „oled omale ilusa kingituse lauta toonud!“

Kuusifutaat uskus seda häämeelega, ehk ta haigust küll just armsaks kingituseks ei pidanud. Ta jutustas üleaedsele, kuida ta ezmapäeval mullikaga laadal käinud, mullika wiimaks „Samaa hotelli“ talli pannud ja kuida siis lihunik N. N. kats mullikat tema mullika lähedale asendanud. Need lihuniku mullikad aga olnud haiged ja sellest see haigus siis nüüd tulnud. „Postimehe“ teatuje järle olla „Samaa hotelli“ tall nüüd politsei käsul kinni pandud, sest et ta katkupesaks saanud.

Üleaedne sai asjast väga hästi aru. Snnetus oli tulnud. Teha ja parata polnud esiotsa midagi.

„Mis nüüd?“ küsis Kuusiku taat aralt. „Bean ma asjaloo politseile teada andma, wõi on sellest küll, kui haige mullika hobuste talli paigutan?“

„Kõige päält on jul kohuseks asjalugu politseile teada anda!“ ütles üleaedne tõsiselt ja rõhuga. „Kui teised inimesed ei tea, et siin katkupesaja on, ei wõi nad end ka kaitsta, waid käiwad Kuusiku talus nagu ennegi, aga oma kahjuks! See taud ei edeneks ial nii suurel sammul ega laguneks nii ruttu laiali, kui iga loomapidaja küllalt õiglane oleks ja politseile asjaloo aegsasti teada annaks. Teatakse, et ühes talus taud möllab, siis waadatakse ka ette! Kes politseile kohe alguses teatust ei anna, pole kellegi õiglane mees enam ja peab hingelikult selle kahju eest wastutama, mida ta teistele oma südametunnistufeta teo läbi teeb!“

Taat lubas teatust anda. Tubli ja ohwimeelse üleaedse kõne oli talle kangeste häbi teinud.

Üleaedne tähendas weel, et see taadi oma kasu oleks, kui ta asjaloo kohe teada annaks, sest et wististi weel looma arsti abi tarwis tulla wõiwat.

Silmapiilk saatis taat wanema poja wallawanema juurde ja lastis asjaloo teada anda.

Loomaarsti tulekut oli teisel päeval oodata. Sinna- maani wõidi ometi weel mõnda abinduud tarwitada, et taadi laiali lagunemisele piiri panna.

Üleaedne waatas wälja õue.

Ta tundis sõbra õue kui oma peopesa. Elumaja otsas, sellest käigu läbi lahutatud, seisis hobustetall, milles Kuusiku taadi neli hobust, waris ja härjad oliwad.

Hobusetalli otsas seisis sealaut.

Lauda ja talli wahel, nendega winklis, seisis küün.

Sealauda ja küüni nurga wahel käis tee, mis parajasti nii lai, et säält waner läbi mahtus.

Elumaja wastu seisis lehma laut, mille ots niisamuti winklis küüni poole oli.

Maanteed wastu lauda otsas seisis lambalaut.

Lambalauda nurga juurest läks elumaja nurga juurde aed, milles suur waraw ja wäike waraw oliwad.

Lehmalaudal oli kolm ust; üks läks lambalaudast, teine keskest— sellest weeti heinad lauta— kolmas küüni poolt otsast sisse. Wiimast weeti sõnnikut keset õue seiswale sõnnikuhunikule.

Du oli järelikult neljanurgeline.

Ümber filmitsedes tuli üleaedsele ätitjelt hüwa mõte. Ta ütles Kuusiku taadile, et sigadest ja härgadest katku küll wõidawat eemale hoida, kui tema nõuu järele tehtawat.

Kuusiku wana lubas kõik teha, mis üleaedne talle nõuiks annab.

Nad läksiwad üheskoos tuppa. Üleaedne wõttis „Põllu-mehe“ kalendri ja joonestas selle sisse ühe tühja lehe pääle talu ja õue plaani (pilt 32).

Siis ütles ta, kõige päält olla tarwis, et need inimesed, kes lehmi talitawat ja karjalaudas käiwat, hobusetalli ja sealauta mitte minna ei tohtiwat.

Nõnda siis jäi karjatalitamise hool ainult tüdrukule ja peretüttele pääle.

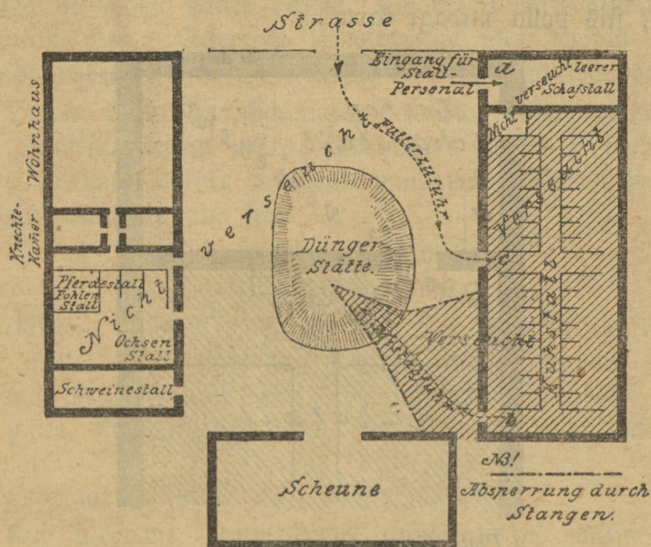
Hobuseid ja härgi pidiwad sulane, perepoeg ja pere-mees ise talitama.

Sigu pidi perenaene söötma. Need inimesed aga, kes hobusetallis käiwat, ei tohtiwat ühelgi tingimisel karjalauta minna.

Hädaoht seista aga selles, et karjalaudas talitajad

fülgehakkamise ollused oma riiete ja saabastega terwes talus laiali kandwat.

See saawat aga takistatud, kui lehmade talitajad ainult tühja lambalanda kaudu karjalauta käivad. Heinad ja toit pandagu ainult lauda juure ukse juurde maha. Sulased lükkawad heinakoorma just laudaukse ette ja wiskawad koorma siis otseteel lauta sisse. Tütar ja tüdruk ei pruugi siis laudast mitte wälja tulla ja pääukse esine jääb puhtaks. Tühi wanter tuleb siis tagurpidi ukse alt jälle eemale lükata, kust sulased ta ära wiitwad.

Pilt 32.

Sõnnikut pidawat ainult kolmanda ukse kaudu laudast wälja weetama, sest et seda platssi muidugi teada tauditatuks (verseucht) tuleb pidada. Tauditamata keskukse ja kolmanda ukse wahel tehtagu roikadest aed, et keegi unustades tauditatud pinnale ei astuks. Ka küüni poole külge tehtagu sarnane aed (pilt 33).

Karjatalitajad pidawat aga, enne töö algamist laudas, päälisriided lambalandas seljast ära wõtma ja naela otse üles riputama (pilt 33).

Et taud saabaste läbi laiali ei kantaks, arwas üleaedne, pidawat karjalauda ufte alla üks wana hobusewaip maha laotatama ja floorbujaga üle raputatama. Selle waiba pääl pidawat karjatalitajad siis kingad jalast maha tõmbama, mida nad majas ja õues kandwat. Umbes paar jalga hobusewaibast eemal pidawat need kingad seisma, mida laudas tarwitatakse. Ka nende kingade alune pidawat floorbujaga ära raputatama.

Hoolega tulla selle järele walwata, et reostatud laudakingadega hobusewaiba pääle ei astutaks. Tehtawat selle järele, siis polla midagi karta.

a Platz für die Oberkleider.

Bilt 33.

Kuusikutaat küsis weel, mittu korda kingasid pidawat wahetatama.

Üleaedne ei arwanud seda just tarwiliseks. Laudas wahetamisest olla küllalt, kui aga sääl kõik õieti tehtawat.

Uga igaford pärast laudast lahkumist pidawat tüdrukud kaewu juures käed ilusasti puhtaks pesema.

Mõne tunni pärast tuli loomaarst. Ta tegi suu ja sõrataudi ametlikult kindlaks. Kuusiku taat ütles ametlikult loomaarstile ka, mis ju sündinud, et katk edasi ei pääseks.

Loomaarst kiitis seda kõike häaks. Ta ütles aga ka, et kui igal pool ülesandmine nii karwa pää't oleks ja muidu nii ettevaatlik oldaks kui siin, siis suu- ja sõrahaigus oma kardestavusest palju kaotaks. Wähemast palju vähemaks jääks ta siis.

Arstida ei olla, tähendas loomaarst, mullika juures esiotsja mitte palju.

Toiduks käskis ta temale mahlasteid rohelisti heinu anda, joogiks jahujooki.

Isäralist rõhku, ütles loomaarst, tulla aga hää, kuiwa ja puhta aluspõhu pääle panna. Kõige paremaks aluspõhuks olla pikad õled. Saepuru tarvitamine olla hoopis wale. Sõrgade wahel olewaid paisleid pidawat hoolega waadatama.

Suure walu ja sügawamate willide puhul tulla neid kerge Lysolisulatusjega pesta, kus juures umbes 5 toobi wee sisse 5 grammi Lysoli pidawat pandama. Pärast pesemist olla hää, kui haawade sisse

Jodoformi 1 gramm ja

Tärklis 10 grammi

puistatakse. Nendest rohtudest olla küll, kui paised sõrgade wahel mitte wäga sügawasse sõraluu alla ei minna. Minewat aga sõraluu jaolt lahti, ehk ilmawat sõralõhesse wäga suur paisle, siis kutsutagu teda, sest sel puhul tulla lõikamine ette wõtta.

Loomaarst lahkus.

Kui üleaedne Kuusikutaadi karjalaudast wälja tuli, ei tahtnud ta nende saabastega, mida ta katkuses laudas kandnud, mitte kodu minna.

Ta tõmbas Kuusikutaadi karjalauda ees saapad jalast ja palus taadilt paari kingi, millega ta siis kodu läks. Mustad saapad pistis ta kapi otsja ja wiis nõnda wiisi kodu. Aga enne kui ta taadi õuest lahkus, pesi ta weel käed tublisti puhtaks.

Kodu jõudes pani ta mustad saapad weetoobrisse, lastis nad tublisti puhtaks hõõruda, ära kuiwatada ja määrida, alles siis pani ta nad jälle jalga.

Külgehakkawad ollused oliwad nüüd saabaste juurest põhjalikult kõrvale toimetatud.

Uga ka teised riided pani ta selga, kui kodu jõudis. Kuube lastis ta tüki aega tuulutada ja siis harjaga puhtaks hõõruda. Sellest oli niisama küll. Püüsid pesti, niisama särk (hame), mille warrukas haige lehma ilaga kokku puutunud, kui üleaedne nullikat waatas.

Üleaedne kutsus terve pere kokku, niisama lapsed, seletas neile, et Kuusifül suu- ja sõrataud möllamas, mispärast Kuusifü rahwaga enam keegi ei tohtinwat läbi käia ega sinna minna.

Tema karjalaudad oliwad niisama ehitatud kui Kuusifü taabilgi. Ta lastis lauda esimese ukse alla koha hobusewaiba laotada ja selle pääle floorlupja raputada. Selle waiba pääle pidiwad karjatalitajad kingad maha tõmbama ja seniks jätma, kuni talitused laudas toimetatud. Laudas olefu jaoks pandi hoopis ise kingad, mis alati lauta jäeti, aga Jumala eest mitte waiba pääle ei tohitud panna.

Sel kombel sai külgehakkawate olluste kingadega ühes lauta wiimine takistatud ja wõimataks tehtud. Seda wõidi küll wäljast kuni hobusewaibani wiia, aga säält edasi nad ei saanud, sest et kingad sinna maha jäeti ja teised koha jalga pandi.

Rõndasama wahetati teel ja majas kantud riideid iga lauta mineku puhul.

Üleaedne ei lastnud ühtgi looma laudast wälja, niikaua kui katt kestis ja need abinõud oliwad ka wäga hääd, sest üksigi tema loomadest ei jäänuud haigeks, ehk küll mõlemate talude wahel ainult paar wagu maad oli.

Kuusifül aga käis taud oma harilist käiku.

Umbes kahesja päewa pärast oliwad kõik Kuusifü taadi lehmad haiged.

Kõik lehmad saiwad enam ehk wähem suured willid sugu, keele pääle ja sõrgade wahele. Mõnede juures ilmu-
siwad niisugused willid ka udara, iseäranis aga nisade külge. Willide kattemise järele jäiwad paised järele.

Selle läbi muutus lüpsmine wäga raskeks.

Taud ei pidanud Kuusikult ilma kahju tegemata lahkuma, õnnetus tuli õnnetuse järele.

Õiti haigeks jäänud mullikas, kes taudi toonud, poegis kolmandal päeval pärast haigeks jäämist. Ta tõi wafika ilmale, kes weel eluwõimuline polnud. Ta elas küll weel poole tundi pärast sündimist, suri aga siis ära. Mullikal ei tulnud ka järelsünnitus wälja. See tegi emakoja haigeks. Suu-koopas olewad paisjed oliwad ju jälle terweks saanud, sääl aga kadus mullikal weel kord isu täiesti. Tal oli palawik. Ühte puhku ajas ta karwad püsti ja wärises. Mäletsemisest ei olnud juttugi. Walusa punnimisega püüdis mullikas wirtjatalist, wäga paha haiguga, narmendawat wedelikku wälja pressida.

Ta jäi mõne päewa jooksul wäga kõhnaks. Keegi ei oleks uskunud, et see seesama mullikas oli, kelle eest Kuusiku taadile neljateistkümnne päewa eest laadal 45 rubla pakutud.

Taat saatis üleaedse järele ja palus teda, et ta korraks tema mullikat waatama tuleks, kelle haigus iga päewaga pahemaks minewat. Üleaedne aga ütles, et ta taadi tauditatud lauta ühelgi tingimisel ei tulla.

Rutsugu ta loomaarst.

Seda siis Kuusiku taat ka tegi.

Loomaarst tuli ja seletas, et warajase sünnitamise pärast munanahad dieti ei olla wälja tulnud, mispärast nad nüüd mädanewat ja emakotis hiilawat põletikku sünnitawat. Haigus ei olla küll just mitte otsekohe elukardetaw, küll aga wäga pikaldane.

Lehmale pidiwad karjatalitajad nüüd igapäew kolm korda wett ja Lysoli (50 grammi wett 10 toobi wee hulka) sisse pritsima, mis peretüttele ja tüdrukule sugugi kergeks ülesandeks ei olnud. Teised aga ei tohtinud lauta minna.

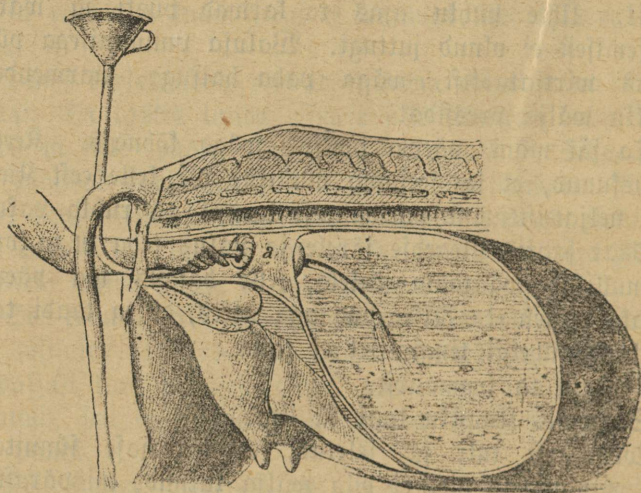
Pritsimine oli raske, sest et gummi toru läbi emakasuu sisse pidi pistetama (pilt 34).

Kõigest sellest raskest ja hoolsast arstimisest hoolimata edenes paranemine ainult wäga pikkamesti. Kümne päewa pärast muutus küll isu natuke paremaks, aga hää ei olnud ta weel mitte.

Ka üks teine lehm heitis poja ära. Ka seda lehma pidi seest pritsitama. Aga ta paranes rutemini.

Kolmas lehm tõi küll wafika õigel ajal, aga wafikas suri, sest et ta kaks päewa suu ja sõrahaigust põdewa ema piima ei saanud.

Üks ärawõrutatud, neli kuud wana wafikas leiti ühel hommikul laudast furnult. Mitme lehma juures ilmus udarapõletik, nisaaugud kaswasiwad kinni. Kolm lehma kaotasiwad kaks nisa.

Pilt 34.

Rõige raskemini haigeks jäi sugupull. Tema sõrgade wahetele ilmuwawad väga suured paisjed, mis lõikarist tarwitasiwad. Seda toimetas loomaarst. Kolme nädala pärast polnud pull weel mite täiesti terve. Kui rõõmus oli aga Kuusiku taat, et asjaloo teada oli andnud. Ei oleks ta seda mitte teinud, siis ei oleks ta trahwi kartes nüüd ka looma arstilt abi nõuda wõinud.

Suur oli ka piimakahju.

Alles kuue nädala pärast, kui loomad ju karjamaale aeti, hakkasiwad nad jälle kosuma.

Weerand aasta pärast pidi aga loomaarst ühe lehma

juures veel sõralõikuse ette võtma. Sõrale tuli nimelt uus tald ja et wana tald mitmest lohast alles kinni oli ja wäga walufasti alumise noore talla päle wajutas, pidi loomaarst wana talla ära lõikama. Kõik see andis palju tööd, tegi palju pahandust ja nõudis palju raha. Wiimaks aga oli wana Kuusiku taat ometi veel rõõmus, et üksigi suur loom ära ei surnud.

Üks rõõm oli tal aga pääle sellel weel füisgi. Härgade ja sealauta ei ulatanud kark üleaedse häa nõuu karwapäälse täitmise tõttu mitte. Ka üleaedse kari jäi terveks.

Sellega andsiwad need mõlemad põllumehed tunnistuse, et suu- ja sõratõbe täiesti võimalik on laiali lagunemast keelda, kui aga teada on, kuida kark külge hakkab, ja kui selle wastu ettevaatmise abinõuusi tarwitatakse.

12

Punane jugumära nikastab jala.

Sulane sõitis esmapäewa hommikul punase mära ja ruunaga, kes tühja wankri ees, põllule. Hobused oliwad pühapäewal puhunud ja sellepärast hõlpu täis.

Sulane sõitis kaunis järsku kitsast teed mööda mäest alla. Esiti käisiwad hobused sammu, kui aga ju pooljärsku teed ära käidud, hakkasiwad nad sõrkima. Sulane lastis seda sündida. Sõrkimine muutus jooksmiseks ja tulise kiirusega tormas wanker edasi.

Agaga tee pääl on kiwi. Mära ei pane seda tähele; ta astub ühe kiwi pääle, libiseb ja nikastab pahema esimese jala. Nüüd jääb ta warsti seisma, temaga ühes wanker.

Sulane annab piitsa. Mära katsub weel kord jooksta, aga see ei lähe. Minult longates saab ta weel edasi.

Sulane näeb seda. Ta tuleb wankri päält maha,

tõstab jala üles ja waatab järele, kas hobune wähest mõnda kiti ei ole rauda wähele tallanud.

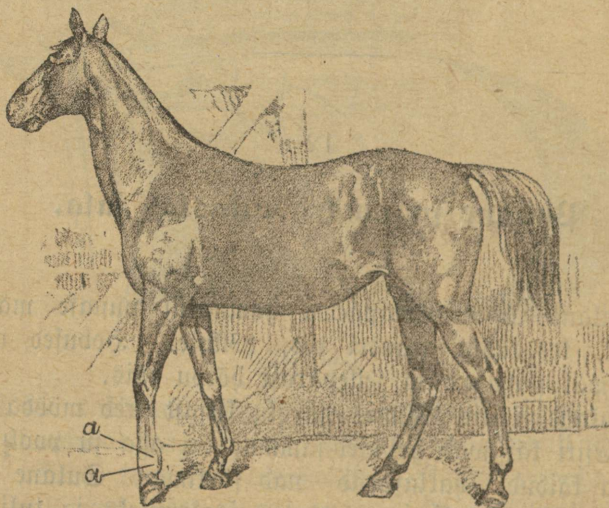
Uga ta ei leia midagi. . Ka ei awalda hobune wäjutuse juures mingit walu, ehk ta awaldab seda ainult wähe. Sulane ajab hobused jälle minema. Mära lonkab weel hullemini kui enne. Sulane peab hobused weel ferd finni.

Seistes märkab ta nüüd, et mära jalga enam täielikult maha ei pane.

Ta ei tea midagi pääle hakata. Läheb ta hobustega jälle kodu, saab wistiasti sõidelda.

Uga wiimaks ometi ei jää talle muud nõuu. Pikkamisi sõidab ta kodu tagasi.

Kuusiku taadi imestus on suur, kui sulast tagasi tulema ja mära niisuguses olekus näeb!

Pilt 35.

Ruttu teatab sulane, mis teab.

Mära wõetakse wankri eest lahti. Pikkamisi lonkab ta talli. Taat toob wäwara ja koputab rauda, talla ja kabja-seina päile. Mära ei awalda mingit walu tundmist. Nüüd katsub taat kabjajaku, põlwe õlajaku kobimise läbi haiguse pesa üles leida. See ei lähe forda. Et mära lonkab, seda

ta näeb, kas aga wiga all wõi ülewal, sellest ei saa ta aru, niisama wähe ta sulane.

Nüüd ei jää muud nõuu, kui üleaedne kutsuda. Suu- ja sõrataud ei ole küll veel otsas, aga hobuse tall on ju puhas.

Üleaedne tuleb lühikesel arupidamise järele. Eriti waatab ta hobust tallis. Ta näeb, et mära pahemat jalga kangesti hoiab, ette seab ja maha ei pane (pilt 35).

„Wiga on all,“ sõnas ta Kusiku taadi wastu. „Ta ei pane jalga maha. Olets wiga ülewal, wõiks hobune kummis kindlasti jala pääle toetada.“

Kui üleaedne seda küllalt waadanud, lastis ta mära tallist wälja wiia. Siin märkas ta, et hobune üle talli läwe astudes jalga üsna korralikult üles tõstis. Ols ei wõinud wiga siis mitte seista. Olets õlg haige, peaks jala tõstmine märal raskem olema.

Üleaedne lasel hobuse üle palgi wiia, mis tee pääl ees; ka sellest astub loom ilufasti üle.

Sellest hoolimata lonkab loom wäga, isegi õige tasase käigu juures. Riipea kui pahem jalg maa külge puutub, kähwab keha natukene üles ja hobune ajab pää selga. Pahema jala pääle toetab mära eunast ainult õige wähe; rutu tõstab ta terve, parema, jala edasi, mis keharaskuse wastu wõtab.

Üleaedne lasel nüüd hobust õues ringi wedada. Ta märkab, et lonkamine palju suurem, kui pahem jalg sees on.

„Wiga wõib ainult all olla,“ ütleb ta Kuusikutaadile. „Olets wiga ülewal, peaks lonkamine suurem olema, kui pahem jalg ringi wedamise juures wäljas pool on. Nüüd on aga lonkamine kõige suurem, kui pahem esimene jalg seespool on, sest et siis seesmine jalg ikka keha suuremat raskust peab kandma.“

Üleaedne tahtis hobust weel mõned sammud traawida lasta. Aga hobune ei hakanud jooksuma. Et mitte wiga suurendada, jättis üleaedne kõik katsed järele.

Aga ta katsus hobuse weel kord seistes põhjalikult läbi. Kõige päält lastis ta haige jala üles tõsta. Raua ja kabja küljes polnud mingit muutust märgata. Sellest hoolimata pidi raud alt ära wõetama.

See sündis kohe.

Siis krabiti kabjaalune nürida noaga puhtaks. Midagi ei leitud, mis hobust oleks võinud lonkama panna.

Kabjas ei olnud siis wiga mitte. Üleaedne lastis jala jälle üles tõsta. Ta käänas, painutas ja wajutas kabjajakku. Hobune awaldas selle juures natuke walu ja tuskatas paar korda ägedasti käänamise puhul.

Kabjajaku kohalt näitas parem jalg ka natuke paistetunud olewat; ta oli teisest jalast ju natuke soojem.

Põlwe ja õlakondi wõidi niipalju käänata, painutada, wajutada ja kofku ning lahti murda kui taheti, hobune ei awaldanud mingit walu.

Lühikese mõtlemise järele seletas üleaedne:

„Wiga on all, nimelt kabjajaku soonestikus. Kõige päält on nüüd tarwis, et hobune puhata saab!“

Märrale löödi raud jälle alla, sest üleaedne arwas, see olla nii parem, sest et hobune siis nii kangesti jala pääle wajutada ei pruukiwat, kui tal haagiga raud all on.

Siis wiidi mära warsa sulgu, mis parajasti tühi oli.

Nüüd lastis üleaedne kruusi täie äädikat tunna ja ämbritäie külma wett, lähedast kõrtstist weel paar tükki jääb. Haige jala ümber mässiti kaunis õrnasti linane lapp, selle üle seoti lai pael ja pandi kahe harilise kindlusenõelaga (pleetnõelad) finni.

Siis walati kruusi täis äädikat ämbriisse, sinna sisse pandi ka jäätükid. Toobiga tõstis üleaedne seda segu nüüd jala ümber olewa sideme pääle.

Hobusele meeldis see wäga.

Ta näis aru saawat, et teda aidata taheti.

Üleaedne määras, et side iga kümne minuti pärast jälle pidi märjaks tehtama. Seda toimetas siis Kuusiku taadi poeg karwa päält.

Taat küsis weel, kas hobust wahetewahel ei peaks kõn- nitatama.

Üleaedne ütles, et see tingimata kahjulik oleks. Täielik rahu olla kõige parem. Päälegi wõiwat mära warsajulus isegi liikuda, kui ta seda omale hääks arwab.

Aga hobune liigutas end ainult wähe. Haige jala pääle toetas ta end nii wähe kui wõimalik.

Kuusiku taat küsis weel, kas tarwis ei oleks loomaarsti tuua.

Üleaedne arwas, haigus ei olla küll mitte just üsna ferge, siisgi wõidawat lähema hommikuni kannatada. Ei ole haigus sinnamaani weel paranenud, siis pidawat küll loomaarst kutsutama.

Teisel hommikul tuli üleaedne mööda minnes jälle Kuusikule. Talli astudes nägi ta, et hobune end ju palju paremini jala pääle toetas kui eila. Katseks lastis ta hobuse wälja wiia. Kuusiku taadi suureks rõõmuks toetas mära jalga ju kindlamini. Sammu käies ei longanud ta enam suurt ühtigi. Paar korda katsus ta ju wabatahtlikult traawida. Aga see tegi talle alles walu.

Üleaedne arwas, loomaarsti kutsumine ei olla tarwilik, hoitagu aga weel päew otsa külmatwee lapid jala pääl.

Nädikas ja jää, kui ka ämbritäis wett oli peagi toodud.

Mära wiidi jälle warsajulgu ja pandi jala külge uus side.

Kolmandamal päewal toodi mära jälle wälja. Lonkamine oli peaaegu täiesti kadanud, ka traawides läks jooks juba paremini. Pää üleswiskamist polnud sammu käies enam näha, küll aga traawides.

Üleaedne andis nõuu, et mära weel esmaspäewani seisma jäetaks. Lappisid ei olla enam tarwis. Selle wastu aga pidawat jalga päewas 3—4 korda kampsferipiiritusega hõõruma.

„Külmad lapid aga on seeford wäga hääd olnud,“ tähendas Kuusikutaat.

„Weel parem on sarnastel kordadel 200 grammi tina-suhkrut (Bleizucker) ja 100 grammi põletatud maarjajääd (alauni) 15 toobi wee sees ära sulatatult,“ wastas üleaedne. „Kui see rohi käepärast ei ole, siis peab ka wee, äädika ja jääga rahul oldama.“

Wiendal päewal oli lonkamine hoopis kadunud. Ka traawides ei olnud seda enam palju näha.

Rahetsjandal päewal wõidi mära jälle wantri ette rakendada, aga temaga pidi weel ettewaatlik oldama. Üleaedne tähendas, häda tulla häameelega tagasi ja siis olla wiimane lugu pahem kui esimene.

Kuusiku taat tegi häameelega üleaedse nõuu järele, ja nikastus ei tulnud mitte tagasi.

13.

Kuun sööb pühapäewal liiasti ja saab pisted (tiirud).

Oli paha lugu, et just kõige libedamal töbajal punast mära wantri ette ei tohitud panna. Põllu- ja lõikusetöö ei wõinud seisma jääda, ja sellepärast pididwad teised hobused seda enam töötama. Söömise aeg oli mõnikord õige lühike. Tööga oli nii rutt, et hobustele tõepoolest söömiseks wähe aega jäi.

Pühapäew töi igatsitud puhkuse, nüüd wõisidwad hobused jälle tagasi saada, millest nad äripäewal ilma jäänud, tähendas Kuusiku taat.

Hobused oliwad peremehega väga ühes nõuus. Terve nädal otja oli nende kõht ainult siis täis saanud, kui nad öösel suurema hulga heinu ära söiwad. Et nad aga õhtul surmani wäsinult kodu tuliwad, ei suutnud nad sagedasti ööselgi kõhtu täis saada, sest puhata oli ka tarwis. Pühapäewal aga oliwad nad jälle täiesti wälja puhunud. Suure isuga paniwad nad toidu nahka.

Kui sulane pärast söötmist weel kord ruhe täitis, söiwad nad ka teise portsjoni suure isuga ära. Mõne tunni pärast tuli sulane jälle talli ja raputas weel kord kaeru ja hekklid ruhte.

Hobused söiwad weel kord, kuigi wähe laisemalt. Minult rünn sõi oma jao isuga ära. Et teised hobused, mõlemad

märad ja täff, aeglasemalt sõitvad ja nende kõhud ju hommikusest söögist täis olivad, siis sõi ruun ka teiste eest tubli osa ära.

Lõuna jõudis kätte. Jälle anti rohkesti toitu. Ruun wälja arwatud, sõitvad nüüd teised hobused oma jagu õige pikkamisi ja jätsiwad ühe osa ülegi. Neil oli weel hommikusest söödast kõht poolenisti täis.

Ruun aga näitas nüüd weel niisama näljane olewat kui hommikul. Mis teised üle jätsiwad, kadus warsti tema kõhtu.

Sulane silmitses isukat hobust suure häämeelega.

„Jah, tubli sööja ta on, aga ka tubli töötegija,“ sõnas ta. „Ei töös ega söömises suuda teised tema wastu saada.“

Nüüd aga näitas ka ruuna kõht täis saawat. Tühimus (kubemekõht) oli kumeraks paisunud, terve kõht oli pingus ja ümmargune.

Uniselt ja norus päaga seisis ta ja seedis.

Mõne tunni pärast tuli sulane jälle talli.

Kõik hobused hakkasiwad teda nähes rõõmsasti hirnuma, ainult ruun ei atwaldanud mingit rõõmu.

Ta oli pikali maas ja wahtis nähtawalt wäsimult oma ette maha.

Seda pani sulane tähele. Ta tahtis ruuna jalule ajada, kuna ta temaga sõbralikult rääkis ja talle kergesti kaela pääle lõi.

Hobune ei liigutanud end paigastgi.

Nüüd wõttis sulane piitsa ja wilistas.

Ka see ei aidanud. Alles kui sulane talle piitsaga lõi, millega ta ei olnud harjunud, kargas ta jalule.

Sulane raputas natukese kaeru ruhte.

Hobune ei sõonud. Waewalt oli ta mõne minuti seisnud, ja juba heitis ta jälle maha.

Tükikese aega jäi ta rahulikult pikali, siis hakkas ta äkitselt hoigama ja ähkima, warsti koguni wäherdama.

Rohkudes näeb sulane, kuida ruun end ühe külje päält teise pääle pöörab.

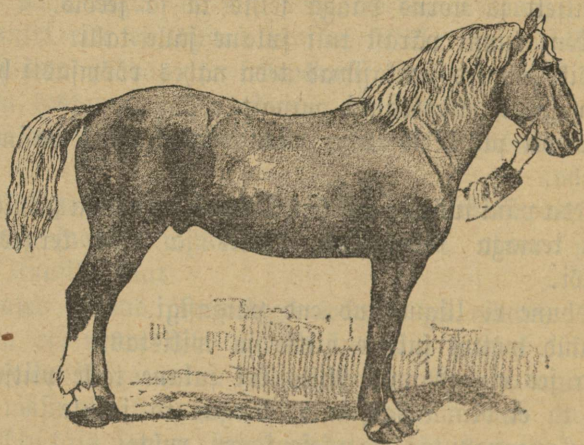
Ta ajab ta jälle jalule. Waewalt on ruun aga jalul, kui ta ju jälle raskesti ähkides maha kukub, ja wäherdamine

algab uuesti. Et aga teised hobused wigastatud ei saaks, wiib sulane nad wälja ja seob aia külge kinni. Siis kutsus ta peremehe, kes üleaedse seltsis lähedasse kõrtsi läinud.

Mõlemad tulewad jookstes. Juba talli sisse astudes kuulewad, nad, kuida hobune wäherdades meeletult kapjadega warsasulu laudseina wastu peksab.

Sein oli ju poolenisti sisse löödud. Hobune kargab jälle jalgu pääle ja heidab jälle maha. Kui ta mõne sekundi seisis, käänas ta pää taha ja pani pahema kõhukülje pääle.

Wahetewahel punnis ta ägedasti ja katsus kust ja sõnnikut lasta, aga wäga wäikese tagajärjega. Ta hingas ruttu ja higitilgad tungisiwad suurte pisaratena naha pääle. Pea ei olnud enam kuiwa karwa leida. Wältas tükk aega, enne kui Kuusiku taat ja üleaedne piinatud looma lähedale saiwad, sest et ta kui meeletu jalgadega peksis.

Pilt 36.

Wiimaks jäi ta natuke rahulijemaks. Nüüd arwas üleaedne kõige paremaks ruuna warsasulgu wiia, et teisi hobuseid õhks jälle talli saadaks tuua.

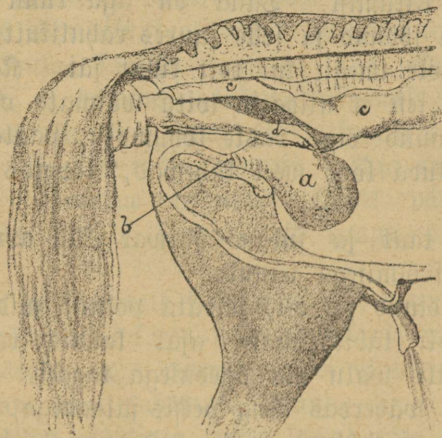
Bunane mära, kes jalamikastamisest saadik ikka weel warsasulus wiibis, toodi wälja ja tema asemele wiidi ruun ning seati sinna kõwasti kinni. Et ta filmapilgul kaunis rahulik oli, wõttis üleaedne ruttu waatamise ette.

Kõige päält kobilis ta alumise lõua juurest verefoont. See löi umbes 60 tükku minutis (pilt 36). Üleaedne tähendas, et loqu väga tõsine olla. Kuuskümmend tükku ei olla küll mitte palju, aga siis märgiks, et raske eksitus soolitates haiguse põhjuseks olla.

Üleaedne kobilis kõrwu.

Need oliwad külmad. Kõrwa sisse pistmise puhul katsus hobune weel nõrgasti pääd raputada.

Üleaedne pani kõrwa mõlemaid kõhuseinu wastu. Soolitate kobilinat polnud sugugi kuulda. Tagumine kehapool oli väga üles punsunud ja nagu trumm pingul.

Pilt 38.

Ra pärasoolika kaudu katsus üleaedne maosifikonda. Ta lastis sulase hobuse esimese pahema jala üles tõsta, lähenes pahemalt poolt hobusele ja pani pahema käe hobuse ristluude pääle. Raswaga määritud parema käe aga pistis ta pikka-
misi pärasoolikasse, nimelt sirutatud sõrmil, kus juures aga põial teiste all tuleb hoida (pilt 37).

Pilt 37.

Üleaedne leidis pärasoolika tühja olemat.

Põie pääle wajutades (pilt 38.) tundis ta, et ka see peaaegu tühi oli. Hobune kuses aga wajutamise juures weel

natufene, aga suure punnimise waral. Üleaedne tundis ka kääga, et jämesoolikas gaasi ja toitu wäga täis ja niudeid wästu oli wajutatud.

„Näitab, et ruun täna liiasti on söönud,“ sõnas ta Kuusiku taadi wästu.

Sulane pidi küsimise pääle kinnitama, et ruun tõepoolest täna poole enam söönud, kui harilikult.

„Siis on kõik selge,“ ütles üleaedne. „Soolikas näitab katse järele üsna ebaharilikult gaasi ja toitu täis olevat. Hobune on iga päew wankri ja adra ees olemas harjunud. Töö ja liikumine aga edendawad soolikate tegewust ja ka soolikate fisu liikumist. Täna on aga ruun peaaegu kaks korda niipalju söönud ja selle juures rahulikult tallis seisnud. Sellepärast pole imegi, kui toit kinni jäi. Ka enam gaasi pidi sündima, sest et niipalju toitu wõimata on ära seedida. Hobusel on nüüd õige raske kõhuwalu, pääle selle pisted, ja kes teab, kuida lood weel lähewad,“ lõpetas üleaedne wäga tõsiselt.

Kuusiku taat ja sulane saiwad küll aru, mis jõleda teo nad liia söötmisega teinud.

Aga sündinud see oli, parata polnud midagi.

Ruun oli läbikatsumise ajal kaunis rahulik olnud. Nüüd aga tuli walu uue ägedusega tagasi. Ruun langes jälle maha ja wäherdas ning pekksis jalgadega, mis kole. Kes end wigastada ei tahtnud lasta, pidi eemale hoidma.

Üleaedne aga tarwitas^e seda aega, et esimeseks arstimiseks kõik walmis seadida. Ta laskis kõrtsist pudeli õlut tuua ja tõi oma koduapteegist 30 grammi Hoffmannitilkasid. Hoffmannitilgad walati õlle fiske ja lukutati ühes õllega hobusele suhu. Selle läbi pididwad hobuse walud natuke wähenema.

Mõne minuti pärast jäi ruun natufene rahulisemaks. Ta aeti jälle jalule ja nüüd hakkasiwad sulane ja peremees üleaedse nõuu pääle harjade ja õletuustidega haige hobuse kõhtu hõõruma. Üleaedne uskus, et selle läbi soolikate tegewus jälle käima hakkab. Nad hõõrusiwad kõigest jõuust terve weerand tundi.

Seni laskis üleaedne ämbritäie sooja wett ja tükkise

seepi tuua. Seebi pani ta wette ja hõõrus teda seni, kuni ta ära sulas. Kaasatoodud gummitoru sisse pistis ta trehtri.

Selle järele lastis ta sulase hobuse ees jala üles tõsta ja lükkas siis ettemaatlikult ja pikkamisi põidla jämeduse gummitoru teise otsa ruuna pärasoolikasse.

Rui see sündinud, tõstis ta trehtri kõrgele, kõrgemale kui hobuse selg. Kõrgesse tõstetud trehtrisse pidi Kuusikutaat nüüd seebitwee walama, mis wäga soe oli. Kõrwetamist ei olnud aga karta. Paljas käsi wõis kaunis hästi wee kuumuse ära kannatada.

Aeg ajalt ja mitmefordse waheaja järele saadi umbes 6 — 8 toopi seebitwett pärasoolikasse sisse ajada. Wesi jäi umbes kümneks minutiks soolikasse; siis tuli ta kange punnimise ja suure hulga soolika gaasi saatusel jälle wälja.

Etiti usti, et hobune natuke rahulisemaks jäänud. Seda mahti tarwitas üleaedne uueks läbikatsumiseks. Ta katsus werespont, see lõi 68 tuisu minutis. Aga teda oli kaunis wähe tunda. Üleaedne raputas tõsiselt pääd ja käsitsi kohe loomaarsti järele saata, sest ruuna olek olla õige kardetaw.

Talle oli ju seebitwett sisse walatud, teda oldi ju weerand tundi hõõrutud, kõige selle juures oli ju umbes tund aega mööda läinud, aga ruuna olek ei olnud mitte paranenud, waid enam weel pahemaks läinud.

Ruttu tõttas käskjalg linna loomaarsti järele. Seni tahteti ruuna õues kõnnitada.

Aga see ei tahtnud korda minna. Hobune heitis õues maha ja wäherdas niisama kui tallis. Suure waewaga saadi ta warsajulgu tagasi wiia.

Enne loomaarsti tulekut tahtis üleaedne weel kord sissepritsemist ette wõtta. Ta tõi 700 grammi glauberi soola ja umbes 1½ toopi kumeli (kamilla) theed, mida perenaene suure rutuga keetnud. Glauberisool sulatati palawas kumeli thees ära ja walati see segu weinipudelisje. Poole tunni jooksul pidi see pudeli täis ruunale sisse raputatama.

Sulane sidus nõõri ruuna päitsete külge ja tahtis looma pääd üles heina redeli poole tõmmata. Üleaedne aga keelas

feda ja seletas, et niisugusel päähoidmise korral üks jagu walatust tõenäitlikult kopsu sisse wõiwat minna, mille tagajärjel siis kergesti kopsupõletik wõiwat tulla. Sisseraputamise juures pruugitawat pääb ainult natuke tasakaalust kõrgemale tõsta, sellest hoolimata, kas kõik wedelik sisse läheb või mitte. Palju parem olla ometi see, et rohutik kaduwat, kui et pää üleswinnamise läbi loom surma läheb.

Seda pandi tähele ja natukesel waewaga suudeti suurem osa rohutu ruuna kõhtu toimetada.

Sõhtul hilja tuli loomaarst.

Ta katsus hobuse läbi ja leidis, et haigus kaunis kardetaw. Paranemist ei olnud märgata. Ruun oli enamasti pikali põrandal, hoigas ja ähtis. Wähel wäherdas ka.

Loomaarst katsus weresoont, see lõi 80 taksu minutis. Ruuna tundewõime oli wäga wähenenud. Ta lastis kää kõrwa ajada, ilma et ennast oleks liigutanud.

Loomaarst kiitis siitamaalse arstimise hääks, mida üleaedne toimetanud. Ta arwas aga, et ruunale kõige päält weel kanget tühenduserohutu tarwis olla ja andis talle sellepärast weel 40 grammi aloed ja natukesel rohelist seepi. Naha alla Eserini pritsida, seda arwas ta sel puhul liig julguseks. Selle wastu pritsis ta naha alla 0,5 grammi Morphium aceticum'i ja 5 grammi puhastatud wett; see rohi pidi hobust rahustama.

Kui ruun aloed ja seepi saanud ja teised rohud talle naha alla pritsitud, ütles loomaarst, et nüüd oodata tuleb. Weel ei olla kõik kadunud, sest kõhutõbe juures wõiwat iga filmapill muutus ja parenemine tulla, kuigi lugu praegu paha näitawat olewat. Negajalt pidawat haigele ruunale aga sooja seebiwett gummitoru kaudu parafoolikassee pritsitama. Seda wõiti ka siis teha, nii ruun maas oli.

Ka rohu ja kubemete põrumist pidas arst kasulikuks. Et hõirumisel õige tugew mõju oleks, pritsis ta kõhtu enne hõõrumist kamferi piritusega, millele ta natukesel terpentiniõli juurde lisas (200 grammi kamferipiritust ja 20 grammi terpentini õli).

Pikkamisi jäi ruun rahulijemaks, wäherdamine wähenes

ja kadus wiimaks hoopis. Nagajalt tuli pärasoolikast wänget õhku wälja. Hingamine läks aga ikka rutemaks, ruuna waade ikka metsikumaks; kõrwade põhi oli üsna külm, külm higi kattis terwet looma. Wahetewahel hoigas ja ähtis waene loom nii, nagu oleks tal ju wiinne tund käes.

Kuusiku taat ei lootnud enam midagi. Norus pääl wahtis ta ruuna pääle maha. Ka üleaedne uskus nüüd, et ruun weel waewalt pääseb.

Minult loomaarst ei kaotanud lootust, kuna kõik teised ju oliwad meele heitnud.

Ta oli ju mitu ja mitu tosinat niisuguseid loomi näinud, kellede hulgast paljud jälle terweks saidwad.

Ikka jälle katsus ta weresoont. Aga lugu ei paranemud. Reskõõ ole juba mööda. Haigus oli 9 tundi kestnud.

Ei weelgi paranemise märki!

Loomaarst otsustas õõseks jääda.

Jälle lätsiwad tunnid mööda.

Kuun pikutas nüüd rahulikult õlgede pääl, jalad wälja sirutatud. Hingamine oli natuke pikaldasem. Oli see läheneva surma wõi paranemise märk?

Kell oli juba kolm.

Looma arst katsus jälle weresoont. Rõõmus naeratus lehwis ta näost üle.

Seeford tundis ta minutis ainult 68 taksu.

Need taksud oliwad ta ju selgemini tuntawad kui enne.

„Kuun on päästetud!“ hüüab ta Kuusiku taadile ja üleaedsele.

Taat raputas pääd. Tema ei usu seda. Kuun on ju maas, nagu tahaks ta iga filmapilk surra.

Weel läheb pikk pooltundi mööda.

Loomaarst katsub jälle weresoont.

Weel kord ütleb ta suure kindluse ja rahuga:

„Kuun on homseni terve!“

Ta oli praegu 54 õige tugewat taksu tundnud.

Kuusikutaat raputab kurtwalt pääd. Ta ei suuda aru saada, kuda temaga, kellel nii raske kahju kanda, weel nalja juudetakse teha.

Ta silmitses kurwalt oma waest hobust.

Aga mis see on?

Hobune tõstab korraga õige tugewa naksuga pää üles ja kannab teda mitu minutit õige ilusasti püsti. Veel üks naks, ja ruun seisab jälle jalgade pääl. Ta raputab, sirutab ja liigutab end. Kuusifutaat ei taha oma filmi uskuda!

Ruun seisab kaunis rahulikult, kuigi norus pääl.

Zoomaarst lütkab talle sõrme kõrwa, ruun raputab ägedasti pääd.

Nüüd toob üleaedne natukesse heinu.

Ruun napsab heinad tema käest ja hakkab pikkamisi närima.

„On see võimalik? Tõepoolest, ta sööb, ruun sööb, sööb!“ hüüab Kuusifutaat rõõmujoovastuse ja.

Ra teine kápnatáis heinu söödakse ára.

Beresoon on jälle langenud. Zoomaarst loeb ainult veel 50 tuksu minutis. Kõhu seinu juures kuulates kuuldaakse mõlemate kõhuseinte taga müristawat kõhinat. Aegajalt tuleb õhku pärasoolika kaudu wälja.

Zoomaarst lasseb ruunale veel kord seebinett tagast fisse pritsida. Seekord on sellel hää tagajärg. Pudrust sõnnikut ja haisewat lehku tuleb suurel hulgal wälja. Pikkamisi kaob mao põnewus, tühimusekohad langewad jälle fisse.

Hommik jõuab kätte. Paranemine edeneb ifka enam ja enam.

Zoomaarst lasseb ruunale paari toobi jahujooki walmistada, mida ruun suure isuga wiimseni tilgani ára joob.

Nüüd waatab ruun ju toidu järele. Kui teistele hommitusööki antakse, hirnub ta rõõmsasti. Zoomaarst lasseb talle natukesse häid, pikki heinu anda.

Warsti on heinad otsas.

Sulga fisepritsimiste pärafi on aga hobuse kondid ja jalad wága márijaks saanud. Et ruun omale márguse pärafi jooksjá-haigust ei saaks, lasseb loomaarst ruuna jalad õletuustide ja wana káterátiwu ábil kúiwaks hõdruda.

Weerand tunnist weerand tunni edeneb paranemine.

Haigus on warsti niisama ruttu kadunud, nagu ta tuli, ja loomaarst wõib ruuna terwena maha jätta. Enne aga määrab ta, et ruumale esiotsa ainult kasiinasti toitu antaks. Wankri ette ei tohitawat teda weel mitte rakendada; selle eest olla talle aga weerand tundi wältaw kõnnitamine õues hää.

Arst lahkus.

Baranemine kestis edasi. Hobune sai kõepoollest ju seltsamal päewal täiesti terweks. Aga alles kolmandal päewal tuli hulga wiisi sisse aetud tühenduse rohtude mõju nähtawale. Terwed sõnniku mäed tuliwad wälja.

Haigus lõppes väga õnnelikult, tänu õigele arstimisele, mis ju esimesel poolel tunnil algas.

Kuusiku taat aga ei ole sellest päewast saadik enam ühtgi hobust üle liia söötanud. Glu õpetab inimest.

14.

Kimmel on õlanuki ära põrutanud.

Nowembrikuu oli käes.

Kuusikutaadi poeg oli kimli ja kõrwigu linna sõitnud. Alles hilja õösel hakkas ta kodu tulema.

Wastu õhtut hakkas wihma sadama ja õö tulekul külmetama, nii et teele libe jää tekkis. Et hobustel nürid rauad all, libisesiwad nad mitu korda, iseäranis pikkamisi mäest alla minnes. Poiss katsus hobuseid igapidi libisemise eest hoida. Suba paistsiwad talle eemalt kodutuled wastu. Poiss uskus, et nüüd enam midagi karta ei ole, ja lastis ohjad lahti, mis aga hobused traawima ajas.

Teed oli aga nõlwakas ja väga libe.

Õhtiselt libises kimmel, ta kargas weel paar korda oskamatalt, siis kukkus ta maha ja sai teisest hobusest weel 2—3 sammud edasi lohistatud, kuni wiimaks wanter seisma jäi.

Kimmel oli parema õlanuki pääle kuffunud. Ka parem külge oli tal jäätanud, libedal teel edasi lohistades natuke hõõruda ja pigistada saanud.

Kohkudes kargas pois wankrist maha, et kimlit jalule aidata, kes poolenisti wankri all lamas. Kui trengid lahti tehtud, kargas kimmel ise jälle üles ja mõne minuti pärast wõidi edasi minna.

Kimmel oli aga nähtawasti parema jala ära rikastanud, sest ainult sammudes sai ta edasi käia; ta libises ta mitu korda parema jalaga, ei kuffunud aga mitte enam maha.

Wiimaks jõuti kodu. Poeg teatas kohe, mis sündinud.

Tallis waadati laternatule paistusel kimmel üle. Ta toetas end õige hästi wigastatud jala pääle, aga ta nahk oli põlwe ja parema õlanuki juurest natuke ära nilwas-tanud. Toitu sõi ta suure isuga. Usjalugu ei peetud sugugi tähtsaks ja mõeldi kimlit homme jälle tööle wiia.

Teisel hommikul aga, kui kimlit tallist wälja tuua taheti, ei saanud ta peaaegu enam talliläwest üle. Seistes polnud suurt midagi märgata, aga käia ei saanud waene loom peaaegu sugugi. Ta lonkas otse kolebasti.

Etterakendamisest ei wõinud juttugi olla. Mis nüüd teha? Kõige õigem oli loomaarsti kutsuda. Aga loomaarst oli suwejooksul ju niipalju käinud, et taadile otse hirm pääle tuli.*)

Wahest teab üleaedne weel kord nõuu, mõtles ta, see nõuu ei maks ju midagi, kui „tänan wäga!“ maha arwan.

Rähku kutsutakse üleaedne.

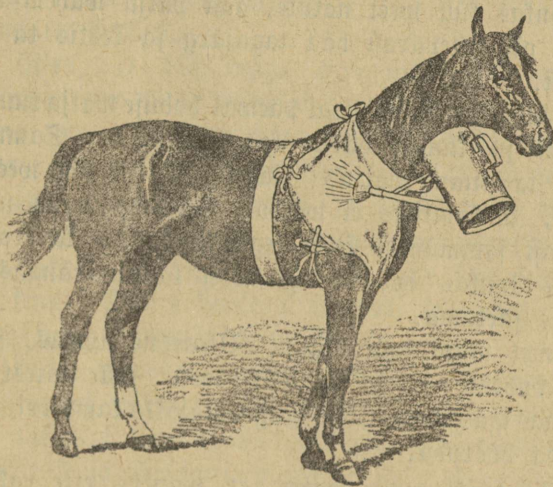
See tuleb ja waatab hobuse kabjast õlani läbi. Alu-miste jalaliikmete painutamise ja wajutamise juures ei awal-danud hobune mingit walu. Ka kabjal polnud midagi wiga; nõnda siis pidi wiga ülewal seisma. Üleaedne wõttis haige jala, painutas seda põlwe kohalt ja wenitas edasi ja tagasi.

Ka ülemist osa käänas ja tõmbas ta, nimelt aga õla, igale poole. Hobusele ei meeldinud see sugugi, ta awaldas

*) Kuusikutaat oleks aga pidanud teadma, et loomaarsti oma waewa eest sugugi kallist maksu ei wõtnud. Sellepärast polnud tal mingit põhjust loomaarsti karta.

suurt valu. Aga niipea kui jalg lahti lasti, pani ta tema jälle kindlasti maha.

Nüüd lastis üleaedne hobust ringi vedada. Oli haige jalg väljas pool, kui hobusi pahemale poole ringis kõnmitati, oli lonkamine suurem. Kui haige jalg väljas oli, pidi ta ringi käies suurema ringi tegema ja see tegi loomale valu. Beeti hobust paremale poole, oli lonkamine vähem. Pehmel pinnal oli lonkamine ka suurem kui kõval pinnal. Hobune ei suutnud nähtavasti jalga dieti üles tõsta. Seda nähti ka, kui takistusi teel oli. Hobune komistas isegi teel oleva luuavarre üle minnes.

Pilt 39.

„Wiga on ülewal,“ seletas üleaedne; „hobune on õlanuki ära pörutanud ja ei saa seda enam dieti liigutada ja tõsta.“

Hobune wiidi talli. Üleaedse nõuu järele asendati ta warjafulgu.

Üleaedne arwas, häda wõiks pikaldaseks ja raskeks minna ja ütles, et loomaarsti kutsumisega mitte wäga kaua ei tohitaks wiitwitada. Enne aga wõidawat paari hobuse abinõuuga katsset teha. Ta lastis ühe wana soolakoti tuua. See pandi hobuse õla kohale kinni (pilt 39).

Selle järele laskis ta ämbritäie külma wett ja mõned jäätükid tuua. Külmas wees sulatati 400 grammi maarja-
jääb ära.

Selle seguga niisutati nüüd öla kohale kinnitatud soola-
kotti. Iga 15. minuti pärast pidi kott wäikese walamise-
kannuga märjaks tehtama ja see pidi 24 tundi niimoodi
wahetpidamata edasi kestma, öösel kui päewal.

Kõik täideti karwa päält.

Teisel hommikul tuli üleaedne jälle ja waatas hobust.

Tallis ei saanud palju näha. Ta laskis sellepärast
hobuse õue tuua. Niilwatustest polnud enam suurt näha.
Hobune lonkas küll weel natuke, aga palju wähem kui eila.
Arstimisel oli sellepärast hää tagajärg ja kestis ta weel 24
tundi edasi.

Kui üleaedne kolmandal päewal hobuse wälja tuua laskis,
wõis loom ju kaunis hästi öлга liigutada. Sammudes ei
longanud ta enam palju. Nähti küll, et ölg weel natuke
kange oli, lonkamiseks ei wõidud aga seda enam nimetada.

Pärast sammumise katse tegemist katsuti ka traawimist.
Traawides lonkas hobune aga weel kaunis rängasti; katse
pidi järele jäetama.

Kimmel wiidi talli tagasi. Üleaedne arwas, 8 — 10
päewase puhkuse järele wõivat loom jälle täiesti terweks
saada, aga iga päew tulla haiget ölajakku kampferipiiritusega
kolm korda hõõruda.

Kuusikutaat aga arwas, et wankri ette rakendamine
kimlile midagi wiga ei tee.

Kuuendal päewal pidi waksalist kunstijõnnik ära toodama.
Taadile oli selleks nelja hobust waja ja ta mõtles, kas kimlit
tarwitada ei wõiks.

Kimmel toodi õue. Sammu käis ta õige ilusasti. Traa-
wides aga lonkas ta weel natuke, aga ju palju wähem kui enne.

„Wõib küll ette rakendada,“ mõtles taat, „üleaedne on
aga liig kartlik.“

Rakendati ette. Ösiotsa läks lugu ka õige kenasti.

Aga poole tunni pärast hakkas hobune jälle lonkama.

Lonkamine läks ikka suuremaks. Kui waksali jõuti, lonkasta ju õige palju.

Kolmetunnise puhkamise järele wõis kimmel küll natuke jälle käia, aga etterakendamine ei olnud siiski soowitaw.

Ei jäänud muud nõuu kui hobune laenata ja haige kimmel koorma järel kodu wiia.

Kuusifutaat oli väga ehmatanud, kui kimmel sarnases olekus kodu toodi. Suure waewaga lonkäs hobune talli.

Teisel hommikul kutsutakse jälle üleaedne. See raputab tõsiselt pääd ja ütleb, nüüd kutsutagu loomaarst. Haigus minna õige pikale ja kõige selle põhjuseks olla eilane liig warane wankri ette rakendamine.

Loomaarst kutsuti.

See ütles, et õlg väga ära nikastatud olla ja et täieline paranemine mitu nädalat tarwitawat.

Külma wee asemel tarwitati nüüd niiskeid sooje lappisid. Seks otstarbeks kasteti linaseriide lapid külma wee sisse, puserdati (wäänati) wesi wälja ja pandi lapid siis haige õla pääle. Lapi pääle pandi suur tükk pergamendipaberit ja selle pääle laks willast waipa. Nüüd seoti kõik see kupatus õla pääle kinni. Suure hoolega waadati selle pääle, et märg lõuendilapp kufagilt wälja ei paistnud.

Raks korda päewas wahetati lappi. Seitse päewa tehti seda. Rahesjandal päewal wõis hobune ju jälle kaunisti käia. Loomaarst laskis sideme ärawõtmise järele päewas laks korda kampfepiiritust ja Hispania pipratinkтури, ühewõrd segatud, iga kord tubli peotäie, sisse hõõruda.

Hobune käis pikkamisi paremini. Aga weel wältas mitu nädalat, enne kui teda wõidi wankri ette rakendada. Kuusifutaat oli nüüd väga ettewaatlik, sest ta teadis, mis tagajärg sõnakuulmatusel wõis olla.

Enne kui kimmel ette rakendati, kõnnitati teda kaheksa päewa, iga päew pool tundi, õues. Wankri ette rakendati ta alles siis, kui kimmel ka traawides enam ei longanud.

Aga weel mõni aeg oli kimli parem esimene jalgnatuke nõrk; pool talwe läks mööda, enne kui ta jälle täie terwise kätte sai.

Emis jõob pöršaid.

Wäljas laudas oli suur juguemis kaksteisikümmend poega toonud. Kõik kaksteisikümmend oliwad juured, terwed pöršad. Piulsudes ja rõhvides tungiswad nad emise nisade kallale, kes põhu pääl laisalt pikutas.

Näljased, tuikuwad pöršad talitasiwad peaaegu wahetpidamata nisade juures, tuhniwad ja mursisiwad. Wahete wahel kostis emise suust walus rõhkimine, millele igatord järsk, wihane jalulekargamine järgnes.

Kuusiku taat pani seda tähele. Aga ta ei mõtelnud järele, mis see wõis tähendada. Tema rehkendas ainult seda, mis ta nendest pöršastest wõis saada. Wististi rehkendas ta kasu õige suureks, sest lõbus naeratus lehwis ta huultel.

Ulm läks ju pimedaks, kui taat laudast lahkus.

Mitme tunni pärast tuli ta jälle tagasi ja tõi laterna kaasa.

Sääl märkas ta, et üks pöršas puudus, ja õlgede sees nägi ta pisikese wereloigu. Ka emise nukk oli werine.

Kuri aimdus asus taadi rinda.

„Ma usun, emis on ühe pörša nahka pannud,“ hüüdis ta wihaselt.

Ta ei pruukinud kawa kahewahel olla. Pöršad tuhniwad ja wenitasiwad nisade kallal kõigest jõuust.

Äkitselt karjatas emis ja haaras hammastega ühe pörša finni. Kuumudes, weriselt ja rabeledes oli pöršas lähemal filmapilgul põhu pääl maas. Emis, kelles emarmastus wististi jälle ärkas, ei teadnud end nähtawasti aidata: Esiotsa lakkus ta aralt nirisewat werd. Aga kui see aidata ei tahtnud, ja pöršas ikka weel edasi kuumus ja rabeles ning kudagi wiisi enam jalule ei saanud, tegi emis äkitselt kindla otsuse.

Ta haaras pörša hammaste wahetele ja hakkas närima; ahastaw, poollämmastanud karjatus, ja pöršas oli jõddud.

Wiha ja ehmatusega waatas Kuusiku taat jeda koledat tegu päält. Sõdi emis kõik pojad ära, siis ei saanud tema nende eest ka raha. Ta tahtis piitsa kätte tõmmata ja emise kallale tormata.

Uga enne kui ta piitsa sai, oli pörsas ju nahas, ja emis pifutas nagu ennegi põhu pääl. Teine wereloik andis uuest õnnetusest tunnistust.

Wihaselt läks taat laternaga wälja. Ta töötas mõrtfukalise emise warsti raswaseks muumata ja ära müüa.

Pärast Kuusikutaadi lahkumist walitses sealaudas Egip-tuse pimedus. Pörsad taganesiwad aegajalt nifade juurest: nende kõht oli täis.

Et emisel soe, kuitw ja pehme ase oleks, oli Kuusiku taat lauta õige rohkesti pikki õlgi laotada laisknud. Sinna, pikkade õlgade alla, roomasiwad pörsad nüüd.

Kui emis end firutas ehk liigutas, kui ta püüsti tõusis ehk jälle maha heitis, igakord kostis pakjust pikkade õlgede ladust hale kiinumine. Kiinumine ja piiksumine ei tahtnud terve öö lõppeda.

Kui tüdruk järgmisel hommikul sealauta läks ja emisele süüa wiis, leidis ta põhu seest kaks furnuks magatud pörsast.

Ta teatas jeda peremehele.

See ei teadnud nüüd enam midagi pääle hakata. Minult 8 pörsast oli weel järel. Kui asi nii edasi läks, saiwad kõik pörsad furma ja kasu oli jupitumaks kadunud.

Ta saatis üleaedse järele.

See tuli warsti.

Sealauta astudes nägi, ta, kuda emis paari korda tarjatades püüsti kargas, kui pörsad ta nifasid wenitasiwad. Aktiselt kargas emis ruttu ja wihaselt kiimudes püüsti. Ta tahtis wihaselt üht pörsast hammustada, aga üleaedse kepp langes talle enne wuhisedes turja pääle, nii et ta esiotsa oma mõrtfukalise teo tegemata jättis.

Nüüd teadis üleaedne, mispäraast emis pörsaste kallale kippus.

"Põrsastel on liig teravad hambad," ütles ta; "nad vaatavad emise nifasid ja emis hammustab põrsaid, sest et ta end nende eest kaitsta tahab."

Ta silmitses emise nifasid. Tõepoolest oliwad mõned nendest wigastatud, wististi põrsaste terawatest hammastest.

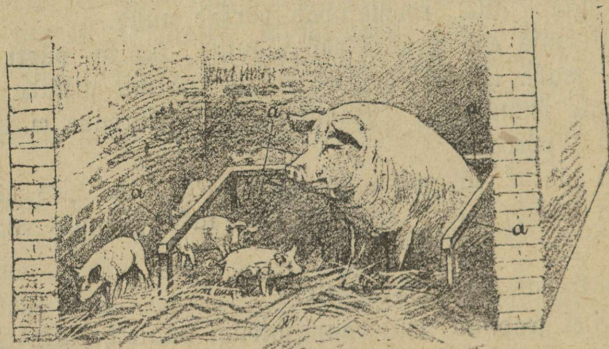
"Selle wastu leiame warsti abi," sõnas üleaedne. "Dooge mulle wäikesed, aga terawad tangid!"

Tangid toodi.

Ühe kispandawa põrsa teise järele wõttis sulane finni ja üleaedne näpistas tangidega kispandawatel põrsastel hammaste otsast tükikese maha.

See näitas aitawat.

Rui põrsad jälle emise nifade juurde läksiwad, jäi emis üsna rahuliseks ja ei hammustanud enam kedagi.

Pilt 40.

Pärast seda silmitses üleaedne põhku. Ta ütles, see ei olla ime, et põrsad, kes pikkade õlgede alla roomanud, surmiks olla magatud. Emis ei wõiwat päewalgi õlgede all peidus olewaid põrsaid näha, õõsel weel rääkimata, päälegi takistawat pikad õled põrsaste põgenemist, kui emis maha heitwat. Pikkade õlgade asemel pidawat ainult peenet põhku tarwitatama, pääle jelle weel latern õõseks lauta jäetama. Soowitaw olla ka madal käsipuu laudas, mis paar jalga seinast eemale tulla teha. See käsipuu wõiwat umbes jalg kõrge olla (pilt 40).

"Heidab emis maha, wõiwad põrsad käsipuu taha põge-

neda. Kui niisugust käsipuud ei ole ja emis heidab seina äärde maha, siis ei saa pörsad põgeneda, vaid saavad surmiks magatud. Rõige pahem on lugu, kui emis seina äärde ehk nurka, kus pörsad on, maha heidab. Pörsad tungitakse sisse nurga ja saavad tingimata wiga, sest et nad ära ei saa põgeneda. Selle wastu on käsipuu hää abinõuu, iseäranis aga siis, kui emis pörsaste wastu hoolimata on ja tähele ei pane, kuhu ta maha heidab. Niisugust ettevaatamatust ja hoolimatust tuleb aga sagedasti ette," seletas üleadne.

Kuusifutaat lubas käsipuu teha lasta.

Pörsaste söömise asjus, ütles üleadne, wõidawat samuti weel katsuda.

Kui hammaste näpistamine weel ei peaks aitama, siis wõetagu saapasäär ja pistetagu see emisele nuki otsa, nii et ta paar tolli üle nuki wälja ulatab. Siis ei saa sead pörsaid enam kinni haarda, aga künaft süüa saavad nad weel küll.

Seda ei olnud aga esiotsa weel tarwis.

Üleaedse nõuanded näitawad wäga praktilised olewat.

Rõik kahetsa pörsast jäiwad elusse.

Kuusifutaat aga mõtles: „Oleksin ma üleaedsest ju kobe alguses nõuu küsinud, mul oleks nüüd 8 pörsa asemel 12 pörsast.“

Uga kahetsemine oli nüüd ju hilja, sest mis kadunud, see kadunud, mis mööda, see mööda. Uga edespidi lubas ta ettevaatlikum olla.

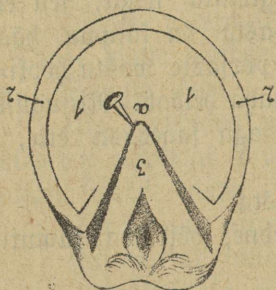
16.

Kõrb mära jõkub naela kabjasse.

Küünile pandi sügisel uus katus ja üks pisike kammer küüni kõrwal tehti walmis.

Naelad ja rauatükid seisiwad mitmel pool õue pääl pori sees maas.

Berepoeg sõidab ühel päeval kartohivli koormaga õue. Kõrb märu, kes jälle tiine oli, hakkas äkitselt lonkama, enne kui koorem määratud kohale jõudis. Veel paar sammud ja koorem oleks sihil olnud.

Pilt 41.

Et aga kõrv jalga peaaegu enam sugugi maha ei pannud, pidas pois hobuse kinni ja vaatas järele.

Ta nägi, et tagumise parema jala kabja sees, just pehme liha tipul, üks pikk, laia päraga nael seisis.

Nael ei olnud aga veel sugugi täiesti sees. Naela pää ulatas veel üle kabja kõrguse välja.

Aga iga samm võis naela sügavamale rõhuda (pilt 42). Ehmatanud perepoeg ei lastnud sellepärast jalga mitte enam maha, nii väga hobune ka raputas ja rabeles,

Ta katjus naela käega välja tõmmata, kuna ta hobuse jala oma põlve pääle toetas.

Aga see ei läinud korda.

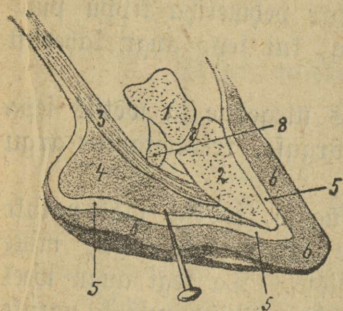
Nüüd hüüdis ta sulase ja isa, kes mitte väga kauget ei olnud.

Nad tulivad rutates. Ühisel jõul saadi nael viimaks juure waevaga välja.

Nüüd toetas hobune jala kaunis raskesti maha. Siiski tuffsatas ta veel wahetewahel, kui jalg maha puutus.

Et üleaedne lähedal wiibis, kutsuti ta sinna ja jutustati temale, mis sündinud.

Üleaedne nifutas rahulolles pääd ja kiitis perepoega, et see hobuse koha kinni pidanud ja järele waadanud, kui hobune enam edasi minna ei tahtnud. Ta ütles, seda tulla väga sagedasti ette, et tähelegi ei pandawat, kui hobune omale naela ehk mingi muu asja kabja sisse sõtkunud. Enamasti olla hooletus selle juures süüdlane, kui koha järele waadata ei tahetawat.

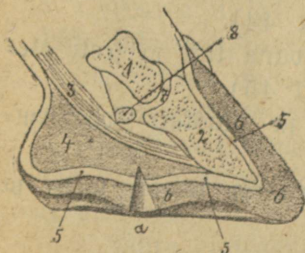
Pilt 42.

Tasasel pinnal ja üsna siledal teel ei minna nael küll mitte enam sügavamale, aga kiivisel teel võivad ta küll veel sisse poole tõugatud saada.

Kui nael ainult kabjanahas (pilt 42) ehk vedrutavas kiirepolstriis olla, siis ei olla haav kardetatav, ja wiga paranewat warsti. Tungiwat nael aga kuni käänusooneni (pilt 42, 3) ehk kabjajafuni, ehk pilbastawat ta kiirluud ehk kabjaluud, siis tulla ifka nii raskeid tagajärjed, et hobused selle kätte surewat.

Üleaedne andis nõuu hobusele jalawannitust teha, mis 10 toobist soojast weest ja 100 grammist Lysolist segatud. Pistekoht tulla wahaga finni panna. Hobust ei tohitawat paar päewa tarwitata, et tee päalne mustus sinna haawasfe ei tungiks ja et astumise ärituse läbi põletik ei tuleks.

Kuusikutaat täitis üleaedse kasku karwa päält, tegi jalawannituse ja pani haawa sisse waha. Et aga töö pakiline, rakendati mära teisel ja kolmandal päewal ometi jälle wanfri ette. Kuusikutaat ei kartnud midagi paha, sest et mära põrmugi ei longanud.

Pilt 43.

Naela kauaks kabja sisse jätmine olla aga wäga kardetatav. Kui naela pää weel nii kaugel wäljas olla, et ta üle kabjaääre wälja ulatab, siis minna nael, iseenesest mõista, iga sammuga sügavamale, ja esiti nii wäikesest haawast wõiwat kardetatav wiga saada. Aga ka siis olla naela kauaks sisse jätmine kardetatav, kui nael ju köhe pääni sisse läinud.

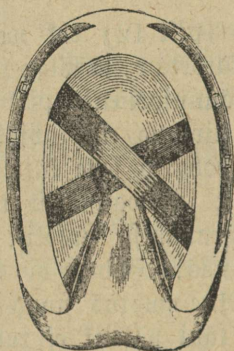
Neljanda päewa hommikul aga märkas perepoeg, et kõrb haiget jalga hoidis. Ta ei tahtnud seda enam sugugi maha panna.

Kutsuti üleaedne. See tõi köhe sepa kaasa. Sepp wõttis raua alt ära ja koputas wasaraga kabjaalust.

Kõrb tufjatas natuke, kui wafar pehmeliha tippu puutus. Suurt walu awaldas ta aga, kui sepp augu lähedust tangidega wajutas.

"Siin on mäda sees," seletas üleaedne ja wõttis sepanoa, millega ta augu kohale ümmarguse, trehtritaolise augu talle sisse puuris (pilt 43 a).

Kui awaus umbes pool tolli sügaw, jooksis jäält natuke werd wälja. Üleaedne puhus selle järele kufesulega, mille ta Lysoli sisse pannud, haawa sisse. Ta tegi augu weel umbes poole tolli wõrra sügawamaks. Nüüd tuli ka natuke mäda wälja. Jalg pandi natukeseks Lysoli sisse. Et aga hobune ämbri põhja läbi nii sõtuks, pandi ämber telliskivi pääle seisma.

Pilt 44.

Pilt 45.

Jalg jäeti kümneks minutiks ämbriisse ja kuiwatati siis ära. Wäljalõigatud, trehtritaolisesse auku puistati natuke Jodoform-Tannini pulbrit ($\frac{1}{2}$ grammi Jodoformi, 5 grammi Tannini). Raud löödi jälle alla, tald topiti takku täis ja pandi puu liistud pääle (pilt 44).

Nüüd tõmmati jala otsa üks wana kott ja seoti olekõidisega päält poolt jakku kinni (pilt 45).

Jalga leotati iga päew kord ja puistati Jodoform-Tannini auku.

Viie päewa pärast oli haaw peaaegu täiesti terve ja hobust wõidi jälle tööle tarwitada.

Kõrb mära poegib teise forra.

Kõrwile tehtakse jälle warsajulg korda. Neg on mööda ; ta on ju 340 päewa tiine. Udaras on ju piima ja sabaümbrus on natuke sisse langenud. Aga mingi märk ei kuuluta eesolewat sündimist.

Aga olgu, mis on, ette on tarwis waadata.

Sellepärast mõetakse kõrwil rauad alt ja wiidakse ta warsajulgu.

Täna on parajasti küünlapäew.

Berepoeg ja sulane wiibiswad kõrtsis. Alles keskööl tulewad nad kodu.

Warsti jääwad nad raskesti magama, sest joodud õlu ja wiin täidab oma kohust.

Nende magamise tuba on aga just hobustetalli kõrwal.

Kui nende mõlemate kodutuleku järele talus kõik wait jäi, jõudis kõrwile paras tund kätte.

Tuliwad wäitused, esiti fergemad, siis ifka raskemad, suuremad.

Mära käis rahutult edasi ja tagasi, heitis maha ja fargas jälle üles. See ei sündinud muidugi ilma mürinata.

Berepoeg arwas küll laks korda mürinat ja kahinat kuulwat, aga ta ei saanud dieti aru, kas see ilmsi wõi unes oli. Tema kõrwus kõlas alles lõõtsapilli häääl.

Ta ei ärganud mitte.

Ra sulane magas hommikuni.

Waheajal läks sünnitamine loomulikul teel edasi. Bee-põis tuli sugupraost wälja, läks ifka suuremaks ja suuremaks. Müüd tuli weel fange wäitus, ja kott tuli terwelt ühes warsaga wälja.

Selsamal silmapilgul fargas mära üles. Ta nuusutas kotti. Ei warja tulnud talle jäätt ühtegi wastu. Kott ei awanenud.

Mära ei teadnud end aidata. Ta kraapis küll jalaga

ja hirnatas, aga keegi ei tulnud. Perepoeg ja sulane nägiwad und ja uinusiwad edasi. Weefott jäi pikkamisi üsna rahuliseks ja waiksiks.

Mära ootas kannatlikult hommikuni. Hirnumisega teretas ta unise sulase tulekut. Ta ei lähenenud mitte ruhele, kui sulane sinna toitu pani. Ta keeras end ümber ja nuusutas midagi, mis ta taga maas oli.

Alles nüüd hakkas sulane waatama Laterna walgusel nägi ta põhu sees suurt, ümmargust kotti.

Nüüd alles saab ta asjast aru: mära oli öösel poeginud.

Ta jooksis tuppa ja äratas kõige päält perepoja üles, siis peremehe.

Kui Kuusiku taat kuulis, et mära poeginud, kargas ta kähku üles, wõttis mõne hilbu ümber ja jooksis talli.

Tõsi! Kõrb oli poja toonud.

Ka üleaedne kutsuti.

Kuusikutaat rebis kobe kotti lõhki. Wälja tuli ilus täkwarjs, kes ennast aga mitte enam ei liigutanud.

Taat katsus teda elustada, lõi talle rinna, küljeluude ja tühimuse pääle, aga asjata!

Ta silitas ja hõõrus rinnakohti, walas warjale külma wett päha. Ei midagi.

Warjs oli surmud ja jäi surnuks.

Kähku tuli ka üleaedne. Warja kobiles märkas ta, et see ju jääkülma oli, ja teatas, et sündimine wististi ju mitme tunni eest olnud.

Kui ta aga ka perepoja ja sulase unisele näole waatas, sai talle peagi selgeks, mispärast nad öösel mära tegewust ei olnud kuulnud.

Kuusiku taadi nagu wenis pikaks. Warjs oli kadunud ja jäigi kadunuks.

Sündimine oli seekord nii kerge ja õnnelik, aga siisgi läks warjs inimeste kergemeelse ja hooletuse pärast kaduma. Oleskiwad perepoeg ja sulane kõrtsi minemata jätnud — mis üleüldse väga laitmise wäärt wiis on — ehk oleskiwad nad wähemalt õigel ajal kodugi tulnud, vähem nofasthanult

fodu tulnud, nad oleksivad kindlasti tallis sündivat müra kuulnud ja üles ärkama pidanud. Nüüd aga oli kõik kadunud.

Siis aga oleks järele waadatud ja fott lõhki rebitud, ning warsõ oleks elanud.

Üleaedne ütles, et märasid, kel poegimist oodata, hoolega peab tähele pandama.

„Poegimine sünnib sagedasti nii ruttu ja ilma mingi eesmärgita, et sagedasti hiljaks jäädakse. Sünnib warsõ koti sees ilmale, mis sagedasti ette tuleb, siis lämmastab ta warsti ära, kui kedagi juures ei ole, kes koti lõhki rebiks,“ rääkis üleaedne.

See õpetus, mida üleaedne ju warem Kuusikutaadile ja ta rahwale andnud oli unustatud. Nüüd oli kahju läbi targaks saadud.

Mis oli aga nüüd māraga teha! Tema udar oli piima pingul täis.

Üleaedne käskis teda kõige päält lüpsata. Ka ütles ta hää olewat, kui mārā päewal kolm korda, iga kord pool tundi, waiba all õues warjulises kohas kõnnitatakse. Toiduks soowis ta natuke heinu ja kaeraõlehekõliid. Kaeru ja jahujooki ei tohitawat anda. Teisel ja kolmandal päewal pidi piim weel wälja lüpsatama, siis kadus ta ise. Neljandal päewal tohiti jälle natuke kaeru anda, ka wõidi heinu ju enam lubada. Wiendal päewal pandi mārā pooleks tunniks saani ette.

Üheksandal päewal otõis ta ju jälle. Kümnendal lasti ta täfu juurde. Ta jäi jälle tiineks.

Täff saab mustakõuse haiguse ja sureb.

Märtsikuu oli käes.

Webruarikuu wiimastel päewadel ja märtsikuu algul oli wāga kole ilm. Tuisk ja torm mōllas, et hoia filmad.

Kewade oli seeford väga wara tulnud. Lumi oli ju sulamas, teed põhjatunud. Põldudel ja aasadel seisis paks furd uut wesiist lund.

Kuusikutaadi hobustel polnud mingit tööd. Nad puhkasiwad tallis. Oleks küll tarwis olnud metsa sõita, aga teed oliwad nii põhjatunud, et Kuusikutaat selle nõuu warsti metsa heitis ja hobused talli jättis.

Baari päewa eest oli ilm muutunud. Päike sulatas päewal lume waiba ära, ja idatuul kuiwatas põllud ja teed.

„Homme sõidad täku ja ruunaga metsa.“ „Buid on tarwis tulla,“ ütles Kuusiku taat õhtul sulasele. „Hobused on ju küllalt kaua tallis seisnud ja kasutumalt kaeru õginud,“ lissas ta pomisedes juurde.

Sulane ei lausunud selle pääle musta ega walget. Ta läks talli ja walmistas end homse sõidu wastu.

Juba enne walget pidi ta ära minema. Mets oli kaunis kaugel ja sellepärast oli waja rutata, kui lõunaks taheti tagasi jõuda.

Õõ oli kibe külml.

Kui sulane hommikul hobust wantri ette rakendas, oli tee külmanud; lund oli natuke sadanud. Külml idatuul wingus üle põldude. Heledasti särasiwad tähed taewa küljes.

Ergult traawisiwad hobused teed mööda edasi. Nad oliwad wiimased kümme päewa tallis puhunud ja nüüd väga tragid. Iseäranis üleannetu näitas täff olewat. Alguses katsus koguni mitu forda lõhkuma hakata ja minema tormata.

Sulasel oli hobuste üleannetusest hää meel. Ta oli nende pääle uhke. Beremees oli teda nende rawitsemise pärast mitu forda kiitnud.

Esimesed werstad kadusiwad lennates.

Wiienda wersta pääle aga hakkas lugu pikkamisi muutuma.

Esiti nii üleannetu täff jäi teisest ju maha. Nähtawasti pidas ta traawimist raskest. Sulane usub, et täff laisaks jäänud ja wihasstab.

Ta nõksab talle piitsaga.

Aga see ainult aitab mõne filmapilgu. Nüüd ei taha täff enam sugugi traawida. Ühtlasi näeb sulane, et täff pare-

mat tagumist jalga enam hästi ei tahta maha panna, waid taga weab.

See paneb sulast ometi natuke mõtlema. Ta astub wankri päält maha ja waatab, kas hobune enesele wabest mõnda kiwi raua alla pole sõtkunud.

Ta ei leia midagi.

Rahustatult läheb ta jälle wankrisse. Aga täkk läheb weel wiletsamini edasi kui enne. Weel mõni samm, ja ta ähwardab maha kukkuda. Pääle selle näeb sulane, et haige täkk üle kõige keha higitsema hakkab.

Tee ääres on üks talu. Minult sada sammu on weel sinna. Aga ka ainult suure waewaga jõuab sulane oma hobustega weel sinna.

Ruttu rafendab ta täku wankri eest lahti. Talu peremees awab lahkesti oma sooja härjalauda. ukse.

Sinna wiidakse haige täkk.

Teine hobune kaetakse waibaga finni ja jäetakse õue.

Sulane arwab, hobust peaks tublisti õletuustidega hõõruma.

See sünnib. Täkk tahab küll ikka ja ikka jälle maha heita, aga sulane ei lasa, annab talle piitsa.

Õgeda punnimisega hakkab täkk wiimaks kufsema. Sulane näeb, et kufi must kui tint on.

Perenaene toob warsti pudeliga sooja kohwi ja peremees napsipudeli. Kohwi sisse walab ta umbes pool tassi täit napsi. See segu kallatakse täkule suhu.

Täkk wõtab seda kaunis häämeelega wastu. Selle juures hõõrutakse teda õletuustide ja harjaga kõigest jõuust.

Higitsemine kaob pikkamisi jälle ja täkk ei katsugi enam maha heita.

Tunni pärast on ta jälle erk nagu ennegi. Ettepanud toitu sööb ta isuga, kuigi weel natuke pikkamisi.

Rahe tunni pärast usub sulane, et hobused jälle wõib wankri ette rafendada. Aga ta ei usu siiski enam edasi — metsa — sõita, waid keerab ümber, et asjalugu kodus teatada.

Kuusiku taat imestab wäga, kui sulast nii ruttu tagasi tulewat näeb, ja nimelt ilma puudeta.

Sulane teatab, et täff haigeks jäänud ja werd kusenud; aga ta olla warsti jälle toibunud, niipea kui sooja lauta saanud.

Kuusiku taat kuulab seda ainult poole kõrwaga. Ta silmitsseb tätku. Haigusel pole märkigi näha.

Täff sööb suure isuga.

Wihaselt pöörab peremees sulase poole ja pahandab temaga tublisti, et ta niisuguse lolluse pärast kodu tagasi tulnud. Ta oleks pidanud edasi sõitma, arwas taat. Üsna iheäranis pahandas ta aga sellepärast, et sulane täku wõdrasse lauta wiinud. Sõpul ütles ta weel, et sulane kobe kodu pidawat sõitma, kui teine kord weel niisugune asi ette tulewat. Wõdrasse lauta ja talli panemist ta ei salliwat, sest et ial teada ei wõidawat, mis haigust loom jäält wõiwat kaasa tuua.

Kuusiku taat ei olnud seda sugugi weel ära unustanud, mis ta ise „Samaa hotelli“ tallist kodu toonud.

Sulane ei lausunud musta ega walget. Tufaselt läks ta tööle. Ta oli kiitust oodanud, ja sai nüüd sajataada pääle!

Teisel päewal saadeti hobused jälle metsa.

Ei mingit õnnetust.

Ra teiselt ja kolmandalt metsasõidult tuliwad hobused terwelt ja rõõmsasti tagasi.

Peagi oli kõik unustatud.

Raks nädalat läks mööda. Ilm muutus. Külmi wihm ja lumefadu waheldasiwad. Hobused pidiwad selle pärast jälle wiis päewa tallis puhkama.

Wähe ajal oli fewade kätte jõudnud. Ilm oli ilus, aga külm; kare idatuul puhus. Puid pidi edasi weetama.

Ühel selgel, aga tuulisel hommikul oli sulane hobustega jälle teel.

Ninult weel umbes 1½ wersta on puuplatši juurde weel maad, sääl märkab sulane, kuida täff paremat tagumist jalga hoiab. Ra näeb ta, et täff üle ja üle higiga kaetud on, kuna teine hobune üsna kuuw.

Baha aimdus ärkab sulase südamel.

„Kui täff jälle haigeks jääb?“ mõtleb ta.

Pool wersta tagasi seisab kõrts.

Sinna wõiks ta hobuse küll weel wiia, aga ta peaks siis jälle ilma puudeta kodu minema.

Talle tuleb peremehe wali noomitus meelde, ja selle pärast ei julge ta mitte tagasi pöörduda. Puuplats ei ole ju enam kaugel, wähest jõuab ta weel sinna.

Piitsa abil kihutab ta hobused jooksmas.

Täff wõtab kõit jõuu kofku ja lippab edasi.

Jõutakse metsa. Sulane rakendab hobused lahti, paneb neile waibad pääle ja weab warjuliste puude alla.

Suuraiujad aitawad puid wankrisse laduda. Warsti on koorm pääl. Sulane ruttab, kuda juudab, sest täff on ju paar korda maha heita katjunud.

Wiimaks ometi on koorem pääl. Häda korral wõib sulane täku umbes kaks wersta eemal seiswasse kõrtfi jätta.

Hobused rakendatakse ette. On aga ka wiimne aeg. Täff juudab end weel waewalt jalul hoida, higi woolab tal ojadena maha.

Koorem liigub minema.

Täff ahwardab maha kukkuda. Sulane annab piitsa. Üks werst on ju ära käidud. Weel üks werst ja päästew tall on käes.

Täff sammub juure waewaga edasi. Weel käidakse pool wersta. Siis aga langeb täff maha.

Sulane piitsutab ta jälle püsti.

Weel umbes weerand wersta käib ta edasi. Siis aga on ta jõud otsas. Ta kukub maha. Ei piits, ei tõmbamine, ei tõstmine, ei hääd sõnad aita surmakandidaati enam jalule.

Sulane rakendab ta eest lahti ja lohistab tee äärde. Ra wankri lükkab ta tee äärde, et tee lahti oleks, siis wõtab ta ka terve hobuse wankri eest ja wiib läheda kõrtfi juurde, kus ta kõrtsimehele asjaloo teada annab.

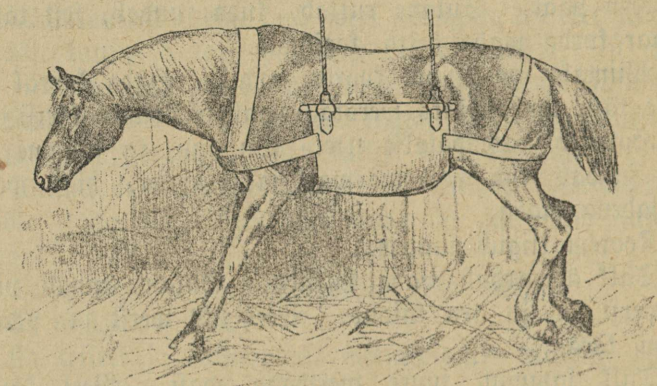
Kõrtsimees ruttab sulastega haige hobuse juurde. Redelite ja kottidega katjutakse hobust üles tõsta. Asjata. Pool tundi tehtakse ilmaaegu tööd.

Sulane palub selle järele kõrtsimehelt tühja wankert. Suur hulk õlgi pandakse wankri põhja. Ühe külje rattad wõetakse otsast ära ja siis tõmmatakse haige hobune laenatud wankrisse.

Poole tunnise töö järele on täkk wankris ja rattad pandakse jälle telgede otsa. Hulk põhku ja õlgi pandakse täkule päale, et tal soe oleks. Kõrb ja kõrtsimehe hobune pandakse wankri ette, ja nüüd läheb sõit Kuusiku poole.

Kuusiku taat ei ehmata mitte wähe, kui wõdras wanker, mille ees kõrb ja üks wõdras hobune, tema õue sõidab.

Sulane teatab, et ta surmani haige täku wankris on pidanud kodu tooma.

Pilt 46.

Wanker lükatakse just talli ukse ette, wõetakse rattad jälle otsast ära, pandakse talli läwe päale hulk õlgi, ja nüüd lohistatakse waene täkk wankrist talli — warjajulgu.

Waene täkk hoigas ja ägas. Ta katsus küll ka pään üles tõsta, ei suutnud teda aga kaua kanda.

Ruttu kutsutakse üleaedne.

See tuleb ja waatab ja katsub.

Berefoon tujub ainult nõrgasti. Umbes 72 tuju lööb ta minutis. Kõrwad tunduvad külmad. Terve keha on külma higiga kaetud.

Toitu jõbb ta pikkamisi, kus juures ta pää suure waewaga üles tõstab. Ka joob ta ämbriist paari toopi wett juure jänuga.

Üleaedne pistab käe pärasoolikasse (waata pilt 38). Ta tunneb, et põis wäga täis on. Ta wajutab põie pääle, et hobune kusta saaks. See sünnib ka, aga suure waewaga. Aga kusi on must kui tint.

„Täkul on musta kuse haigus — ta on kadunud!“ sõnab üleaedne ehmatanud Kuusiku taadi wastu. „Toodagu filmapilk loomaarst!“

See sünnib.

Üleaedne usub, hää olla, kui hobust waheajal üles tõsta ja rippuma panna saadaks.

Ruttu löödi talli taladesse tugewad raudflambrid. Suur kott toodi ja õmmeldi ta mõlema otsa sisse tugew teiwa pool. Pääle selle õmmeldi koti külge weel wööb, et hobune koti seest ette ehk tahta wälja ei kuckuks (pilt 46).

Nüüd tõmmati hobune üles. Et ta end aga jalgade pääle enam sugugi ei toetanud, ja kott talle wäga sügawasse kubemete sisse wajutas, mille tagajärg raske hingamine oli, siis pidi ta warsti jälle maha tagasi lastama.

Üleaedne arwas, et lootus sugugi otsas ei oleks, kui täkk rippuma matti abil weel wähegi suudaks seissta. Nüüd aga olla lootus ainult õige wäike.

Ta lastis küll weel pudru teha, mis 200. grammist kahelordseltõbehapust natronist, 900. glauberisoolast, jahust ja weest walmistatud, aga kas seegi aitas, kes seda teadis. Sellest pudrust pidi hobune iga tund wiienda osa saama.

Üleaedne lastis sulast kõit täielikult ära jutustada. Ta ütles, see olla suur wigad olnud, et sulane täku weel puu-platfile wedanud, kui ta ju jala järelwedamist märganud. Oleks ta hobuse koha talli wiinud, nagu esimene kord, täkk oleks praegugi jälle terve.

„Kui mustakuse haiguse esimesed märgid ilmuvad, nagu tagumise jala järelwedamine, higi jne., siis on hobuseid kerge päästa, kui nad talli wiidakse ja neid tublisti hõõrutakse,“ ütles üleaedne. „Beetakse neid aga niikaua edasi, kuni

nad tee pääle maha kukuvad ja kraawi pikali jääwad, siis on nad enamasti erandita kadunud."

Kuusfikutaadi süda hakkas seda kuuldes kuuldawasti tufsuma; oli asi nii, siis oli see tema süü, et täff nüüd nii raskesti haige oli. Tema ise oli ju sulast keelanud, et see hobust wõdrasse talli ei tohi wiia, kui sulane esimesel korral asja õieti oli toimetanud.

Kuusfikutaat oli seda aga sulasele ainult sellepärast ütelnud, et tal mustakuse haiguse kardetawusest aimugi ei olnud. Ta ei olnud sellest midagi kuulnud ega lugenud. Lugemisest ei pidanud ta üleüldse suurt lugu ja ei arwanud esimest haigust kuigi tähtsaks.

Hobusele anti walmistatud putru. Paranemist ei märganud, ennem läks lugu weel pahemaks.

Shtu eel suri hobune.

Widewiku ajal tuli arst. Ta andis üleaedsele igas tükis õiguse ja ütles Kuusiku taadile, et see haigus harilikult niisuguste hobuste juures ette tulla, kes mitu päewa tallis puhunud ja keda siis külmal hommikul jälle wantri ette rakendatawat.

Haigust wõidawat aga enamasti eemale hoida, kui hobused enne etterakendamist weerand tunniks õue toodawat ja siis jälle talli tagasi wiidawat. Barem olla aga, kui hobuseid mitmepäewase puhkamise järele esiti kodu lähedal tarwitataks.

Siis wõidawat hobused kergesti talli tuua, niipea kui haiguse märgid ilmuvad, ja hobused on siis päästetud, kui nad ruttu jälle talli saawad.

Kardetaw olla aga see, kui hobustega kohe esimesel puhul kaugele sõidetawat, nagu sel korral kaugele metsa. Tulla haigus tallist kaugele, siis olla nad peaaegu ikka päästmatast kadunud, ütles loomaarst weel lahkudes.

Kuusfikutaat pidas ka selle libeda õpetuse meeles!

Täku surm pidi talle weel muidgi muresid tooma.

Ta lubas ka omale mõne raamatu osta, milles jarnastest asjadest räägitakse, ja neid hoolega lugeda. „Põllumehegi" lubas ta tellida.

Nüüd sai ta küll aru, kui hää see on, et inimene niisuguseid asju tunneb, nagu ta tegelik ja elutark üleaedne.

Üleaedne andis Kuusiku taadile weel nõuu, et ta oma noorema poja põllutöökooli saadaks; sääl olla poisil kõige parem koht enesele tarwilisi teaduseid muretseda.

Kuusiku taadile meeldis see nõuu.

Ta lubas selle järele teha.

Ja ta on sõna pidanud.

19.

Taat ostab hobuse.

Kuusiku taadi täkk oli surnud.

Künniaeg lähenes.

Taat pidi uue hobuse ostma ja palus üleaedset, et see temaga ühes tuleks.

Üleaedset ei olnud aga määratud päetwal wõimalik minna, ja nii pidi taat poja seltsis üksi ja raske südamega teele minema.

Hobustemüüja juures aga sai taadi süda warsti jälle fergemaks. Linnasaks wõttis elutundmata talumehe kui wana, armsa tutwa ja sõbra wastu. See tegi taadi südamele, mida täku surm kurwaks teinud, suurt rõõmu.

Ta ei aimanud, mis mõte kaupmehel temaga oli.

Müüja näitas taadile mitu hobust, leda ta wäga kiitis. Taadile meeldis iseäranis üks kaunis tugew linalakk ruun.

Ta tahtis hobust wälja tuna lasta. Sääl aga palus kaupmees nad enne lõunale. Ka wabandas ta end sellega, et praegu ühtgi sulast kodu ei olla.

Taat wõttis kutsu rõõmu ja tänuga wastu. Tublisti sõi ta poja seltsis ettepanud toitused ning jõi tulist, kanget weini.

Ruttu täitis salakawal kaupmees tühjaks joodud klaasid jälle. Kõige lahkemal kombel ostas ta teisi jorma meelitada.

Ka ta ise tegi, nagu oleks ta tublisti joonud, kuna ta aga ainult wähe jõi.

Kuusiku taat sai peagi rõõmsaks. Ta nägi kõiki asju kõige rahulises walguses.

Seda oli kaupmees oodanud. Nüüd läksiwad nad koos talli linalakka vaatama. Hind, mida kaupmees küsis, oli kaunis paras.

Taat nägi küll, et linalakk, niipea kui tema talli astus, kõrwad ligi pään tõmbas ja hammustada tahtis.

Aga oma joomastuses ei pannud ta seda tähele.

Hobune toodi wälja.

Kui sulane temale lähenes, tõmbas ta kõrwad ligi pään. Kõle hülid kostis sulase suust ja hobune jäi wakka.

Wäljas õues silmitseti hobust. Kuun käis nii sammudes kui traatwides hästi. Ta ei longanud, üks kõik, kas teda pehme ehk kõwa maa pääl weeti, siia ehk sinna käänati ja keerutati.

Ka hästi ilusa kehaga oli ta.

Ta oli alles noor. Üks teine sulane awas linalaka suu ja näitas, et hobune parajasti nurgahambaid wahetawat.

Kuun ei olnud siis weel wiit aastatgi wana.

Kaupmees küsis tema eest 120 rubla, mis looma iluduse pääle waadates sugugi kalliks ei olnud. Taat nõudis kirjalikku tunnistust, et ruun hästi weab ja waga on.

Kaupmees lubas ainult seadusliste wigade wastutamise oma pääle wõtta.

Kaubeldi ja tingiti tükk aega.

Kuusiku taat ei tahtnud ilusast linalakast ilma jääda ja ostis ta wiimaks 110 rubla eest ära.

Kaupmees andis tähe, mille pääl ta ainult ütles, et ruun hää wedaja olla ja end hästi rautada laskwat, muud aga mitte midagi. Ta lubas ruuna teisel päewal kodu saata.

Hää äri üle rõõmus, sõitis Kuusiku taat poja seltsis kodu tagasi ning jutustas üleaedsele kõige lõbusamas tujus, misjuguse hää äri ta teinud.

Taadi rõõmus tuju aga pani üleaedse mõtlema. Ta

tahtis alles ära vodata ja ije näha, mis hää äri see olnud.
Teisel hommikul toodakse linalakf.

Rutsutakse üleaedne. Ka temale meeldib hobune. Ta tahab pahemalt poolt linalakale läheneda. Linalakf tõmbab kõrvad ligi pääd ja waatab talle waenulikult otsa.

„Üsna waga ei näita ta küll mitte olewat!“ sõnas ta.

Ta wiidakse talli ja antakse talle kaeru.

Ruun asub kohe kaerte kallale.

Üleaedne ja taat seisawad tallikuuse ees ja ajawad juttu. Kõitselt kuulewad nad tallis kisa ja mürinat.

Nad kargawad ruttu talli; sulane tuleb neile werise käega wastu ja jutustab, et linalakf teda käest hammustanud, kui ta temale teist forda kaeru ette walanud.

Ruusikutaat ehmatab.

Sulane läheb üleaedse seltsis kaewu juurde, kus haaw puhtaks pestakse. Hobune oli sulast õige tugewasti hammustanud, kont aga näitas weel terve olewat. Üleaedne sõidus kae rätikuga finni ja ütles Ruusikutaadi wastu, kes ka nende juurde tulnud, et kõige parem olla, kui sulane kohe linna kliinikusse lähets.

See nõuu näitas ka taadi meelest kõige parem olewat.

Taat oli waitfeks jäänud. Tasakesi hüüas mõte ta päha, et ta sugugi hää äri polnud teinud.

Üleaedne waitis.

Kui taat küsis, mis ta linalakast arwawat, kehitas ta ainult õlasid ja mõlemad läksiwad üheskoos talli.

Linalakale lähenedes tõmbas ruun jällegi kõrvad ligi pääd ja näitas hambaid.

Ruusikutaadi hirm tõusis. Just selle kohta, kas linalakf ka laudas waga on, kas ta lööb ja hammustab, ei olnud müüja talle tähte andnud.

Teda pidi weel wedamises proowitama.

Suure ettewaatuslega saiwad nad linalakale suuformi päha ja riistad pääle panna.

Ta toodi tallist wälja ja pandi kõrwiga atra ette. Ta käis toredasti, ilma iwata.

Adra ees oli ta üsna waga. Kuusikutaadi süda sai fergemaks.

Hobused tuliwad jälle kodu. Kõbe ilmus jälle linalaka tigidus. Kui perepoeg tema tallis kinni pannud, suukorwi ära wõtnud ja end ümber pöördä tahtis, haaras linalakk ta warrukast kinni ja rebis selle katti.

Wihaselt andis taat talle piitsuga tulise juti.

Wiuhti! Wiuhti! wiskas linalakk tagast üles, nii et õled lendasiwad. Minult kõige suurema ettewaatusega saadi talle süüa anda.

Teisel päewal kündis linalakk niisama hästi kui ennegi.

Aga tigidus tallis ei kadunud.

Kolmandal päewal oli ta nähtawalt rahulisem. Ta lastis pää norusse. Sööki ei söönud ta pooltgi ära. Sellest hoolimata pandi ta adra ette. Aga ainult suure waewaga jõudis ta kõrwile järele. Ta toodi kodu tagasi.

Tigeduse näitas ta nüüd hoopis maha jätnud olemat.

Ilusasti lastis ta end lahti teha. Isutult tuhnis ta toitu.

„Ta näitab haigeks jääwat,“ mõtles taat. „Tahan aga weel homseni odada!“

Linalakk toob nõletõbe talli.

Linalakk oli õõsi heinu waewalt puutumud. Kurwalt, norus pääga, seisis ta tallis.

Kui Kuusikutaat talli tuli, kõhatas linalakk paar korda.

Üsna oma muuduse wiisi wastu oli ta rahulik, kui taat tema juurde astus.

Taat katsus tema kõrwu. Need oliwad juuresi palawad. Kui ta siis sõrme linalaka kõrwa pistis, katsus hobune küll natuke pääd raputada, aga katse jäi ainult katseks. Gemaletõrjumise katseid ta selle juures ei teinud.

Ettepannud toitu ta ei puutunud. Selle vastu nägi Ruusifutaat, et hobuse ninasõõrmetest mäda ila wälja woolas. Wististi oli linalaff haige

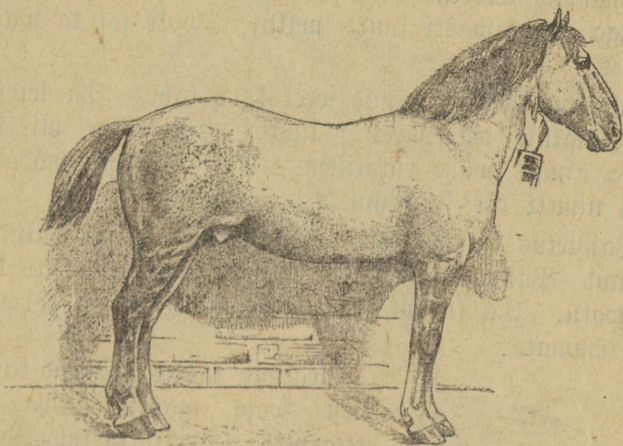
Ruusifutaat läkitas sellepärast jälle üleaedse järele ja laskis teda talli paluda.

Üleaedne tuli warsti ja waatas. Ta katsus weresoont ja leidis, et see minutis 64 tuksu tegi. Wäikese termomeetri pistis ta hobuse pärasoolikasse. Glawa hõbeda sammas tõusis 40,8° kraadi Telsiuse järele.

„Hobusel on palawik,“ tähendas üleaedne.

Rõris tundus suur, õige walus paistetud olewat. Kui üleaedne käega just kõrisõlme alust natuke pigistas (pilt 47), kõhis hobune wäga tugewasti. Rõha tegi hobusele ka walu.

Nüüd oli haigus üleaedsele selgesti teada.

Pilt 47.

„Linalaff on nõletõbe sinu talli toonud,“ sõnas ta taadi poole pöördes. „Wististi hakkab see nüüd ka teistele hobustele külge. See on paha lugu, et just nüüd haigus sinu tallis möllama hakkab, mil hobuseid nii wäga tarwis on.

Kurwalt kuulis taat seda paha teatust. Kui rõõmus

oleks ta nüüd olnud, kui ta seda õnnetuse looma mitte ei oleks kodu toonud!"

Üleaedne arwas küll, et, kui haigus fergem on, siis töbi ju 14. päewa pärast jälle mööda läheb. Kõige päält hõõrutagu linalaka kaela ja kõri nüüd tublisti searaswaga ja pandagu talle siis mähe (pilt 48) ümber.

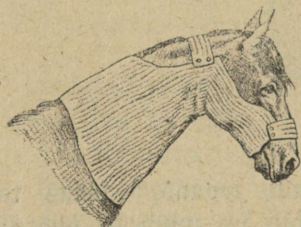
Sisse anda, arwas üleaedne, ei olla esiotsa weel midagi tarwis, sest et palawik enamasti ise jälle lahkuwat. Haigele hobusele aga ärgu külma wett antagu, waid ainult leiget jooki. Ka olla hää, kui talle keedetud otre antaks, niipea kui ta jälle sööma hakkab.

Ka teisi hobuseid waatas üleaedne. Neil ei olnud aga weel midagi wiga.

Teisel hommikul katsus linalakk jälle natuke süüa. Ta sõi ettepanud keedetud otre ja õrnu heinu. Närimine tegi talle aga nähtawasti suurt walu. Jooki jõi ta wäiksetes sõõmudes.

Üleaedne katsus hobuse weel kord läbi. Ta leidis, et palawik natuke wähemaks jäänud. Hingamine oli kaunis ferge ja ainult wähe rutulisem. Aga kõha ja mädase ila woolus nimelt oli suurdunud.

Paistetud (muht) kõris oli suuremaks ja walusamaks muutunud. Puudutamise ja kobimise puhul awaldas hobune suurt walu. Ta katsus jälle hammustadagi ja kõrwu ligi pään tõmmata.

Pilt 48.

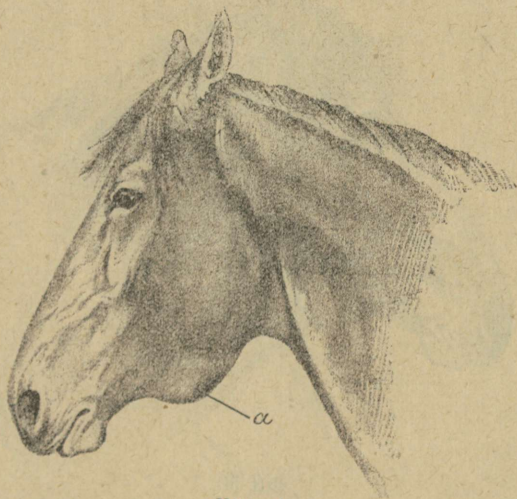
Üleaedne käs kis keedetud kartohw-litest sooje mähitusi teha. Seks otstarbeks täideti kartohwliid, mis weega ja natukese piimaga paksuks pudruks keedetud, kotikese sisse ja lükati see kartohwlikotike mähkme alla kõri pääle.

Hobusele meeldis see wäga. Iga kümne minuti jäwle pidi uus mähe pandama. Dõsel, arwas üleaedne, olla sellestgi küll, kui mähkme alla pudru asemel takkusiid pandaks, sest

et pudrukoti vahetamine iga kümne minuti pärast tülitaw olla, liiatigi, et sulane kliinikus wiibis.

Kolmandal päeval oli muhk ju natuke pehmemaks muutunud. Ka isu oli parem. Palawik peaaegu kadunud. Lima (ila) woolus ninast aga oli õige suureks läinud. Hobune kõhis väga sagedasti, fiisgi näitas kõha haigele ju vähem walu tegewat kui enne. Kõha oli väga kange ja lahtine. Iga kõhahoo puhul tuli ninast suur hulk mädast lima wälja.

Neljandal päeval oli muhk ju kaunis pehmeks saanud. Ta oli umbes lapse rusika suurune (pilt 49). Wiendal päeval otsustas üleaedne muhku terawa noaga lahti lõigata. Ta ütles see ei olla otstarbelik, kui seda looduse hoolde

Pilt 49.

jätawat. Rauema kõhklemise puhul olla wadata, et mädane- mine ühe jao nahka ära rikub, mis kiini kaswamist väga wõiwat wiiwitada. Hää olla ka muhku warsti awada, et ägedad walud muhu ümber wäheneksiwad.

Kuusiku taat oli sellega täiesti nõuus. Ta ei teadnud ju mingit paremat nõuu ja jättis otsuseandmise häämeelega üleaedse hoolde.

Üleaedne tõmbas selle järele klaasise tõe Lysoli

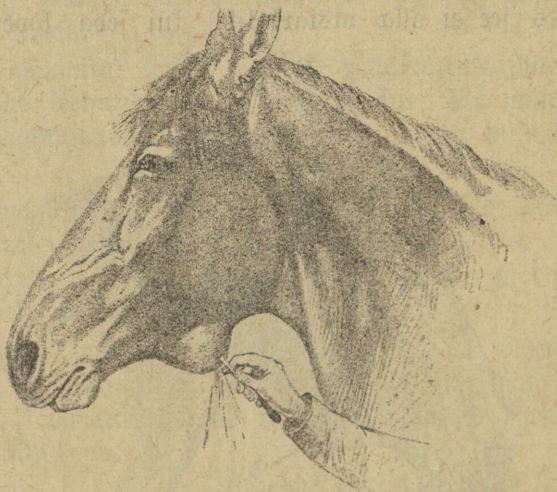
tastust. Ühesse sooja weega täidetud manasse tassil valas ta umbes 20 tilka. Sellesse segusse kastis ta sulenoa tera ja puhastas seda tublisti Lysoli weega, mille järele ta noa puhta rätiku sees jälle ära kuivatatas.

Hobune võeti lahti ja viidi väljale õue.

Kurwalt lastis ta päälõngu.

Pöidla ja esimese sõrme vahel võttis üleaedne seda viisi noa, et nootsa umbes tolli lahti jäi.

Selle lahtrise otsa pistis ta siis muhu kõige pehmemasse kohta sisse pilt 50). Välja tõmmates pikendas ta haava edasipoolsele, nii et haavatas umbes tolli pikaks sai.

Pilt 50.

Suur hull mäda, peaaegu pool toopi, woolas väljale, niipea kui nuga sisse pisteti. Hästi puhastatud väikese sõrme katsus üleaedne veel haava läbi. Suur mädakoobas oli olemas. Waewalt tõmbas üleaedne sõrme jälle väljale, kui uus foku mäda väljale woolas.

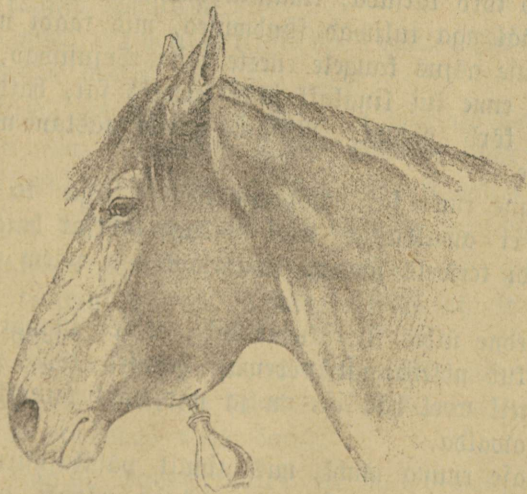
Üleaedne lastis ühe suurema kausi umbes kahe toopi sooja weega tulla. Sellesse weesse valas ta umbes 10 grammi Lysoli. Gummipritsiga pritsiti siis haava tublisti puhtaks pilt 51). Lõpuks võttis ta veel tüki puhastatud

puuvillu, fastis Lysoliwee sisse ja toppis haawasje Piiskese
osa sissetopitud puuvilladest jättis ta weel haawast wälja.
Siis ütles ta Kuusikutaadile, et see kolm korda päewas
felle puuvillatropisje pidawat haawa seest wälja tõmbama,
haawa Lysoliweega wälja pritsima ja lõwul jälle uue puu-
willa tropisje, mis Lysoli wee fitse kastetud, haawasje
pistma.

Muidu nii kuri ja tige hobune ei pannud põrmugi
wastu. Talle näis arstimine meeldiwat.

Linalakk wiidi talli tagasi.

Ta läks kohe ruhe juurde ja hakkas hommikul ülejätud
toiduriismeid nosima. Närimine lüks ju palju paremini
kui enne.

Bilt 51.

Seda nägi taat rõõmuga. Paranemine edenes nähtawasti.

Pärast lõunat sõi linalakk umbes $\frac{3}{4}$ oma harilisest
taeraportsjonist ära.

Üks asi aga tahtis taadile wähem meeldida. Kui pere-
poeg õhtul linalakale kaeru ja hekslid ruhte kaldas ja lahkuda
tahtis, napsas linalak tema järele ja rebis ta kuue katti.
Taat oli ju uskunud, et haigus hobuse paremaks teinud, ja

oli selle üle väga rõõmus olnud. Nüüd oli ta aga paranemise üle väga kahewahel.

Teisel hommikul toodi linalaff jälle tallist wälja ja pritsiti ta muhk puhtaks, nagu üleaedne õpetanud. Hobune oli kaunis rahulik.

Talli jõudes aga näitas ta perepojale hambaid. Paranemine edenes ruttu. Röha kadus, limawoolus wähenes iga päewaga, ja wiie päewa järele kaswas haaw finni.

Edenewa paranemisega tuli ka hobuse wana tigidus tagasi, nii et temaga ümberkäimine väga kardetawaks sai. Talle pidi suukorw pähe pandama, mis ainult söömise ajaks ära wõeti

Kuusikutaat kaebas üleaedsele oma häda. See ütles, ta tahtwad kord katsuda, linalaka hammustamist ära ha-jutada. Sääal aga tuliwad sündmused, mis taadi mure linalaka tigiduse asjus kaugele eneste taha tõrjusiwad.

Weel enne kui linalaff jälle terweks sai, hakkasiwad ka kimmel ja kõrb õhima. Niisama jättis aastane wars sõömise järele.

Punane ruun sai paistetuse kõrissi, aga ta sõi weel hästi ja ei awaldanud wael midagi tähtsat haigusemärki. Teda wõidi terweks saanud linalakaga iga päew adra ette panna.

Üleaedne ütles Kuusiku taadile, et see sugugi kardetaw ei olla, kui nõlehaigust pödwad hobused tööle pandawat, seni kui neil weel hää isu on ja nad weel mingit palawiku märki ei awalda.

Punase ruuna muhk, mis ainult pähklaasuuruseks paisus, walmis ruttu; juba mõne päewa pärast wõidi talle auk sisse torgata. Sellega oli ruunal ka terve haigus mööda.

Rimlile tuli warsti palawik. Neelatamine tegi talle nähtawasti suurt walu. Niisagedasti kui kimmel jõi, woolas üks osa sellest jälle wälja.

Kõri pääle wajutamise puhul awaldas kimmel suurt walu. Söömise sündis ainult pikkamisi, ehk tal küll nähtawasti weel isu oli.

Hingamine ei olnud mitte iseäranis rutuline ja raske. Kui takistawat neelatamist (kugistamist) ei oleks olnud, siis oleks uskuda võinud, et loom terve. Kõrisesse tekkis väike muhk, mis niisama ruttu walmis.

Üleaedne arwas, kimmel saawat wististi mädamuhu kõriõlme kohta ehk lõua alla. Sellepärast lastis ta hobusele nõlemähkme kaela ümber panna ja kartohwlipudrugaga täidetud kotisele selle alla pista, selle kohta pääle, kust kõrialune paisetanud oli.

Waris jäi õige wäsinuks ja kurwaks. Ta kõhis terve päewa. Limast mäda woolas ühte puhku ninasõõrmetest wälja.

Kõrisesse ilmus walus paistetud. Lõuaalune aga jäi terveks. Neelatamise raskust polnud märgata. Waris hingas kaunis rahulikult.

Soojus pärasoolikas tõusis 39,8 pääle. Sellesse kõrgusesse jäi ta terve nädal.

Mitme päewa pärast tekkis ka warjale walus paistetud lõua alla. Üleaedne lastis mähkme ümber panna ja selle alla pudrukoti pista. Paistetud oli väga walus.

Kõige pahem lugu oli aga kõrwil, kes jällegi tiine.

Üleaedne tundis, et weresoon ainult 52 tuksu minutis tegi, ja soojamõõtja näitas pärasoolikas ainult 39,6° Celsiuse järele.

Ka muhud kõri küljes ei olnud iseäranis hääd. Aga suur walu oli kõriõlme kohal. Neelamine tegi walu, ja hingamine oli väga raskendatud.

Hingamise puhul kuuldi ka wilistawat ja kurisewat häält, mis aga kohe jälle wähenes, kui kõhahoop õhutoru ja kõriõlme limast puhtaks teinud. Ajuti sõi hobune pikkamisi natuke heinu ja keedetud otre.

Suurdekutsutud üleaedne arwas, et kõrwil märalt iseäranis kõriõlm haigeks jäänud ja häälelõhe paistetunud olla. See olek, tähendas ta, olla ahwardawa lämmastuse hädaohu pärast väga kardetaw.

Kuusiku taat ehmatas rängasti. Kõrb oli ta kõige

parem hobune, ja kahelja nädala pärast pidi ta wara tooma!

Esiti uskus üleaedne, parandamine olla ehk weel võimalik, kui niiskesoe lapp hobuse kaela pääl hoitaks.

Taat oli kõigega rahul. Tal enesel ei olnud ju arstimisest aimugi.

Ruttu toodi tükk linast riidet ja ämbri täis külma wett. Riie kasteti wette, wäänati tublisti wälja ja pandi hobuse kaela pääle. Märja riide pääle pani üleaedne weel suure tüki pergamendi paberit, nii et märg lapp täiesti paberist kaetud oli. Pergamendi paberi pääle pandi weel mitmekorra kookupandud waiw ja seoti siis kõik see kupaatus wõõga finni (pilt 52). Pääle selle pistis üleaedne weel paari uut kabjanaela riidest läbi, et see paremini finni seisaks (pilt 53).

Weerand tunni pärast pistis üleaedne käe mähkme alla. Ta leidis, et rätik ju soojaks läinud. Shtuni lootis ta ju tähtsat paranemist märgata.

Kuusiku taat ei läinud kõrwi juurest enam aragi. Tund tunni järele ootas ta paranemist. Hingamine ei läinud mitte kergemaks, otse ümber pöördud, hobuse hing jäi mitu torda finni; ta ahwardas ära läkastada. Kui hoog mööda, oli hingamine küll jälle parem, ja kõrb sõi jälle natukesi.

Heäranis paha hoog oli hobusel õhtu eel.

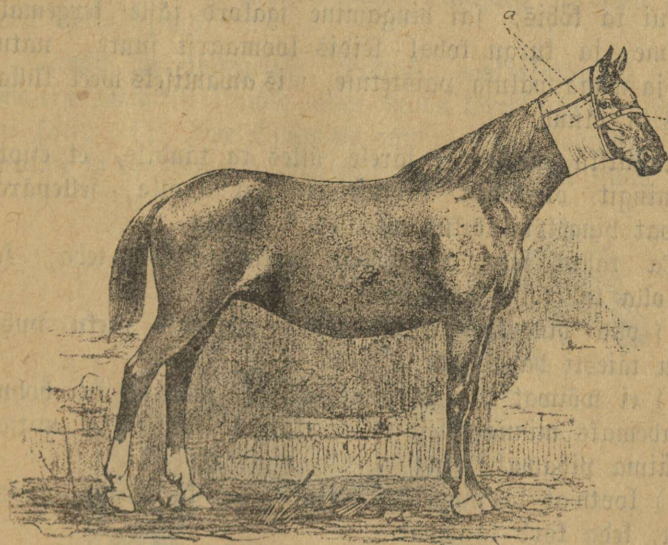
Taat lastis jälle üleaedse kutsuda.

See tuli ja nägi ehmatades, et kõrb enam mitu sekundi hingata ei saanud. Niiskesoe lapp ei olnud ehitofa weel midagi aidanud, otse ümber pöördud, asi näitas weel pahemaks läinud olewat. Kui asi mõneks ajaks nii jäi, wõis hobune öösel läkastuse surma surra. Üleaedne kartis, et ta niiske lapiga efsinud ja lastis selle jälle ära wõtta. Märja mähkme asemele pani ta hobusele nõlemähkme kaela ümber ja toppis puuwillu selle alla.

Pääle selle käskis üleaedne kofe loomaarsti kutsuda, sest et õhufõri lõikus pidi ette wõetama.

Kui Kuusiku taat „lõikamist“ kuulis, ehmatas ta wäga.

Uleaedne rahutas teda aga ja ütles, et õhufõri lõikus kaunis hädaohuta olla, kui ta õigel ajal toimetatawat.

Pilt 52.

Pilt 53.

Linalaff, kes ju terweks saanud, pandi rakkesse ja perepoeg sõitis linna; 2 $\frac{1}{2}$ tunni pärast jõudis ta loomaarsti ja tagasi.

Linalaffa kiitis perepoeg väga. Ta olla hää sõitja, wirt ja sõnakuulelik, ning ei kartwat midagi.

Talli wiies oleks ta aga perepoega peaaegu jälle hammustanud. Paras piitsahoop aga keelas teda seda tegemast.

„Kui ta ometi hammustamise maha jätaks,“ ohkas taat, „siis oleks ta õige tubli ja hää hobune!“

Loomaarst katsus kõrwi läbi. Weresoon löi nüüd minutis 58 taksu, aga need taksud olitwad täielised ja tugewad. Parasoolika sooju näitas 39, 6 kraadi C. järele. Kõrgemas palawikku siis ei olnud.

Kõrb sõi ta õige kauni ifuga ette pandud toitu. Hinga=

mine oli natuke fergemaks saanud. Minult wahete wahel haaras hobune weel hinge.

Kui ta kõhis, sai hingamine igaford jälle fergemaks. Kõriõlme ja kurgu kohal leidis loomaarst suure, natuke pehme ja wäga walusa paistetuse, mis awamiseks weel küllalt walmis ei olnud.

Rahuliku mõtlemise järele ütles ta taadile, et esiotsa weel mingit otsekohest kartust elu eest ei olla, sellepärast wõidawat hingefõri lõikus weel edasi lükata.

Ta tahta feda aga sellest hoolimata kobe teha, fest selleks olla tal kolm põhjust:

1) olla hingefõri lõikus hobuse praeguse oleku puhul peaaegu täiesti hädaohuta,

2) ei wõiwat ta iga filmapilk süia saada, kui hobuse olef pahemaks minna, fest et ta kangel elawat ja mitmel pool käima pidawat, ning

3) lootwat ta hingefõri lõikuse läbi ka warfa päästa wõiwat, feda kõrb kandwat.

Häämeelega andis Kuusiku taat lõikamiseks luba.

Hobune seoti ruhe küljest lahti ja käänati ümber. Perepoeg pidas teda ohelikku pidi finni. Üleaedne näitas laternaga tuld, fest wahetajal oli ju õõ kätte jõudnud.

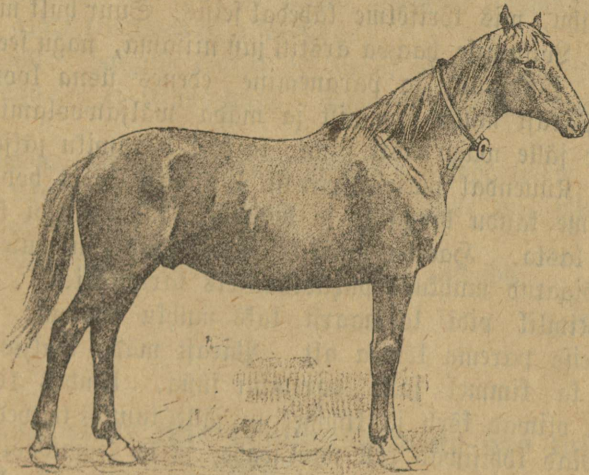
Kuusiku taat tõstis hobuse parema õimele jala üles. Kaela kesktele tegi arst süis üleaedse abiga — wiimasel oli ainult parem käsi prii, pahemas oli tal latern — risti naha süsse woldi. See wolt lõigati süis terawa noaga ruttu kuni hingefõrini läbi. Lõikuse juures tussatas hobune natuke, jäi aga süisgi kaunis rahuliseks. Kui see sündinud, tegi loomaarst hingefõri kabe rõnga wahete augu. Teise noaga, mis otsast nõõbitaoline, lõigati süis neljakandiline kõriluu tükk (2,5 cm. pikk ja 2,5 cm. lai) wälja, kus juures hobune kaunis rahulik oli.

Enne kui tükk täiesti lahti lõigatud oli, wõttis loomaarst ta tangide wahete.

See oli aga ka tarwilik. Kobe läbilõikamise järele tõmbas hobune wäga sügawasti hinge. Kui loomaarst luu-

tükki mitte tangide wahale ei oleks wõtnud, oleks ta õhu tõmbuse mõjul kopsu läinud, mille tagajärg surmatu kopsu-põletik oleks olnud.

Pärast neljamurgelise kõritüki väljalõikamist pistis loomaarst metallist kanüle augu kaudu kõrisse ja kruuwis ta finni (pilt 54). Imelik muutus jõudis nüüd hobusega. Läbi kõrisõlme ja paistetamud häälelõhe hingamine oli nüüd täitsa

Pilt 54.

lõpnud. Hobune hingas weel ainult kanüle läbi, ja hingamine oli jälle kuuldawalt rahulik. Enne nii ärewuses ja pelglik hobune jäi nüüd jälle hoopis rahuliseks. Ta söi pikkamisi ettepanud toitu. Loomaarst näitas üleaedsele kanüle väljawõtmist, puhastamist ja jälle uuesti sisse panemist ja lastis siis niiske-sooja mähtme hobusele jälle kaela ümber panna.

Ta ütles üleaedsele selle küsimise pääle, et niiske mähtme läbi hingamiskõrgikus tõepoolest natuke suurdund ja nimelt sellepärast, et niiske mähe muhtude walmimist tähtsalt edendanud. Edeneva walmimisega pidi aga wajutus ja paistetatus ja sellega ka hingamiskõrgikus suurduma.

Nüüd aga, mil ta hingekõri lahti lõiganud, polka

lääkastust enam karta ja wõidawat sellepärast julgesti niisked lapid hobuse kõri pääl hoida, et muhku mõne päewa pärast lahti s-adafs lõigata. Ta kinnitas, et nüüd enam midagi karta ei olla ja et mära wististi ka pojagi weel terwelt ilmase saawat tooma.

Nagu loomaarst ette kuulutanud, nõnda see ka oli ja läts.

Rahepäewa pärast tuli ta tagasi. Suure ettevaatusega awas ta muhu, mis kõrisõlme lähedal seisis. Suur hull mäda tuli wälja. Lõikamise haawa arstiti just niisama, nagu see linalaka juures sündinud, ja paranemine edenes üsna loomulikult.

Pärast muhu awamist ja mäda wäljawoolamist wõis hobune jälle wäga hästi süüa; ka kõik palawiku jäljed kadusiwad. Kuwendal päewal pärast lõikamist wõis hobune jälle kõrisõlme kaudu hingata, ja hingekõri haaw wõidi kinni kaswada lasta. Haawa pesti sellesama Lysoli sulatusega, mida lahtilõigatud muhkude puhastamiseks tarwitati.

Rimlil pidi loomaarst kaks muhku awama: ühe lõua alt, teise parema kõrwa alt. Pärast mäda wäljawoolamist wõis ka kimmel jälle paremini süüa. Umbes 10 päewa pärast oliwad kõrb ja kimmel ju jälle taunis terwed.

Nad kõhisiwad küll weel wähe, ja ka limawoolus ninast kestis weel umbes nädal aega. Aga pikkamisi kadusiwad nad fiisgi.

Rauemini kestis see warsjal. Pisiikene muhk lõua all wõidi küll warsti awada, aga kaela küljes olewa muhu walmimine wõttis 14 päewa. Warss jäi selle läbi dige nõrgaks ja näotuks. Rui ta enne haigust mitte nii tubli ja tugew ei oleks olnud, oleks ta wäsimuse pärast nüüd tõesti ära surnud. Suure ettevaatusega wõidi wiimaks ka see sügawamal seisaw muhk awada. Haaw kaswas 10 päewa pärast jälle kinni, aga warss jäi weel mõneks nädalaks wäsimuks ja jõuetuks. Alles suwe algul toibus ta jälle, sest et teda mai- ja juunikuul terweks päewaks wälja waba õhu kätte jäeti.

Kõrb tõi digel ajal poja. See oli ilus märawarss, mis hästi kosus.

Kuusiku taadi rõõm oli suur.

Kui üleaedne ford nägi, kuda taat warsa koplis kõnnitas, ütles ta, et loomarsti waja selle eest tänada, et mära ja warsi päästetud saidwad. Ei oleks loomaarst mära hingekõri lahti löiganud, oleks ta selsamal ööl läkastuse surma furnud. Igatahes aga oleks mära hi igekitsikuse tõttu wars emaihus ära furnud.

Seda uskus ka taat ja lubas iseeneses loomaarsti ja üleaedset alati tingimataks usaldada.

Hobuste haiguse pärast oli taadi põllutöö natuke taba jäänud, aga see ei teinud wiga. Seda fibedamini tehti nüüd järele.

Üleaedne arwas ka, et uut hobust ial kobe teiste juurde ei tohita panna, waid ise talli, sest teadmata on, mis haiguse ta kaasa wõib tuua.

Ka seda lubas taat edespidi meeles pidada.

21.

Kuda linalakast tige hammustamine ära wõõrutatakse.

Hobused oliwad kõik jälle terwed ja käiswad tööl. Minult warsi lonkis weel kurwalt ja noorus pääga.

Linalakk aga oli wanaks patuseks jäänud. Juba teist korda oli ta sulast, kes kliinikust juba tagasi tulnud, käe warrest hammustanud. Nähtawasti ei suutnud ta sulast sallida.

Sulase haaw ei olnud aga seekord suurem asi, waid paranes jälle warsti.

Nüüd otjustas Kuusikutaat üleaedse abiga linalaka l hammustamist ära wõõrutada.

Enne aga katsus ta tige dat linalakka hobuse kaupme hele tagasi anda. Nüüd oli tuli takus. Kaupmees tegi, nagu ei oleks tal hobuse wigadest aimugi olnud ja sajatas taati weel pääle, et ta ise hobuse halwaks õpetanud.

Ei olnud midagi teha.

Nüüd pidi linalaka toherdamine algama.

Kuusiku taat läks poja ja üleaedse seltsis talli.

See oli enne lõunat. Sulasele oli käsk antud, ämbriga praegu keedetud, tuliseid naerid talli tuua.

Üleaedne tegi omale ühe orgitse otša terawaks, kui sulane naerid talli tõi. Ta walis naeriste hulgast paraja wälja ja pistis orgitse otša. Orgitse ühes palawa naeriga tõstis ta üles ja lähenes linalaka laternale.

Ühwardades näitas linalakk hambaid.

Aga see ei teinud üleaedset araks.

Ta läks linalakale weel lähemale, nii et hobune temast peaaegu oleks wõinud kinni wõtta.

Ühtselt sirutas ta käe orgitsega ja kuuma naeriga pikka (pilt 55). Wihastelt napjas linalakk naeri suhu ja pigistas

Pilt 55.

seda hammastega. Selsamal filmapilgul aga kargas ta kohkudes tagasi ja lastis hammustatud naeri suust wälja kukkuda.

Ta oli keele otša ja suulae palawa naeriga hullusti ära kõrwetanud.

Üleaedne ulatas linalakale nüüd teise palawa naeri. Seekord aga ei hammustanud hobune enam selle järele, waid jurus end naerist wõimalikult eemale.

Üleaedne hoidis nüüd paljalt kepi sirgu.

Ra seda ei puutunud hobune. Ta oli nüüd üsna araks saanud.

Kõõmuga filmitsefiwad waatajad hobuse olekut.

„Kui see aga kestab,“ tähendas Kuusiku taat.

„Bististi peab seda veel mitu korda kordama! vastas üleaedne.

Lõuna ajal sõi linalakk ainult väga vähe. Suulaest ja keele otsast oli päälmine nahaford maha tulnud ja toidu puutumine tegi hobusele suurt valu.

Kui sulane toidu ruhest jälle ära koristas, sest et linalakk seda ei söönud, ei mõtelnudgi hobune sulast puutuda.

Ta taganes sulasest võimalikult eemale.

Mõne päeva pärast paranes suulagi ja keel jälle ära.

Pikkamisi tuli ka hobuse tigidus jälle tagasi.

Üleaedne arwas, nüüd olla aeg hobuselt ta ebatvõruse ära võõrutada.

Ta andis nõuu, linalakka meelega keppidega ja piitsadega ärritada. Esiotja laskwat ta end nii kergesti hammustama meelitada.

Kiipea kui ta aga mööda läinud asjad ära unustawat ja jälle ettepannud asja järele napsawat, pidawat talle jälle kuum naeris ette antama.

Kui ta teist korda veel keele ja suulae ära põletawat, ei saawat ta enam ial hammustama.

Nõnda siis ka tehti.

Sulane ja perepoeg läksivad orgitsega, mille otsas kuum naeris, talli. Sulane hoidis hobusele kase oksa nina ette. Esiot taganes linalakk arast tagasi.

Uga pikkamisi ärkas wana kird.

Wihaselt napsas ta äkitselt oksa järele. Sulane tõmbas oksa aga ruttu tagasi.

Seda tehti mitu korda. Linalakk katsus igal kombel oksa kätte saada, et ta aga kaunis lühidelt kinni seotud, oliwad kõik need katsed asjata.

Äkitselt pistis perepoeg kuuma naeri tema lähedale. Hobune arwas, et see oks on ja hammustas wihaselt naerisje.

Kisendades taganes ta tagasi. Ta oli teistkorda suulae ja keele ära kõrwetanud.

Nüüd oli ta jäädvasti parandatud.

Üleaedne andis nõuu, katsutagu linalakka lähematel päewadel weel igapidi ärritada, nimelt asjade tema poole ulatamisega.

Seda tehti.

Aga üksigi wägi ei oleks hobust enam hammustama fundinud. Ta ei tahtnud enam kolmandat korda suud ära põletada.

Kui haawad teist korda paranenud, andis üleaedne nõuu, linalakka mitte enam ärritada, waid temaga rahulikult ja sõbralikult ümber käia.

Peaks ta aga weel kord hammustamise hinu awaldama, siis pidawat teda weel kord sunnitama, kuuma naerist hammustama.

Aga seda ei olnud enam tarwis. Linalakk oli hammustamise hoopis ära unustanud ja ei mõtelnudgi enam selle pääle.

Ta oli muidu hää sõidu- ja weohobune, ning Kuusiku taat oli oma hobuseostmisega, kes talle niipalju muret teinud, wiimaks üsna rahul.

Lõbusasti ütles ta ühel õhtul üleaedselle:

„Lähemal korral tahan jälle mõne tigeada hobuse osta ja talt siis hammustamise ära wõõrutada.“

Üleaedne aga ei olnud sellega mitte üsna rahul ja wastas: et iga hobust mitte nii kerge ei olla ära wõõrutada kui linalakka, sest et nii mõnigi nendest, pärast jälle hammustama hakkawat. Ka ei olla see tegu igakord mitte üsna hädaohuta. Kes selle juures oskamata on, wõiwat warsti naeri asemel kae hobusesuhu panna; teadagi, mis siis selle tagajärg on.

See wõiwat aga ka siis ette tulla, kui hobune kõwasti finni ei olla, ehk kui ta oheliku katki kiskuwat.

Teised hobused jälle, keda sel kombel wõõrutatawat, saawat araks ja ei lastawat omale selle järele kudagi moodi enam päitseid päha panna.

See tegu olla ainult siis otstarbelik, kui teist teed ei ole, kas hobune ära müüa, ära tappa ehk — temalt hammustamine ära võõrutada.

Rõige rassem, tähendas üleaedne, olla hammustamise võõrutamine vanemate hobuste juures. Nooremate juures olla see kergem, nagu seda nüüdgi linalaka juures nähtud.

22.

Sugufuldi nõgesetõbi.

Tüdruk, kes figu sõotis, teatas lõunaajal peremehele, et sugufult lõunaajal ei olla sõõnud.

Kuusiku taat läks lauta ja nägi, et ta ilus Inglise kult põhu sisse oli roomanud, ja et ta toit ruhes alles puutumata oli.

Taat võttis witja, läks sellega lauta ning ajas fuldi jalule.

Rõõgatades ja turtfudes tõusis figa püsti.

Taat aga nägi nüüd, et fuldi kõht mõlemalt poolt punaseid, viiekümnekopikalise hõberaha suuruseid plekkisid nagu üle külmatud oli.

Taadi süda sai rahutuks.

Nastal enne seda möllas punataud figade keäkel, ja suur hulk figu juri.

„See on wististi punataud,“ mõtles ta, „ja kõik minu sead on siis kadunud.“

Ruttu jookseb ta üleaedse juurde ja jutustab temale, mis ta fuldi juures näinud.

Üleaedne ruttab ühes Kuusiku taadiga sealauta. Riipea kui ta kulti näeb, läheb ta tõsine nagu rõõmsamaks, ja

naerdes ütleb ta taadile, et see haigus sugugi kardetaw ei olla, see ei olla mitte sigade punataud (Schweinerotlauf), waid sigade juures sagedasti ettetulew nõgejetõbi, mis ainult harwa haiget looma surma saatiwat.

Üleaedne ütles, et punaste plekkidega midagi ärgu pääle hakatagu; küll aga olla hää, kui kuldile tühendawat rohku antaks.

„Kõige parem tühenduseabinõuu sigadele on kalomel,“ ütles ta lõpuks. „Sellest antakse — selle järele, kui suur siga on — seale 1—2 grammi, 5 grammi jahusuhkru sees.“

Üleaedne läks kodu ja tõi säält karbikeseega natukese walget pulbrit, mida loomaarst talle farnaseks otstarbeks andnud.

Nüüd laskis üleaedne kausiga natukese lehmapiima ja paari keedetud, purukspigistatud kartohwliit tuua. Need segati piima sees pudruks ja raputati selle pudru sisse pulber.

Nüüd aeti kuld jalule ja hoiti puder talle kausiga ette.

Õfiti ei tahtnud ta süüa, aga niipea kui ta natukese maitstnud, sõi ta pudru pikkamisi ühes pulbriga ära.

„So, pulber on nüüd õigel kohal,“ sõnas üleaedne.

„Sel kombel on see ikka kõige parem ja mõnusam. Rohtude sissewalamine on sigade juures kardetaw, sest et siga kangesti rabeleb ja wastu punnib, nii et rohi kõhtu mineku asemel kopsu läheb, mis wäga kardetaw on.“

Kõige parem on, kui pulbrisfarnased arstirohud sigadele toidu sees antakse. Kui nad alles armsamat toitu sööwad, siis ei ole sisseandmine raske. Arstirohtude juures, mis wäga raske on, nagu kalomel, oleks see ebaotstarbelik, kui seda piima sisse segada tahetaks, sest et ta oma raskuse pärast põhja langeb. Soowad sead siis piima päält ära, jääb rohi põhja, ja sead — jääwad rohust ilma. Palju parem on teda aga kartohwli ja piima pudru sees anda, kuna pulber pudru sisse puistatakse. Siis ei saa ta põhja langeda.“

Teisel hommikul oliwad punased plekid kadunud. Kalomel oli soolikad tublisti tühjaks teinud.

Kuusifku taat pääses seekord paljalt hirmuga.

Uga ei kestnud kaua, siis pidi ta ka sigade punataudi kahjulikust küljest tundma õppima.

23.

Sigade punataud.

Raks siga, tiine emis ja nuumorikas, ei olnud wara hommikul toitu puutunud.

Nad roomasivad põhu sisse.

Kui Kuusifku taat lauta tuli, katsus ta sigu üles ajada.

Suure waewaga kuulsiwad sead sõna ja käiswad mõne ringi. Siis heitsiwad nad jälle maha.

Toitu nad ei nuhkinudgi.

Taat arwas, et sead liiasti sõõnud ja jättis asja õhtuni, nagu ta oli. Kui ta õhtul jälle lauta tuli, märkas ta, et sead weel enam wäinud oliwad kui enne.

Rõhu, kaela ja kõrwade küljes ning tagumiste jalgade feesmiljel pinnal oliwad neil punased plekid.

Need plekid oliwad aga koguni teistfugused kui haigel kuldil. Kuldi plekid ulatasiwad üle naha kõrgele, oliwad rasased, punakad paistetused. Seekord aga oliwad plekid üsna teised.

Mõlemate haigete sigade juures oliwad need plekid nimelt naha päälmise kihi all, ei ulatanud sugugi üle naha.

Ra warw oli neil tähtsalt teine. Kuldi plekid oliwad enam kahwatudpunased, emisel ja orikal aga tumepunased, mõnest kohast aga peaaegu mustad.

Nüüd näitas taadi meelest asi ometi tõsiseks minewat.

Ta futjus üleaedse.

See tuli kohe ja ütles pärast vaatamist, et haigus seekord sigade punataud (Schweinerotlauf) olla. Teine haige siga oli nähtavasti ju suremas. Teda ei suudetud enam kuidagi jalule ajada. Peaaegu elutult pikutas ta põhu sees.

Üleaedne arwas, et wiimane aeg olla siga ära tappa. Hommikuni ta wististi enam ei elawat.

Ruttu kutsuti seatapja ja siga tapeti.

Tapja ütles, et liha söödaw olla. Sisikond oli ainult õige wähe muutunud, peff näitas üsna walge olewat. Punased plekid oliwad kõik naha sees ja punane wärw ei ulatanud pehisse.

Lihal oli niisama harilik ja üsna isuärataw wäljanägemine.

Üleaedne seletas Kuusiku taadile küsimise pääle, et haigus mitte inimeste külge ei hakkawat. Julgesti wõidawat seda liha süüa, kui tal ilus nägu olla. Aga teistele sigadele ei tohitawat sellest lihast ja tema riismetest midagi anda.

Ta oli ka selles arwamises, et punataud wäga sagedasti were läbi laiali lagunewat.

Lihunik tahtis ämbritäit werd õue sõnnikuhuniku pääle walada.

Aga üleaedne ei lubanud seda. Ta ütles, weri ja muud riismed pidawat maha maetama.

Matmisega oli Kuusiku taat nõuus. Ta lastis kohe õue taha augu kaewata, ja sellesse wisati weri, sisikond, harjased jne.

Wiimaks löödi ka see wana ämber, mille sees weri, soolikad, harjased jne. hauda kantud, puruks ja põletati ahjus ära.

Roha pääle, kus siga tapetud ja mis werega reostatud, lastis üleaedne keewat lehelist (tuhawett) walada ja sinna siis lujja pääle riputada. See puhastamisewesi walati hauda. Kõige selle segu pääle walas üleaedne paksu lubjakorra ja lastis siis haua kinni ajada.

Kõik, mis inimeste tarvitamiseks ei jäänud, oli nõnda-
wiisi hauda aetud ehk ära põletatud. Aga ka tühja seasulu
laskis üleaedne tublisti puhtaks teha ja kõik põhu, luuad jne.
mis laudas olnud, õue taga ära põletada.

Liha pandi kofe joola, need tüfid muidugi wälja arwatud,
mis kofe katlasse pandi.

Teine haige siga näitas jälle natuke paranenud olevat.

Üleaedne laskis kausiga toobi piima tuua. Piima sisse
walas ta joogiklaasi täie wiina.

See segu pandi haige sea ette, kes sellest natukese jõi.
Ka karbolhapuauru laskis üleaedne teha.

Seks otstarbeks tehti raudlabidas kuumaks ja walai-
selle pääle siis supilusika täis toorest karbolhaput. Siis hoiti
auraw labidas haige sea nina ees.

Shtu jooksjul korrati seda mitu korda.

Pääle selle tegi üleaedne wõist kuuli ja puistas selle
wõikuuli sisse 1 grammi kalomelli. Nüüd tehti seasuu lahti
ja pisteti talle wõikuul suhu.

Siga neelatas kuuli alla.

Üleaedne ütles ka, et terwed sead tauditatud laudast
wälja pidawat wiidama; wahest ei jääwat nad siis mitte
haigeks.

Ra seda tehti.

Sead wiidi tühja lambalauta.

Aga see kõik ei pidanud midagi aitama.

Teisel hommikul leiti teine haige siga laudast furnult.
Lambalauta asendatud kahelkõrt terwest seast oli ka üks haigeks
jäänud. Ra kult ei tahtnud süüa. Ei nähtud küll weel
punaseid plekkisid, aga ei olnud ta kahtlust, et need sead
niisama punataudi saanud.

Kuusikutaat oli kui pääta kana. Kui asi nii edasi läks,
oli ta mõne päewaga kõigist sigadest ilma.

Ta küsis üleaedjelt, mis ta pidawat tegema. Kas ei
pidawat ta kõik terwed sead lihunikule ära müüma?

Üleaedne arwas, kõige mõistlikum olla, kui uuesti haigeks jäänud sead ära tapetaks. Rauema kannatamise puhul oli karta, et punased plekid, mis iga tund wõiswad ilmuda, sügawasse peki sisse wõiswad minna. Siis oleks liha kadunud. Nüüd aga, arwas üleaedne, olla liha kindlasti weel hää.

„Kõige kasulikum abinõuu,“ seletas üleaedne edasi, „oleks küll, kui sead tapa tarwis ära müüa jaadaks. Aga et kolm emist tiined on, ei ole tapmine üzna soowitaw. Mina annan nõuu, kutsuge loomaarst, kes sigadele Pasteuri wiisi järele rõuged paneb. Niipea kui rõuged pandud, wõib loota, et punataud sead rahule jätab.“

Seda kuulis taat suure rõõmuga. Nüüd oli ta jälle julge, nüüd tohtis ta jälle loota. See oleks aga ka suur kahju olnud, kui ta oma sigadest oleks ilma jääma pidanud.

Loomaarst tuli ja tõi kohe rõugepanemise riistad ja lima kaasa aga mitte Pasteuri, waid Lorenzi omad. Ta ütles, Pasteuri wiisi järele rõugepanemine olla juurest hädusest hoolimata tiinetele emistele kahjulik, sest et need sead siis palawiku saawat ja pojad ära heitwat. Lorenzi wiisi järele olla see aga kergem ja just see olla punataudi wastu hää.

Edasi arwas ta, et siin sellel puhul, kus ju kolm siga tapetud ja üks surunud, rõugepanemine wabandataw olla, sest et tal siin häda rõugepanemise iseloom olla, et terweid loomi kaitsta. Muidu aga ei tohitawat rõugepanemist mitte wäga sagedasti ette wõtta, iseäranis aga nendes taludes, kus weel punataudi ei ole, sest rõugelimas pandawat seale ju elawad punataudibatsillused külge. Rukkuwat nendest mõni panemise juures maha, olla tõbi warsti lahti. Sellepärast ei ole see rõugepanemine sugugi hädaohuta asi. Aga siin olla ta muidugi parajal paigal.

Rõugepanemine wõeti ette.

Ruusiku taat ja sulane wõtsiwad sead finni ja paniwad

nad küljeli. Üleaedne wöttis paremast tagumisest jalast kinni ja tõmbas selle natuke üles. Loomaarst tegi siis jala seesmisele pinnale, kus näht kõige õrnem ja pehmem, pisikesse woldi ja pritsis lima sinna naha alla.

Weerand tunni pärast oliwad rõuged kõigile pandud. Tagajärg oli väga häa. Üksigi nendest sigadest ei jäänud tõsiselt haigeks, punataudist polnud enam juttugi. *)

24.

Haiged põrsjad.

Wahel ajal oli kessuwi kätte jõudnud.

Mitu nädalat oli seftsaadid mööda läinud, mil sigadele Lorenzi limast rõuged pandud. Emised oliwad poeginud ja tublid põrsjad ilmale toonud.

23 põrsast oli kahel emisel kolku.

Põrsjad kosusiwad ülitoredasti.

Kuusikutaat arwas ju tasakesi, kuipalju ta nende eest wõis raha saada.

Mööda läks kaks nädalat, mööda läks kolm. Põrsjad paisusiwad ja sirgusiwad.

Neljandal nädalal aga muutus pilt.

Üksikud põrsjad erandasiwad end liig palju teistest ja jooksiwad sulus kinnudes edasi ja tagasi. Nad lakkusiwad wahetewahel müüri, musta küna ja kusega reostatud aluspõhku.

Imemisest kadus pikkamisi. Päewast päewa läks ka isu ebaloomulikumaks. Odrad ja muu toit jäeti järele, selle wastu näriti suure himuga hukkalaainud hapuid toidu-riismeid, määritud põhku jne. jne. jne.

Enam jagu aega saatsiwad haiged põrsjad õlgedes mööda.

*) Ka Pasteuri rõugelima on väga mõjuw ja kestab kaitstjana aasta otja punataudi wastu.

Nad ei kaswanud enam, waid jäiwad päewast päewa kõhne-
maks. Efiti oli neil pasandus, aga see kadus jälle.

Järgmistel nädalatel läks põrsaste nahk halliks, järä-
taks ja kaleks. Nad nägiwad wäga wiletsad ja kõhnad
wälja.

Neljateistkümne päewase haiguse järele leiti ühel hom-
mikul kaks põrsast põhu seest surnult. Veel teisi juri.
23. põrsast oliwad nüüd veel ainult 10 terwed ja priskeid,
teised kõik oliwad enam ehk wähem haiged ja wiletsa wälja-
nägemisega.

Kuusikutaat nägi tumma meele heitmisega põrsaste
pikaldaft suremist ja ei teadnud, iseenesest mõista, ka siin
mingit nõuu.

Kui ta ühel päewal murelikul näol sealaudaft wälja
astus, läks üleaedne parajasti õust mööda.

Üleaedne küsis, kuda põrsad kosuwat.

„Mitte sugugi hästi,“ sõnas taat tasa ja jutustas
üleaedsele kõik see terve paha loo.

Üleaedne läks taadi jeltsis lauta ja nägi, kui wiletsad
põrsad oliwad ja kuda nad ainult veel juure waewaga
ümber komberdasiwad.

„Aga armas taat,“ hüüdis üleaedne, „Sumal tule
appi, siin peab aitama, muidu oled kõigist ilma! Kõiki
küll mitte enam aidata ei wõi ega saa. Kõige parem on,
ja lased kõige wiletsamad ära tappa, tugewamad aga wõiwad
weel terweks saada, kui neid dieti rawitsetakse.“

Taat lubas kõik teha, mis üleaedne soovis.

Üleaedne ütles, kõige päält pidawat õue taha põrsaste
jaoks aed tehtama. Selles aias pidawat põrsad terve
päewa wiibima.

Su teisel päewal wiidi tugewamad, poolteed terwed
põrsad sinna. Tore oli nüüb waadata, kuda nad sää-
l usinasti tuhnama hakkasiwad, pisikesti putukaid, usja jne.
otšiwad ja sõiwad; ühes sõiwad nad ka natukesi maad.

Uleaedse nõuu järele oldi aia fisse mitmesse kohasse piiskesed tükid puu sütt pandud. Ka seda närišivad nad ifug, niisama otre, mis laudast kûna seeft toodud.

Uleaedne üt'es, et see haigus sellest tulnud, et toidu sees wähe kiwiriigi olluseid olnud. See haigus olla umbes seesama, mis lezmade juures lakkumise töbi. Et toidus tarwilised ollused puuduwad, hakkawad põrsad wirtsja jooma ja kõifuguseid ebaloomulisi asju sööma.

Kui aga põrsaid rohkesti wälja aetakse, wõiwad nad enestele maa seeft kergesti kõiti neid olluseid muretseda, mida nad tarwitawad, mida aga nende toidus siamaani ei olnud.

On parajasti külm aastaaeg ja ei saada põrsaid wälja lasta, siis peab neile lauta puusütt, mulda, tiigimuda, kriiti jne. wiima, et nad säält ise wõtta wõiwad, mis süda sootwib ja loodus nõuab."

Ja põrsad hakkasiwadgi kosuma.

Warsti oliwad nad jälle endised ümmargused ja ergud loomad.

Kuusifutaat aga mõtles, kui põrsaste kosumist nägi:

"Oh et ma seda ju ennemini oleksin teadnud ja teinud, nüüd oleks mul 23 ilusat põrsast, kuna neid nüüd weel ainult 12 on. Kahju, kahju!"

Jah, tõesti kahju, et inimene õigel ajal tarwiliselt tark ei ole.

Maasik murrab sarwe.

Jälle oli sügis käes.

Kuusifutaadi kari aeti niidetud aasale.

Rõõmsasti käiswad ja sõiswad loomad laial rohelistel wäljal; nende järele waatas wäike karjane.

Näha oli, kuida loomad oma wabadusest rõõmu tundsiwad!

Kuusikutaat pidas nimelt suwelgi loomad laudas.

Kolmweerand aastat ei saanud loomad ahelate otsast lahti, ja ometi on liikumine meie kariloomadele nii wäga tarwilik, kui nad terweks peawad jääma ja hästi kosuma.*) Aga paraku tuleb siisgi ette, et mõnes kohas loomad suwi otsa weel laudas finni peetakse. Sellest tuleb niihästi loomapidajatele kui ka loomadele palju kahju.

Kui palju haigusi, raskeid sünnitusi ja selle tagajärgeid jääb tulemata, kui loomadel enam wabadust ja liikumise mahti on!

Kuusikul aeti ju wanast ajast saadik loomad ainult alles sügisel poolteiseks kuni kaheks kuuks wälja karjamaale. Sedagi wana pruuki tahtis taat ajajooksul ära kaotada, sest et ta sellest midagi kasu ei tundnud. Päälegi tõiwad esimesed karja wäljalaskmise päewad sügisel ikka mitmesuguseid raskesti kaasa.

Sest ühed loomad oliwad wäga üleannetud ja jooksiwad ringi, teised mõitlesiwad ja pusklesiwad. Õnneks ei saanud aga loomad tasasel aasal suurt wiga, kuigi mõni nendest wahetewahel maha kukkus.

Kuusikutaat aga waatas esimesele wäljalaskmisele ikka kartes wastu ja mõtles mitu korda järele, kas ta loomi hoopis lauta ei mõiks jätta. Noh, sel aastal tahtis ta seda weel teha, tulewal aastal aga mitte enam.

Rari oli ju kolmandat päewa wäljas.

Siiamaani oli kõik häa.

Wähemad ja rahulisemad loomad oliwad ju wabadusega harjunud. Nad sõiswad suure isuga haljast rohku.

Nooremad loomad aga tundsiwad enam lõbu jooksmisest

*) Õnneks tuleb see meie maal ainult harwa ette, et loomad suwel laudas peetakse.

ja hüppamisest. Iseäranis traagi ja julge ning üleannetu oli üks poolteise aastane punane mullikas, nimega Maasik. Malõpmata kargas ta ringi ja nokkis teisi.

Üks iseäranis isune wanem lehm ei tahtnud end söömisest häämeelega eeskitada lasta ja tõrjus teda tigevalt tagasi.

See ei aidanud.

Maasik tuli jälle.

Wihaselt asus nüüd wanem lehm sarwedega mullika kallale.

Rui karjapoiss seda nägi, tuli ta piitsa keerutades nende juurde ja kihutas nad lahku. Mullikas keeras põgenema ja põrkas puud vastu. Ta wankus, ja jäi siis norus pääga seisma.

Karjapoiss tuli lähemale ja nägi, et mullika parem sarw natuke wiltu oli ja et mullika ninast werd jooksis.

Poiss sai asjast kohe aru.

Ta ajas mullika, kelle üleannetus nüüd täiesti kadunud, lähedasse lauta ja teatas asjalugu peremehele.

„Pagan wõtku karja wäljaajamist,“ ütles ta.

Mullikas seisis norus pääga liikumatalt oma koha pääl. Ta ei liigutanud pääd põrnugi. Parema sarwe põhi oli werd täis. Negajalt woolas wereoja üle mullika pää alla.

Taat katsus sarwe ja tundis, et see natuke liikus; täiesti ära murtud aga ei näidanud ta mitte olevat.

Uga suurt walu tundis mullikas, niipea kui ta sarwe külge puudutati.

Mis pidi taat nüüd tegema?

Ta ei teadnud midagi. Kõige parem näitas jälle üleaedse kutsumine olevat.

Seda ta siis ka tegi.

Natufese aja pärast oli üleaedne jälle.

Ta katsus murrukoha läbi ja leidis sarwe ära põrutatud, mitte aga täiesti ära murtud, olema. Ta ütles, et parandamine küll weel forda minna. Wähemast tahtis ta sidet ümber panna katsuda.

Ta lastis kõige päält väikesed käärid tuua.

Kuusikutaat hoidis haige looma pääd, nii hästi-kurjasti see läks, ja üleaedne lõikas kääridega siis kõik karwad sarwe ümbrusest ära.

Selle järele puhastas tu Lysolisulatusjega (5 grammi Lysoli toobi wee sees) werega määratud kohta. Siis lastis ta topfi täie liimi tule pääl keema ajada.

Wanast linaseriide tükist tegi ta paar tolli laia ja umbes 3 jalga pika sideme.

Sarwe juure ümber mässiti natuke puuwillu ja sinna pääle tõmmati pakfult liimi.

Liimi pääle pandi jälle puuwillu ja selle üle seoti liimi sees leotatud side nummer 8 wormil, kus juures ka terwet sarwe tarwitati (pilt 56).

Pilt 56.

Mässimise juures pandi ikka jälle liimi, nii et suur hulk liimi ära pruugiti. Wiimaks pandi sideme otsad paari nõõpnõdelaga finni.

Kui mässimine lõpnuud ja liim külmaks läinud, wõis Kuusikutaat warsti näha, et ta kestew oli.

Maasik ei atwaldanud ka enam iseäralist walu.

Side jäeti kuueks nädalaks sarwe ümber.

Juba kahe päewa pärast oli ta kiwikange.

Siis lasti Maasik ühes teistega jälle wälja, sest et ta üksi lauta ei tahtnud jääda, waid alati kisendas ja kaapis.

Kuue nädala pärast oli sarw täitsa terve. Natuke wiltu ta weel oli, aga muud wiga ei olnud tema juures enam märgata.

Kuusiku taat küsis, kui üleaedne kord sarwe sidet silmitses, kas sarwe arstirine ka siis oleks korda läinud, kui sarw täiesti oleks maha murtud olnud.

Üleaedne ütles, et see waewalt wõimalik oleks olnud, aga wana sarwe asemel kasvawat uus, kuigi palju vähem ja nõrgem kui endine.

Pääasi olla ka siin otstarbelise sädeme ümberpanemine, mis liimi sisse kastetakse.

26.

Kõrb ei saa enam süüa.

Kõrb ei tahtnud ega tahtnud ju pikemat aega enam süüa.

Ta wõttis küll toidu hammaste wahel, aga närimine oli wäga pikaldane.

Eni ei pandud seda täheleegi.

Et aga toiduwõtmine päew päewast pahemaks läks, pidi ometi midagi sündima, liiategi, et kõrb wäga kõhnaks jäi.

Peagi ei jõudnud ta enam tarwilisi tööd teha. Sellepärast otsustas taat kõrwi sepa juurde saata ja säääl järele waadata lasta, kas mitte nõndanimetatud konnapaistetust ei ole.

Sepp waatas hobuse läbi ja hüüdis wõidurõmsalt:

„Muidugi, kõrwil on konn. Selle põletame wälja.“

Raud tehti kuumaiks ja selle kuuma rauaga põletati edepoolist suulage.

Kõrb pörkas kohkudes tagasi, kui tuline raud ta suulage vastu puutus.

Silmapilk tekkis suur põletusehaaw.

Rahulolles pani sepp raua käest.

Söömine ei olnud teisel päewal sugugi parem, otse ümberpööratud — ta oli weel pahem.

Wiis päewa ei wõinud hobune põletatud haawa pärast peaaegu mitte midagi süüa.

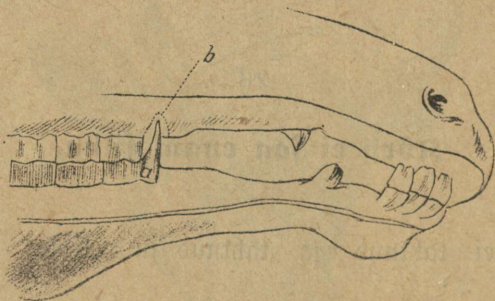
Wiimaks paranes haaw.

Uga sellest hoolimata ei saanud söömine paremaks.

Nüüd otsustas taat jälle üleaedse kutsuda.

See tuli ja waatas suu läbi.

Ta ei pruukinud kaua otsida, kuni takistuse leidis.

Pilt 57.

Ta märkas nimelt, et alumine põskhammasterida natuke pikem oli kui ülemine. Alumiserea esimest hammast ei olnud ülemine rida sellepärast tarwiliselt ära hõõrunud. See hammas oli pikaks ning terawaks sirgunud ja tungis nüüd hammustamise puhul ülemisesse hambalihasse (pilt 57).

Sellepärast oli hobusel söömine walus ja ta sõi ainu't niipalju, et just ära ei nälginud.

Üleaedne kästis hobuse kohe loomaarsti juurde saata,

et see hamba terawa otsa maha wiiliks. Seps juurde ärgu wiidagu hobust mitte, sest et sepal pääle hariliste wiilide sellekohaseid riistu ei olla.

Taat oli sellega nõuus ja saatis hobuse koha linna loomaarsti juurde.

Loomaarst pistis hobusele läbikatsumise puhul raudse kiilu hammaste wahle (pilt 58), nii et hobune suu natukesel lahti pidi tegema, siis wiilis ta hamba terawa otsa maha. (pilt 59).

Pilt 58.

Kõrb oli selle juures üsna rahulik ja ei pannud sugugi wastu, ehk küll suulae kõrwetamine teda oli ehmatanud.

Kui julane hobusega õhtul kodu tuli, sõi kõrb jälle suure isuga.

Hamba teraw ots oli nüüd kadunud.

Üleaedne ütles Kuusikutaadile, et igaford, kui hobused jüüa ei tahtwat, nende hambaid peaks waadatama. Wäga sagedasti olla hambad terawad ja talistawat hobuseid närimises.

Rasitakse need terawad otsad aga juust wälja, mis enamasti kuigi raske ei ole, siis söowad hobused jälle nagu ennegi.

Suulae põletamine aga olla ainult toores loomapiina-
mine; kasu ei olla temast mingisugust, ennem kahju.

Pilt 59.

Taat lubas seda meeles pidada ja pidasgi. Niisugust
lugu ei tulnud tema eluajal enam ette. Kes elab, õpib.

27.

Emakoja feerdumine.

Kuusikul pidi üks lehm jälle poja tooma. Tiinuseaeg
oli täis: nelikümmendüks nädalat ja paar päeva olivad
mööda läinud.

Kõik märgid algawaks sünnitamiseks olivad ju olemas
Saba juure ümbrus oli sisse kukkunud (pilt 60), udar piima
pingul täis.

Sünnituteedest oli ju ka natuke lima
välja tulnud.

Päale selle tulivad ju paar korda wäi-
tused, mis aga jälle pikemaks ajaks kadusiwad.
Nähti küll, et poegimine warsti pidi tulema,
aga dieti ei läinud see edasi.

Kuusikutaat kartis tutawatel põhjustel
kõike läbematusi, tal olivad ta mõistuse was-

Pilt 60.

talised ja läbemata abiandmised alles hästi meeles, abiand-
mised, mis talle nii suurt kahju tegiwad.

Ra üleaedset häbenes ta jälle kutsuda — ja otsustas:
weel pool päewa oodata.

Uga enne kui ta põllule läks, sammus ta weel lauta
lehma vaatama.

Lehm oli pikali maas ja punnis väga ägedasti, ägeda-
mini kui siilamaani.

Ta oli hää piimalehm, sellepärast ta udar piima pingul
täis; nisadest tilkus piima ju mahagi.

Kuusifutaat silmitseb lehma tüki aega ja raputab mee-
heitlikult pääd.

„Zumal teab, mis tal jälle wiga on!“ ümised ta tafa-
fesi. „Kõik poegimise märgid on näha, lehm punnib väga
ägedasti, aga sünnitamine ei edene. Pean ometi furd järele
vaatama!“

Sulased on wäljas õues ametis.

Ruttu hüüab ta need lauta, lasseb sooja wee, seebi,
käterätiku ja natukesse searaswa tuua. Kuue ajab ta seljast
maha, warrukad keerab ta ruttu üles. Tublisti puhastab ta
käsa seebiga ja sooja weega. See puhastamine on aga ka
väga tarwilik, sest ta oli enne wäljas õues wirtsu pumba
kallal kamandanud.

Ratsudes silmitseb ta ka sõrmeküünesid, kas nad wahest
terawad ehk karedad ei ole.

Ta ei ole oma katsumiseega täiesti rahul, sest ta tõmbab
weel taskuoa ja kaabib ühe küüne terawa ääre tasafeksi.
Seda kõik oli ta ju mitu korda üleaedfelt näinud, ja tema
oli oma üleaedse tähelepanelik ja usin koolipois.

Pärast küünte tasandamist laskis taat teise sulase tei-
sele poole lehma astuda, kes wahel ajal jalule tõusnud, ja
lehma saba paremale poole tõmmata.

Parema käe määris ta weel tublisti puhta searaswaga
fokku.

Selle järele lähenes ta lehmale pahemalt poolt. Räägi ta eest sõrmede kokkupigistamise läbi natuke kitsamaks (vaata pilt 37) ja pistis ta siis rahulikult ja pikkamisi sünnituseteesse.

Lehm oli nähtavasti rahulik. Mitte põrmugi ei pannud ta vastu. Taat tahtis weepõit ehk kinnist emakasuu otsida. Aga ta käsi ei läinud kuigi kaugemale sünnituseteedesse. Ta oli lehmadele poegimise juures ju mitu korda abi andnud, niisugust lugu ei olnud tal aga veel ette tulnud.

Näitas, nagu oleks terve sugutoru (tupp) forgitõmbaja moodi keerdu läinud.

Emakasuu juurde ei suutnud ta käsi kuidagi jõuda.

Niisugust lugu polnud ta veel elu sees kuulnudgi.

Ruttu tõmbas ta käe tagasi.

Hää nõuu näitas selle katse järele kahetselt kallis olevat.

Pomiseses läks ta üleaedse juurde, jeda uut õnnetust tasakesi sajatades.

„Põllul nii kibe töö, ja nüüd mölla jälle kõik õhtupool lehmaga,“ pomises ta; „ja kes teab, kuda lood veel lõpewad.“

Üleaedne walmistas end parajasti põllule mineku vastu, kui taat sisse astus.

Lühidelt teatas tulija asjaloo ära.

Tähelepanelikult kuulas üleaedne. Riipea kui taat lõpetanud, käskis üleaedne filmapilk oma hobused jälle talli tagasi wiia ja määras sulastele õhtupoolikuks õues töö.

Nüüd läks ta taadi seltsis kähku lauta, milles poeginud lehm oli.

Üleaedne katsus ise veel kord lehma. Katsumine ei kestnud kaua, ja üleaedne seletas kohe, et emakoda ja tupp keerdu läinud, (pilt 61) mis sünnitamisele wäga suureks takistuseks olla. Ei olla teist nõuu, kui hobune ette rakendada ja linnaft loomaarsti tuua.

Taat ei olnud sellega rahul. Täna oli ilus ilm ja tema tahtis kaeru kodu wedada.

Uga üleaedne juhtis taadi tähelepanemist selle pääle, et iga wiivitus lehmale wõivat surma tuua.

Ohates läks taat õue ja waatas nurikalt üles taewa poole. Tuule ja pilwede järele oli loota, et ka järgmisel päewal weel ilus ilm oli.

Sellega rahul olles käskis ta poega hobust ette rakendada ja linna loomaarsti järele sõita. Kui kõik ruttu ja õnnelikult läks, wõidi ju weel õhtulgi kaeru kodu tuua.

Tulised hobused traatwiswad kiiresti minema.

Kui poeg linnas kaua ei pruukinud oodata, wõis arst kahe tunni pärast siin olla.

Lehm punnis weel ikka. Ta heitis maha ja kargas jälle üles.

Üleaedne arwas, hää olla, kui lehma kudagi wiifi punnimast saaks keelda, sest et alatine kestew punnimine ja wäitamine teda väga ära wäsitab.

Pilt 61.

Ra uskus ta, et liig punnimine emakoja weel enam keerdu ajab ja et selle tagajärjel wiimaks weel põletik wõib tulla.

Punnimine oli iseäranis suur, kui lehm maha heitis. Sellepärast püüdis üleaedne lehma ikka jalul hoida; ei lastnud teda maha heita.

Ta andis talle aegajalt natuke heinu ehk tüfikese foolatud leiba.

Seda sõi lehm himuga ja selle läbi sai ta tähelepanemine maiuse päale pöördud, nii et ta punnimise wähemaks unustas.

Nõnda läks tund tunni järele.

2¹/₂ tunni pärast sõitis wanter due. Loomaarst kargas wankri päält maha ja sammus oma arstiriistadega lauta.

Taat ja üleaedne wõtsiwad igatsetud abitooja kõige sõbralikumalt wastu. Teretamisega ei kulutatud palju aega.

Arst wõttis koha läbikatsumise ette ja seletas, et tupp ja emakoda tõesti keerdu olla läinud. Ta ütles küll, et see keerus olek liig suur ei olla, wististi olla ainult neljandit oja keerus.

„Lehma peame nüüd maha nõõrma ja weeretama. Selleks on meile aga palju rummi tarwis,“ ütles ta taadi wastu. „Wiige kõik loomad siit ümber kaudu laudast wälja, et ruumi saame.“

Üleaedne aga arwas, see wõtwat palju aega. Barem olla lehm wälja aia taha pehme aasa päale wiia, jääb maha nõõrida ja weeretada. Ruumi olla jääb küll ja asi minewat hästi rutemini.

Loomaarsti waatas soowitatud koha üle ja leidis, et see tõdepoolest häa oli.

Ta laskis lehma koha aasale tuua.

Lehm sammus alles õige tüblisti, näitas alles wähem nõrgemaks jäänud olemat.

Rahul olles waatas loomaarst lehmale järele.

„Täna loodan õnnelikku tagajärge,“ sõnas ta üleaedsele. „Lehm on alles jõuu juures. Põletikku ei ole weel märgata. Niisugusel asjaolekul on lootus kaunis. Afume tööle!“

Ta käs kis nüüd pika kõie ja hulga wäiksemaid nõõridid tuua.

Ra wett, seepi ja searaswa las kis ta aasale tuua, ühe juure puu alla, kus lehm seis is.

Kuusiku taadi ja ka üleaedse sulased kutsuti juurde, ka Kuusiku poeg. Üle kõige oli kuus meest, loomaaarst wälja arwatud, pääle selle weel Kuusiku perenaene ja peretütar.

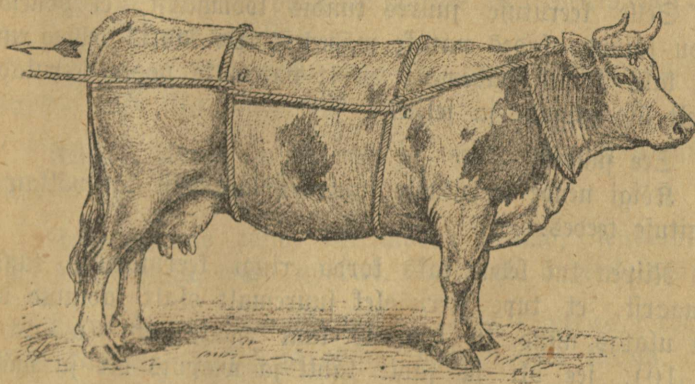
Kõik olivad suures ärewuses ja täis põnewust.

Täis lootust hakkas loomaaarst tööle.

Kõige päält laskis ta kõie sedawiisi lehma ümber panna, nagu (pilt 62) näitab.

Üts mees pidas lehma pääst, kaks meest tõmbasiwad nõõrist sinna poole, kuhu pildi pääl seisaw wool näitab.

Lehm heitis, kui nõõrist tõmmati, rahulikult ja pikkamiisi üsna iseenesest maha, taadi suureks imestuseks, kes arwas, et lehm järsku ja wägivaldselt maha kistakse.

Pilt 62.

Kui lehm maas, laskis loomaaarst wähemate nõõribega esiti ta esimesed jalad ja selle järele mõlemad tagumised jalad ja siis kõik neli jalga kinni siduda, nõnda, nagu wasikate jalad wedades kinni seotakse.

Kõie, mille abil lehm maha tõmmatud, laskis loomaaarst jälle ära wõtta.

Kui see sündinud, pistis loomaaarst kae lehma sünnitus=teedesse.

Selle järele palus ta üleaedset lehma sarwist kinni wõtta, kuna sulased ja Kuusiku taat lehma jalust pidiwad kinni haarama ja lehma paremalt poolt pahemale poole üle selja keerama. Üleaedne pidi seljamal ajal lehma pää kehale järele keerama.

Loomaarst arwas, lehma pää üheaegist keerutust olla sellepärast tarwis, et muidu selgroog taela juures wõiks ära nikastatud saada, mis loomale filmapiikliise surma tooks.

Kui lehm üle selja keerutatud, märkas loomaarst, et keerus koht tupes weel laugemale edasi tulnud. Sellega oli wastupidi keerutatud.

Ruttu laskis ta lehma tagasi keerutada, nimelt pahemalt poolt paremale poole.

Selle keerutuse juures tundis loomaarst, et põnewus keerdu läinud osades natuke wähenes. Ta käs kis lehma ruttu weel kaks korda pahemalt poolt paremale poole keerutada, nimelt üle jalgade ja selja.

See sündis.

Rõigi nende keerutuste juures hoidis arst käe wältawalt sünnituse teedes.

Niipea kui lehm kaks korda ringi keerutatud, tundis loomaarst, et tupe keerusolek suuremalt osalt kadunud oli. Rõigi ulatas nüüd ju kergesti kuni emakasjuuni (waata ka pilt 10), see oli ju jaolt lahti ja weepõis oli ju wälja tulemas.

Nüüd hakkas lehm jälle tugewasti punnima.

Weerand tunni pärast oli weepõis ju sugupraoni tunginud, ta lõhkes ja sugupraos tuliwad wafika jalad nähtawale. Keerusolek ei olnud aga weel täiesti kadunud.

Loomaarst las kis sellepärast lehma weel kord ringi käänata, kuna ta wafikat selle juures jalust kinni pidas, nii hästi kui see läks.

Nüüd oli keerusolek täiesti kadunud.

„Nüüd saame kohe wafika,“ hüüdis Kuusiku taat rõõ-

muga. Ta oli suure põnewusega arsti tegewust silmitsenud. „Nõõrid siia!“ ksisendas ta julaste poole, kes kohe käsku täitsiwad.

Nõõridel pole siin midagi wärtust,“ seletas loomaarst rahulikult. „Kui meie nüüd wafika wägiwaldselt wälja kisume, siis saame mõne minuti pärast küll elawa wafika, aga lehm on siis kindlasti kadunud. Tõmmatakse nõõridega, siis rebenewad sünnituseteed keerutustekohalt, sest et need kohad nüüd nõrgad on. Takistus on nüüd kõrwale toimetatud, ja meie wõime sünnitamise täie rahuga lehma hoolde jätta.“

Loomaarst laskis nõõrid lehma ümbert jälle ära wõtta. Lehm kargas kohe jalule.

Aga ka kangesi punnima hakkas ta. Sellepärast taheti teda ruttu lauta tagasi wiia.

Lehm aga heitis jälle maha ja punnis wäga ägedasti. Wafikas tuli ikka enam nähtawale.

Äkitselt ilmus wafika pää ja mõne minuti pärast oli wafikas aasal ilmale tulnud.

Kolmtweerand tundi oli mööda läinud, jestsaadik kui lehm niidu pääle maha nõõriti. Kõik oli õnnelikult lõpnud.

Lehm lakkus elawasti wafikat, kes lühikeses, rohelistes rohuses elawalt rabeles ja asjata püüsti tõusta katsus.

Lehm pidi lauta wiidama. Ta pani aga elawalt wastu, sest et ta wafikast ei tahtnud lahkuda.

Kuusikuu taat laskis suure korwi tuua, selle sisse pandi natuke põhku ja põhku pääle wafikas.

Korwiga wiidi wafikas lauta.

Lehm läks korwile truusti järele.

Sõhtusse oli weel tükk aega — nüüd wõidi kaeru wedama minna.

See oli aga ka tarwilik, sest õõsel tuli kange wihma-sadu, mis mitmeks päewaks jäi.

Kaerad aga olivad warju all ja lehm päästetud, ning wastikast sai wiimaks tubli pull, kes taadile pärast hulg raha kodu tõi.

Lehm ei awaldannud teisel päewal mitte vähematgi haiguse märki, ja järelsünnitus tuli korralikult välja.

Kahelksa päewa pärast andis lehm ju 18 toopi piima päewas.

"See oli tõsine õnnepäew," ütles Kuusiku taat pärast üleaedsele.

Üleaedne aga wastas:

"Msi ei oleks mitte nii õnnelikult lõpnud, kui weel ühe päewa kauemini oleksid oodanud. Mida kauemini niisugused keerduminefud kestawad, seda raskemad on nad parandada; sest keerutused lähewad tund tunnilt ikka suuremaks. Etiti kergesti kõrwale toimetaw keerusolek wõib ju mõne päewa pärast kõige suuremat raskust teha, ja siis on lehma elu kaalu pääl. Sellepärast peab just selle sünnituse takistuse juures õigel ajal arsti abi otsitama."

Mõni päew hiljem sai Kuusiku taat linnas loomaarstiga uulitsal kokku. Ta tänas teda südamest rutulise ja hää abi eest ning küsis, mis küll selle keerdumineku põhjus wõiks olla ja kas, seda eemale ei saaks hoida.

Loomaarst ütles, seda tulewat enamasti niisuguste lehmade juures ette, kel väga kitsas seisukoht olla, nii et nad püsti tõustes väga kaua esimeste põlwede pääl pidawat seisma.

Kuusiku taat tunnistas selle pääle, et lehm tõepoolest wiimastel tiinuse kuudel väga raskesti olla püsti tõusnud, sest et ta seisukoht väga kitsas olla.

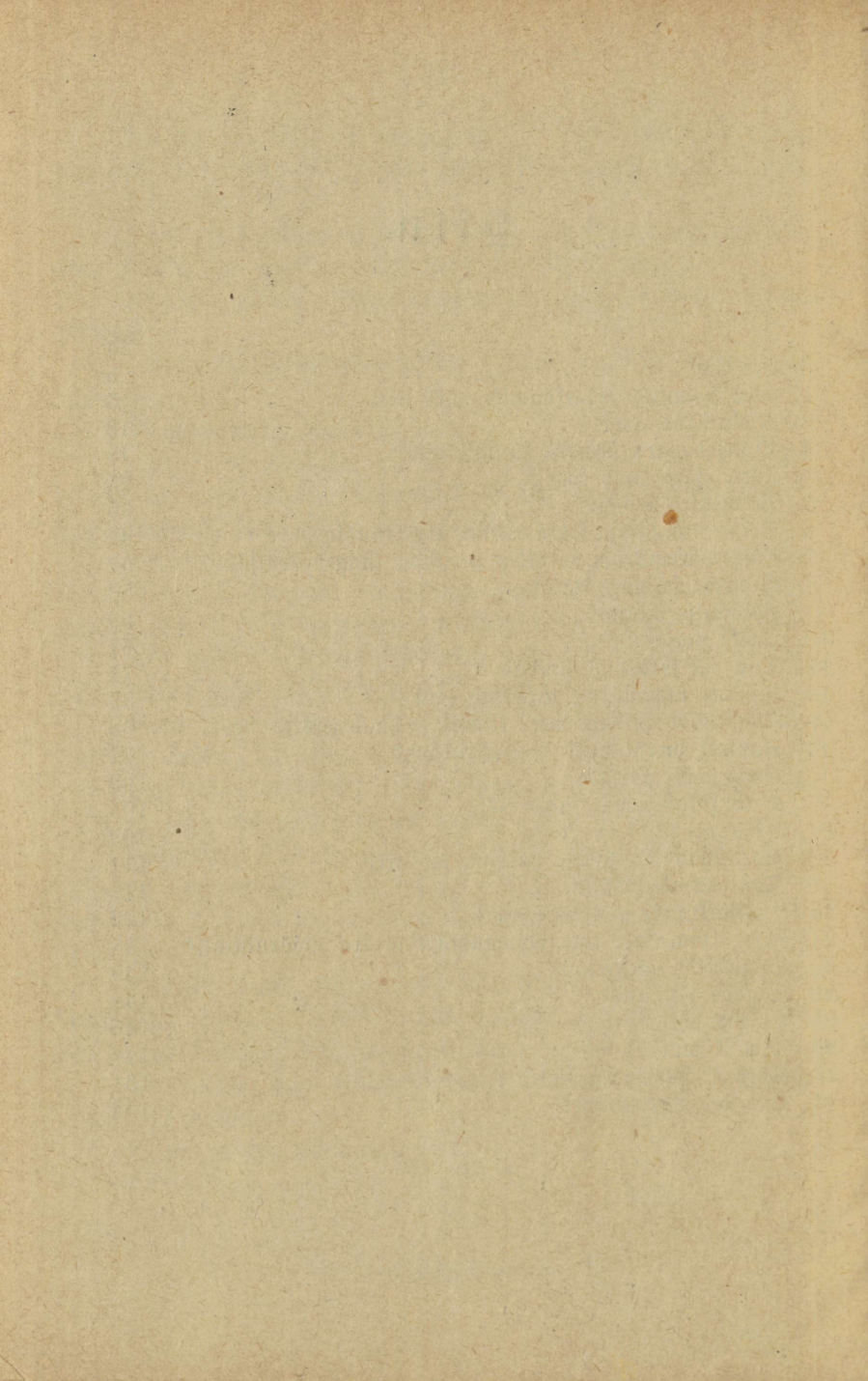
Ta lubas aga lehmadele nüüd awaramaid seisukohtasid anda, ja andisgi.

Mine ja tee nõndasamuti!

S i s u.

	Lht.
Gesfõna	3
1. Rüst kadunud heegeldamise nõel leiti.	5
2. Neelatatud naeris	13
3. Kimmel-mära õnnetu sünnitamine	18
4. Rõrb mära toob warja	25
5. Puhutuses lehmad	35
6. Tiine punasttirja lehm ei saa üles tõusta	42
7. Rõige parem lehm poegib ; emakoda langeb wälja.	47
8. Ruda warja wõdrutatakse	53
9. Poegimise palawif	56
10. Raske poegimine	61
11. Suu- ja sõrataud laudas	71
12. Punane sugunära nikastab jala	83
13. Ruun sööb pühapäewal liiasti ja saab pisted	88
14. Kimmel on õlanuki ära pörutanud	97
15. Emis sööb pörjaid	102
16. Rõrb sõkub naela kabja fissse	105
17. Rõrb poegib teise korra	109
18. Täkk saab mustakuse haiguse ja sureb	111
19. Taat ostab hobuse	119
20. Linalakk toob nõletõbe talli	122
21. Ruda linalakalt tige hammustamine ära wõdrutatakse	135
22. Sugukuldi nõgesetõbi	139
23. Sigade punataud	141
24. Haiged pörjad	145
25. Maasik murrab jarwe	147
26. Rõrb ei saa enam süüa	151
27. Emakoja keerduminef	154

20

Uued raamatud

mis **G. Pihlaka** tuluga trükitud ja kauplusest saada on:

A
43 396

121 924

Jaani raamat. Arutused Jaani päewa kohta ja 25 iseräalist Jaani juttu.

Paljud ei teagi veel, mis Jaani päew dieti tähendab, sellepärast on see Gesti waimus kirjutatud raamat selleks wäga ünnis seletus. — Selle tähtsa raamatu siju on ärksate meeste korjandus Gesti rahwa wanawara wäljadel, mis materjali tähtjas Gesti kirjamees kokku on põiminud, et kallid warandus kaduma ei läheks, waid weel lastelastelegi päranduseks jääks. Raamat on 112 lehekülge juur, hind aga ainult 25 kop.

Kunst wiisakas olla ehk nõuandja mitmejuguistel eluteedel. Noorele ja wanale kirja pannud P. Grünfeldt. 120 lht., hind 25 kop.

Hürst Gabriel, ehk Piritu kloostri wiimsed päewad. G. Bornhöhe (Eduard Brunbergi) ajaloolik jutustus suurest Liivi sõjast (1558 kuni 1583). Teine trükk. 240 lht., hind 60 kop.

Amerika õnnepääd. Inglise kirjaniku Bansk'i jutustus. Gesti keelde kirjutatud J. Bloompiu. 224 lht., hind 50 kop.

Balakirew, Peeter Suure kuuluis naljahanmas. Tema elu ja naljatused. Wenekelest L. Kuusik. Kolmas trükk, Balakirewi kaanepildi ja hulga siseimiste piltidega. 136 lht., hind 30 kop.

Salakauba wedaja. Franz Hoffmanni ilus ja tõelise jutustus. 128 lht., hind 30 kop.

6) **Hispania-Amerika sõda.** Tõesti sündinud lugu Kuuba ja Wilippini saarte mäsajateist ja Hispania merewäe ärarahwitamisest Põhja-Amerika Ahiisriikide poolt ja maa ja mere lahingitest 1898 a. 80 lht., hind 20 kop.

Ämmamoori käsiraamat. 40. Pildiga. Hind 1 rbl.

←—————→
Hind 80 kop.